

**AVUN SAAMISEN KOKEMUKSIA KÖYHYYSAIHEISEEN
KIRJOITUSKILPAILUUN OSALLISTUNEIDEN
ELÄMÄNTARINOISSA**

**HAKKARAINEN TYYNE
TAMPEREEN YLIOPISTO
SOSIAALITUTKIMUKSEN LAITOS
SOSIAALIPOLITIIKAN PRO GRADU -TUTKIELMA
HUHTIKUU 2010**

Tampereen yliopisto
Sosiaalitutkimuksen laitos

HAKKARAINEN, TYYNE: Avun saamisen kokemuksia köyhyysaiheeseen kirjoituskilpailuun osallistuneiden elämäntarinoissa.

Pro gradu -tutkielma, 82 s., 1 liites.
Sosiaalipolitiikka
Ohjaaja: Ritva Nätkin
Huhtikuu 2010

Tutkielmani tarkoituksena on selvittää, millaisen tarinan köyhyysaiheeseen kirjoituskilpailuun osallistuneet kertovat elämästään. Lisäksi tutkimuskysymyksinäni ovat: mistä kirjoittajat ovat hakeneet tai saaneet apua ja millaisia kokemuksia avun saamiseen liittyy. Aineistona käytän *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä* -nimiseen kirjoituskilpailuun osallistuneiden tekstejä, joissa kirjoittajat kertovat elämäntarinansa.

Analysoin kirjoituksia kahdella eri menetelmällä, jotka ovat narratiivinen analyysi ja sisällönanalyysi. Narratiivisessa tarkastelussa keskeisiksi nousevat länsimaisen sosiaalisen tarinavarannon juonikaavat, joiden avulla olen jaotellut aineiston tekstit selviytymis-, tragedia-, komedia- ja ironiatarinoihin. Näistä selviytymistarinat ovat yleisin tarinatyyppi aineistossani.

Analyysin toisessa osassa tarkastelen köyhyyskirjoituksissa kuvattua avun saamista ja siihen liittyviä kokemuksia sisällönanalyysin avulla. Jaottelen avun saamisen lähipiiriltä ja viranomaisilta saatuun apuun. Epävirallista sukulaisilta tai ystäviltä saatua apua kuvataan aineistoni kirjoituksissa selvästi vähemmän ja kerronta on pääasiassa positiivista. Informaaliin apuun liittyy kuitenkin häpeän tunnetta, jonka taustalla on yksin selviytymisen ihanne. Tästä syystä apua pyydetään vain välttämättömään kulutukseen. Viranomaisilta saadusta avusta kerrotaan huomattavasti enemmän ja kerronta on suureksi osaksi negatiivista. Tämä kerronta kiteytyy epäoikeudenmukaisuuden kokemuksiin, jotka liittyvät sekä tarveharkintaisiin sosiaaliturvaetuuksiin että sosiaaliturvajärjestelmään yleisesti. Tarveharkintaiset etuudet, kuten toimeentulotuki, koettiin aineistossani epäoikeudenmukaiseksi etenkin myöntämisperusteiden osalta. Lisäksi tuen hakeminen koettiin nöyryyttäväksi.

Köyhyyskokemusta tarkastelevan tutkimuksen avulla on mahdollista saada tietoa, jota perinteinen kvantitatiivinen köyhyystutkimus ei tavoita. Tutkimuksen tulokset kertovat etenkin tarveharkintaisen sosiaaliturvan epäonnistumisesta ihmisten auttamisessa. Narratiivisessa tarkastelussani viranomaiset saavat köyhyystarinan rikollisen roolin auttajan sijaan.

Asiasanat: köyhyys, kokemus, narratiivisuus, tarinat, sosiaalinen tarinavaranto, sosiaaliturva, tarveharkinta, viranomaiset

University of Tampere
Department of Social Research

HAKKARAINEN, TYTYNE: Experiences of receiving help in the life stories of the participants in a poverty-themed writing contest.

Master's Thesis, 82 pages, appendices 1 p.
Social Policy
Supervisor: Ritva Nätkin
April 2010

The purpose of my research is to study the kind of stories the participants of a poverty-themed writing contest have shared about their lives. My additional research questions are: where the authors have looked for or received help, and what kind of experiences they have regarding receiving help. As my source material I will be using the texts of a writing contest called *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä* (Everyday Experiences of Poverty), in which the authors share their life stories.

I will analyze these writings through two different methods, narrative analysis and content analysis. In the narrative study the focal points are the narrative structures of the Western social reserve, which have allowed me to divide the text material into stories of survival, tragedy, comedy and irony. Of the aforementioned, survival stories are the most common story type in my study material.

In the second part of my analysis, I have used content analysis to study the portrayal of receiving help and the experiences relating to therein in the poverty texts. Receiving help has also been divided into that provided by family or acquaintances and that of actual officials. The unofficial help received from relatives or friends is described less in the writings and the descriptions are mainly positive. Nonetheless, informal assistance also yields feelings of shame, stemming from the ideal of self-sufficiency. For this reason, help is mainly requested only for the most necessary of financial needs. Help from authorities is discussed at greater length and the descriptions are, for the most part, negative. The culmination of these experiences is that of injustice, relating to both the means-tested benefits and the social welfare system in general. Means-tested benefits, such as social welfare provision, were regarded in my study material as unfair especially on account of the reasons used to grant them. Additionally, applying for the provision was considered humiliating.

Through my research, which examines the experience of poverty, it is possible to gain information unattainable by traditional quantitative studies on poverty. Additionally, my results speak particularly on behalf of the failure of means-tested social welfare as a means of helping people. In my narrative study the authorities are branded as criminals instead of helpers in stories of poverty.

Keywords: poverty, experience, narrativity, stories, social story reserve, social welfare, means-testing, authorities

Sisällys

1 JOHDANTO	1
2 KÖYHYHDEN TUTKIMINEN.....	5
2.1 KÖYHYHDEN MÄÄRITTELEMINEN	5
<i>Absoluuttinen ja suhteellinen köyhyys.....</i>	<i>5</i>
<i>Subjekttiivinen köyhyys.....</i>	<i>8</i>
2.2 SUOMALAINEN HYVINVOINTIVALTIO KÖYHYHDEN POISTAJANA	10
<i>Universaali hyvinvointipolitiikka</i>	<i>10</i>
<i>Tarveharkintaan perustuva politiikka</i>	<i>13</i>
<i>Köyhyys Suomessa 2000-luvulla</i>	<i>17</i>
3 AINEISTO	20
3.1 ELÄMÄNTARINAT AINEISTONA	20
3.2 ARKIPÄIVÄN KOKEMUKSIA KÖYHYHDESTÄ -KIRJOITUSKILPAILU	23
3.3 AINEISTON RAJAUS JA KÄSITTELY	26
4 ANALYYSIMENETELMÄT.....	30
4.1 NARRATIIVISUUS	30
4.2 ANALYYSIN ETENEMINEN	32
5 KÖYHYYSKIRJOITUKSET TARINATYYPEITTÄIN.....	36
5.1 TARINOIDEN TYYPITTELY	36
5.2 SELVIYTYMISTARINAT.....	38
5.3 TRAGEDIATARINAT	42
5.4 KOMEDIA- JA IRONIATARINAT	45
6 KOKEMUKSET AVUN SAAMISESTA	48
6.1 AVUN HAKEMINEN	48
6.2 LÄHIPIIRILTÄ SAATU APU	50
<i>Kiitollisuus</i>	<i>51</i>
<i>Häpeä</i>	<i>53</i>
6.3 VIRALLINEN APU	55
<i>Kohtuuttomuus</i>	<i>55</i>
<i>Tarveharkinnan epäoikeudenmukaisuus</i>	<i>61</i>
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	66
LÄHTEET.....	73
LIITTEET.....	83

Taulukkoluetelo

Taulukko 1. Avun hakemiseen tai saamisen liittyvät ilmaukset.....	50
Taulukko 2. Sosiaaliturvajärjestelmään liittyvät epäkohdat.....	56
Taulukko 3. Tarveharkintaisiin etuuksiin liittyvät epäkohdat.....	62

1 Johdanto

Köyhyyden vähentämistä ja poistamista voidaan pitää yhtenä sosiaalipolitiikan keskeisistä tavoitteista. Taustalla on ajatus tasa-arvosta ja yhtäläisistä mahdollisuuksista, jotka kuuluvat oleellisesti pohjoismaiseen universaalin hyvinvointivaltion ideologiaan. (Anttonen & Sipilä 2000, 241.) Köyhien elinoloja voidaan pitää viime kädessä merkinä yhteiskunnan tilasta ja sen kyvystä taata oikeudenmukaisuuden toteutuminen (Saari 2005, 7). Suomalaisesta hyvinvointivaltioprojektista on tapana kertoa tarina, jossa köyhästä agraarisesta maasta tuli melko lyhyessä ajassa vauras hyvinvointivaltio, joka pystyi tarjoamaan kohtuullisen toimeentulon kaikille kansalaisilleen. 2000-luvulla suomalainen hyvinvointivaltio on osin murentunut, jolloin tarinaan pitää kertoa erilainen lopetus. Siinä vahvaa hyvinvointivaltiota puretaan ja yhtäläisten mahdollisuuksien tilalle tulee eriarvoisuutta. (Anttonen & Sipilä 2000; Julkunen 2001.)

Köyhyys voidaan nähdä myös ilmiönä, joka on ollut toistuvana hallinnan huolenaiheena viimeisen kahdensadan vuoden ajan. 1800-luvulla tavoitteena oli pauperismin, laiskuuden, puutteenalaisuuden ja irtolaisuuden hävittäminen yhteiskunnasta. Toisaalta köyhyys nähtiin ongelmana, joka häviäisi köyhien kurinalaistamisen avulla, jolloin heistä tulisi samalla yhteiskunnan näkökulmasta soveliaita subjekteja. Nykyisin köyhiä ja köyhyyttä pyritään hallinnoimaan hyvinvointijärjestelmien kautta. (Miller & Rose 1997, 113–114.) Tämä vaatii monenlaista köyhyyteen liittyvää tietoa, jota tuotetaan päättäjien käyttöön. Tutkimus on usein intressisidonnaista ja siihen liittyy köyhyyden käsitteellistämistä, joka voi vaihdella tutkimuksen näkökulman mukaan. Yhteiskunnallisen päätöksenteon näkökulmasta köyhyys on mielekästä saada mitattavaan muotoon, jotta vertailu ajassa ja kansainvälisesti olisi mahdollista. Yksi keskeinen auktoriteetti köyhyystiedon tuottajana onkin Tilastokeskus, joka on tilastoinut suomalaisten tuloja vuodesta 1977 lähtien. Tulonjakotilaston avulla saadaan selville kotitalouksien vuositulojen jakautuminen ja tuloerot esimerkiksi eri väestöryhmien välillä. Tilastokeskus laskee myös vuosittain pienituloisuusasteen. Tilastojen kautta tuotettu tieto köyhyydestä ja pienituloisuudesta on rajallista ja jättää piiloon asioita, jotka tulisi huomioida päätöksenteossa. Tilastokeskus esimerkiksi laskee tulot kotitalouksittain, jolloin tehdään oletus, että tulot jakautuvat kotitalouden sisällä tasaisesti. (Tilastojen kuvaukset, tulonjakotilasto.) Tämä yksinkertainen esimerkki osoittaa sen, että köyhyyttä ei pitäisi tutkia pelkkien tilastojen avulla, sillä tällä tavalla tutkittuna saadaan hyvin yksipuolista ja osin harhaanjohtavaa tietoa.

Suhteellisen köyhyyden ja tuloerojen kasvu 1990-luvun laman jälkeen tekevät köyhyydestä ajankohtaisen sosiaalipoliittisen tutkimuskohteen. Tuloerot ovat kasvaneet jo noin 15 vuoden ajan ja parhaillaan elämme taloudellisen taantuman aikaa, jonka seurauksena ihmisiä lomautetaan ja irtisanotaan. Köyhyyttä on tutkittu Suomessa melko paljon mutta enimmäkseen vain kvantitatiivisin aineistoin ja menetelmin. Tällainen tutkimus tuottaa tietoa erilaisista köyhyysrajoista tai köyhien suhteellisesta osuudesta ja saa ilmiön näyttämään hyvin yksipuoliselta. Samalla on kuitenkin selvää, että köyhyyttä voidaan tutkia monesta muustakin näkökulmasta, kuten köyhyyden kokemuksen kautta. Tällöin on lähes välttämätöntä ottaa käyttöön kvalitatiiviset menetelmät kvantitatiivisten sijaan.

Ajankohtaisuuden lisäksi tutkielmani aiheen valintaan vaikutti oma kiinnostukseni köyhyystutkimusta kohtaan. Opintojeni alusta asti minulle on ollut selvää, että haluan keskittyä opinnoissani nimenomaan köyhyyden tutkimiseen. Vuosien varrella mielenkiinnon kohteekseni on tarkentunut köyhyyden kokemus, jota pidän kiehtovana tutkimuskohtena, sillä se irrottautuu perinteisestä köyhyysmittareiden ja euromäärien kanssa operoivasta tutkimuksesta ja tuo näin aivan uudenlaisen näkökulman köyhyyden tutkimiseen. Kandidaatin tutkielmassani vuonna 2008 tutkin perheellisten opiskelijoiden kokemaa köyhyyttä. Myöhemmin samana vuonna työskentelin opintoihin kuuluvan harjoittelun puitteissa kirjahankkeessa, jonka aiheena oli helsinkiläinen kaupunkiköyhyys (ks. Keskinen, Laine, Tuominen & Hakkarainen 2009). Köyhyyttä haluttiin tutkia tuolloin monesta eri näkökulmasta, joista yksi oli köyhyys kokemuksena. Kirjaprojektiin osallistuminen vahvisti entisestään kiinnostustani köyhyyden laadulliseen tutkimiseen. Pro gradu -tutkielman teon jo aloitettuani tein kesällä 2009 Tampereen kaupungille selvityksen köyhyydestä ja syrjäytymisestä. Tätä selvitystä varten haastattelin tamperelaisia heidän omista köyhyyskokemuksistaan. Näiden köyhyyskokemusten kerääminen vaikutti paljon myös tämän tutkimuksen tekemiseen, sillä minulla oli tekemieni haastattelujen kautta jo jonkinlaista tuntumaa siitä, millaisia kokemuksia pienillä tuloilla elämiseen voi liittyä. Tampereen kaupungille tekemästäni selvityksestä kirjoitin köyhyyden kokemukseen keskittyvän artikkelin, jossa keskeisiksi teemoiksi nousivat köyhyyteen liittyvä häpeän tunne ja leimautumisen pelko (Hakkarainen 2009). Oma tarinani köyhyystutkimuksesta kiinnostuneena opiskelijana alkoi siis lähes kuusi vuotta sitten ja päättyy nyt tähän tutkielmaan.

Tutkielmani käsittelee avun saamista ja siihen liittyviä kokemuksia, jotka ovat osa köyhyydessä selviytymistä. Aineistona käytän *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä* -nimisen kirjoituskilpailun tekstejä. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

- Millaisen tarinan kirjoituskilpailuun osallistuneet kertovat köyhyydestä?
- Mistä kirjoituskilpailuun osallistuneet ovat pyytäneet tai saaneet apua?
- Millaisia kokemuksia kirjoittajilla on avun saamisesta?

Tutkimukseni etenee siten, että luvussa kaksi käyn läpi köyhyyttä tutkimuskohteena ja samalla paikannan oman aiheeni köyhyyden tutkimuksen laadullisessa kentässä. Käsittelem tutkielmani kannalta oleellista tietoa köyhyyden tutkimisesta ja määrittelen keskeisiä käsitteitä, joita ovat absoluuttinen, suhteellinen ja subjektiivinen köyhyys. Keskeisten käsitteiden ja niihin liittyvien köyhyyden mittaustapojen kohdalla tukeudun Olli Kankaan ja Veli-Matti Ritakallion (1996, 2003 ja 2008) teoksiin, joita ei voi suomalaista köyhyyttä tutkiessa sivuuttaa. Köyhyyden tutkimiseen liittyvä toinen kokonaisuus luvussa kaksi käsittelee suomalaisen hyvinvointivaltion keinoja ja onnistumista köyhyyden poistamisessa. Tässä osiossa tärkeimmät lähteeni ovat Anneli Anttosen ja Jorma Sipilän (2000) sekä Raija Julkusen (2001 ja 2007) tutkimukset. Luvun kaksi lopussa pyrin kuvaamaan mahdollisimman tuoreilla tilastotiedoilla suomalaista köyhyyttä 2000-luvulla.

Luvussa kolme siirryn tarkastelemaan käyttämäni kirjoituskilpailua ja elämäntarinoita aineistotyyppinä. Kuvaan ensin elämäntarinoita tutkimusaineistona ja pyrin tuomaan esiin tällaisiin aineistoihin liittyviä erityispiirteitä. Toisessa osassa tarkastelen erityisesti aineistona käyttämäni *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä* -kirjoituskilpailua. Kuvaan aineiston keruuseen liittyneitä seikkoja ja pyrin antamaan lukijalle yleiskuvan kirjoituskilpailun teksteistä. Viimeisessä alaluvussa teen selkoa siitä, miten rajasin oman aineistoni kirjoituskilpailuun lähetetyistä teksteistä ja miten olen käsitellyt aineistoa ennen varsinaisen analyysin aloittamista. Aineiston käsittelyn yhteydessä pohdin myös tutkimuseettisiä kysymyksiä, jotka tosin ovat vaikuttaneet tutkimuksen teon kaikissa vaiheissa.

Luvussa neljä esittelen käyttämäni analyysimenetelmät. Pohdin ensin narratiivisuuden käsitettä, joka voi viitata analyysitavan lisäksi aineiston luonteeseen tai kokonaisvaltaiseen tutkimusotteeseen. Oppaana narratiivien maailmassa toimii politiikan tutkija ja sosiologi Matti Hyvärinen, jonka väitöskirja *Viimeiset taistot* (1994) sekä lukuisat artikkelit ovat

auttaneet minua narratiivisen tutkimusotteen omaksumisessa (ks. Hyvärinen 2004, 2006 ja 2009). Sosiaalipsykologi Vilma Hänninen on kirjoittanut väitöskirjassaan *Sisäinen tarina, elämä ja muutos* (1999) sosiaalisesta tarinavarannosta ja työttömiin liittyvistä julkisista mallitarinoista, joita olen käyttänyt analyysissäni paljon etenkin tarinatyypittelyvaiheessa. Analyysin teossa tukeudun paljon myös sosiaalipolitiikan tutkija Anni Vilkon väitöskirjassa *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana* (1997) esittämiin ajatuksiin omaelämäkerrallisen aineiston lukutavasta. Lisäksi analyysin käytännön apuvälineenä on toiminut juonirakennanalyysi, jota erityisesti sosiologi Pertti Alasuutari (1999 ja 1986) on käyttänyt tutkimuksissaan.

Varsinainen aineistoanalyysi jakautuu kahteen erilliseen lukuun. Luvussa viisi aloitan analyysin jaottelemalla kirjoitukset tarinatyyppeihin mukaan. Tyypittelyn lähtökohtana käytän länsimaisen tarinavarannon tarjoamia juonikaavoja. Peilaan löytämiäni tarinatyyppejä sosiaalisen tarinavarannon tarjoamiin malleihin suomalaisen yhteiskunnan näkökulmasta. Käytän analyysitapana narratiivista otetta, jonka avulla vastaan erityisesti ensimmäiseen tutkimuskysymykseen. Luvussa kuusi tarkastelen aineistoni köyhyyskirjoituksissa esiintyviä kuvauksia avun saamisesta sisällönanalyysin keinoin. Kiinnostukseni kohteena on selvittää mistä köyhydessä elävät hakevat ja saavat apua ja millaisia kokemuksia avun hakemiseen ja saamiseen liittyy. Päätösluvussa käyn läpi tutkimuksen tuloksia ja pohdin niitä laajemmasta näkökulmasta muun muassa sosiaaliturvan kritiikkinä.

Tässä vaiheessa haluan esittää kiitokseni niille ihmisille, jotka ovat auttaneet minua tämän tutkimuksen tekemisessä. Ensimmäiseksi kiitän Ritva Nätkiniä tutkielmani hyvästä ohjauksesta. Aineiston luovutuksesta ja ajatusten vaihdosta kiitän Meri Larivaaraa, joka myös auttoi minua tutkielmani näkökulman valitsemisessa. Anna Lehtoa kiitän jokapäiväisestä kannustamisesta etenkin intensiivisen kirjoitusprosessin aikana. Tutkielmani oikolukemisesta ja kommentoinnista kiitän Anna Nurmea. Aino Tegelman auttoi englanninkielisen tiivistelmän teossa, mistä olen hänelle kiitollinen. Erityiskiitos kuuluu Aleks Mallealle työtilojen järjestämisestä tutkielman kirjoittamista varten. Heidi Kangas ja Nea Raamos lainasivat minulle tietokoneitaan kirjoitusprosessin eri vaiheissa, mistä oli suuresti apua.

2 Köyhyyden tutkiminen

2.1 Köyhyyden määrittelyminen

Absoluuttinen ja suhteellinen köyhyys

Köyhyys on ilmiönä epätäsmällinen ja moniulotteinen (Saari 2005, 9). Se jaetaan tavallisesti tieteellisessä tutkimuksessa kahteen luokkaan: *absoluuttiseen* ja *suhteelliseen köyhyyteen*. Absoluuttisella köyhyydellä tarkoitetaan syvää köyhyyttä, joka uhkaa ihmisen hengissä pysymistä. Tällainen köyhyys on esimerkiksi puutetta ruuasta, juomasta tai suojasta. (Kangas & Ritakallio 2008, 3.) On selvää, että vauriissa maissa esiintyvää köyhyyttä ei voida luonnehtia absoluuttiseksi samalla tavalla kuin kehitysmaissa esiintyvää äärimmäistä köyhyyttä. Hyvinvointivaltioiden köyhyyttä kuvaakin paremmin suhteellisen köyhyyden käsite. Suhteellisen köyhyyden määrittelyssä käytetään usein Peter Townsendin (1979, 31) esittämää ajatusta, jonka mukaan suhteellinen köyhyys on resurssien puutetta, joka estää ihmisiä elämästä yhteiskunnassa vallalla olevalla tavalla. Köyhyys määrittyy näin laajemmin kuin absoluuttisen köyhyyden määritelmässä, sillä suhteellisessa köyhyydessä on oleellista se, millaisessa yhteiskunnassa elämme ja millaiset asiat ovat muodostuneet yleisesti kaikille välttämättömiksi ja tavanomaisiksi. Absoluuttisen köyhyyden vaatimus on vain hengissä pysyminen, joka liittyy ihmisen biologisiin tarpeisiin, jotka taas ovat ajasta ja yhteiskunnasta riippumattomia. Suhteellisessa köyhyydessä kyseessä ovat yhteiskunnan *laatuvaatimukset* ja sosiaalisen toimintakyvyn ylläpitämiseksi tarvittavat asiat, jotka myös muuttuvat, kun liikutaan ajassa tai paikassa (Kangas & Ritakallio 2008, 3). Länsimaissa tällaisia asioita on paljon muitakin kuin pelkkä ruoka, juoma ja suoja. Oleellista suhteellisen köyhyyden käsitteessä on se, että köyhäksi määrittyvät ovat köyhiä verrattuna muuhun väestöön. Toisaalta myös hyvinvointivaltioissa esiintyvä köyhyys voi saada absoluuttisen köyhyyden piirteitä esimerkiksi silloin, kun huono toimeentulo pakottaa ihmisen niukkaan tai yksipuoliseen ruokavalioon. Juho Saaren (2005, 13) mukaan suhteellista köyhyyttä hyvinvointivaltiossa voidaan pitää yhtä suurena ongelmana kuin absoluuttista köyhyyttä kehitysmaissa, sillä suhteellinen köyhyys vaikuttaa yhtä lailla vauraan yhteiskunnan ihmisten itsekunnioitukseen ja sosiaaliseen toimintakykyyn.

Suhteellisen köyhyyden ajatus ei sinällään ole mitenkään uusi, vaikka se liitetäänkin ilmiönä nykyisiin hyvinvointivaltioihin. Jo taloustieteilijä Adam Smith (1981; ref Kangas & Ritakallio

2008, 3–4) esitti ajatuksen, jossa erotettiin välttämättömyshyödykkeet ja ylellisyystavarat toisistaan. Smithin mukaan välttämätöntä voi olla muukin kuin hengissä pysymiseen tarvittavat asiat. Esimerkkeinä tällaisista välttämättömistä hyödykkeistä hän mainitsee puuvillapaidan ja nahkakengät, joita ilman ei edes tavallinen työläinen voinut 1700-luvulla häpeämättä esiintyä julkisilla paikoilla. Välttämättömyydet vaihtelevat yhteiskunnittain ja myös ajassa. Esimerkiksi vuonna 2005 tehdyn tutkimuksen mukaan suomalaisten mielestä kaikilla tulisi olla varaa lämpimään ruokaan vähintään kerran päivässä, terveyspalveluihin, pesukoneeseen, hammaslääkäriin kerran vuodessa, pölynimuriin, asunnon riittävään varustetasoon, mahdollisuuteen käyttää julkisia kulkuvälineitä, kotivakuutukseen, puhelimeen, tilavaan asuntoon, parturissa tai kampaajalla käyntiin kerran kolmessa kuukaudessa, sanomalehteen ja pakastimeen¹ (Kangas & Ritakallio 2008, 18). Lista kuvaa hyvin sitä, miten pelkkä hengissä pysyminen ei täytä suomalaisten käsitystä yhteiskunnan laatuvaatimuksista.

Absoluuttista ja suhteellista köyhyyttä voidaan mitata eri tavoin. YK ja Maailmanpankki käyttävät yhtä tai kahta dollaria päivässä kehitysmaiden absoluuttisen köyhyiden mittarina. Suhteellisen köyhyiden mittaustapana käytetään useimmiten tutkimuksessa *suhteellista tulometodia*, jossa raja köyhien ja ei-köyhien väliin vedetään tiettyyn kohtaan tulonjakoa. (Kangas & Ritakallio 2008, 3 ja 10.) Suhteellisen tuloköyhyiden mittaamisen menetelmistä ei kuitenkaan ole saavutettu yksimielisyyttä, mistä kertoo osaltaan se, että Suomessa ei ole käytössä omaa virallista köyhyysrajaa tai pienituloisuuden määritelmää. Euroopan unionin tilastoviranomaisen Eurostatin suosittama raja on 60 prosenttia kotitalouksien mediaanitulosta. (Pajunen 2005, 8.) Myös Tilastokeskus käyttää rajana 60 prosenttia mediaanitulosta, jonka alittavista henkilöistä käytetään Tilastokeskuksessa kuitenkin nykyisin käsitettä pienituloinen köyhän sijaan (Sauli 2007, 271; Julkunen 2007, 53). 60 prosentin rajaan siirtyminen onkin tuonut köyhyystutkimukseen EU:n suosittamat käsitteet *pienituloisuus* ja *köyhyysriski*, joita käytetään köyhyiden asemesta. Tavoitteena on ehkä ollut neutraalimpien ilmauksien käyttäminen, sillä köyhyyttä pidetään yleisesti hyvin vahvana käsitteenä. (Julkunen 2007, 53.) Puhetavan muutos köyhyydestä köyhyysriskiin tai pienituloisuuteen merkitsee myös ongelman uudelleenmäärittelyä tavalla, joka vaikuttaa käsityksiin köyhyydestä. Köyhyysriski käsitteenä tuntuu vihjaavan, että tähän ryhmään

¹ Välttämättömyyksiä luokiteltiin tässä Turun yliopiston tekemässä tutkimuksessa kaikki ne hyödykkeet tai palvelut, joihin kyselyyn vastanneiden mukaan kaikilla suomalaisilla tulisi olla varaa. Lista on esitetty tärkeysjärjestyksessä prosentiosuuksien mukaan. Listan ensimmäisenä oleva lämmin ateria kerran päivässä kuului 98 prosentin mielestä kaikille ja listan viimeisenä oleva pakastin 60 prosentin mielestä. Väliin jäävät hyödykkeet ja palvelut sijoittuvat näiden prosentiosuuksien välille. (Kangas & Ritakallio 2008, 18.)

luokittuvat eivät vielä automaattisesti ole köyhiä, vaan he ovat voineet jotenkin kompensoida matalia tulojaan tai muuten vaikuttaa tilanteeseensa niin, että ”riski” ei ole toteutunut. Köyhyysriskin käsite tuo siten esiin pelkkien tulojen mittauksen rajallisuuden köyhyyden määrittäjänä. Käytännössä köyhyyden mittarina käytetyn rajan muuttaminen 60 prosenttiin vaikuttaa Suomessa muun muassa siten, että eläkeläiset määrittyvät nykyisin suurimmaksi köyhäksi väestöryhmäksi (Kangas & Ritakallio 2008, 13). Näin siksi, että eläkeläisten tulot ovat usein hieman yli 50 prosenttia väestön mediaanituloista. Kun rajana käytetään 60 prosenttia, eläkeläiset erottuvatkin suurimpana ryhmänä, sillä heidän tulonsa jäävät usein juuri näiden kahden rajan välille. Tulokseen vaikuttaa tietysti myös eläkeläisten suuri osuus väestöstä. Tämä konkreettinen esimerkki kuvaa hyvin sitä, miten määrittelytapa muokkaa köyhyyttä ilmiönä. Samalla rajan siirtäminen ylöspäin antaa tietysti tulokseksi suuremman köyhyysprosentin. Vieläkin tärkeämpää on kuitenkin pitää mielessä se, että kaikki tutkimuksessa käytetyt köyhyysrajat ovat sopimuksenvaraisia ja niiden laskemisessa on tehty useita valintoja, joihin kaikkiin liittyy omat epäkohtansa. Samalla määritellään ylhäältä päin köyhien joukkoa ja vaikutetaan siihen, miten pieneltä tai suurelta ilmiö nimeltä köyhyys näyttää.

Köyhyystutkimus Suomessa on keskittynyt hyvin vahvasti erilaisten köyhyysmittarien kehittämiseen. Tällöin keskeisenä tavoitteena on vetää mahdollisimman objektiivisesti raja köyhien ja ei-köyhien välille. Ongelmana köyhyyden mittaamisessa on ainakin se, että eri mittareilla tehdyt vertailut paikantavat köyhiksi eri väestöryhmät (Kangas & Ritakallio 2003, 13–17). Lopulta tulojen kautta tehtävä köyhyyden määrittely, jota suhteellinen tulometodikin edustaa, on vain köyhyyden epäsuoraa tutkimista, jolla ei tavoiteta todellisia elinoloja. Tuloilla mitattu köyhyys ei ota huomioon välttämättömien menojen erilaisuutta kotitalouksien välillä eikä epävirallista taloutta, kuten rahan lainaamista. (Kangas & Ritakallio 2008, 8.) Suhteellisen tulometodin ohella tutkimuksessa käytettyjä köyhyyden mittaustapoja ovat muun muassa *poliittis-hallinnollinen tulo raja*², *vähimmäistarvebudjetti*³ ja *konsensuaalinen köyhyysraja*⁴, jotka kaikki ovat suhteellisen tulometodin tapaan köyhyyden epäsuoria mittaustapoja, koska ne mittaavat tavalla tai toisella henkilön tai kotitalouden käytettävissä

² Poliittis-hallinnollisessa tulo rajassa köyhyysrajaksi asetetaan esimerkiksi vähimmäiseläke tai toimeentulotuen määrä (Kangas & Ritakallio 2008, 8).

³ Vähimmäistarvebudjetissa laaditaan erikokoisille kotitalouksille vähimmäistarveluetteloita, joiden hinta on köyhyysraja (Kangas & Ritakallio 2008, 13).

⁴ Konsensuaalisessa köyhyysrajassa kysytään ensin väestöltä, mikä on alhaisin rahamäärä, jolla vastaajan kotitalous tulisi toimeen. Vastausten pohjalta estimoidaan konsensuaalinen köyhyysraja erilaisille kotitalouksille. (Kangas & Ritakallio 2008, 15.)

olevia tuloja. Suoria elinoloja tutkivia tapoja ovat puolestaan esimerkiksi *subjektiivinen köyhyysraja*⁵ ja erilaiset kulutukseen liittyvät rajat, joita pidetään elinoloja suoraan kuvaavina. Niin sanottuna yhdistelmäkriteerinä köyhyyden mittauksessa voidaan pitää toimeentulotukiasiakkuutta, sillä siinä yhdistyvät sosiaalisen toimintakyvyn rajoittuneisuus ja taloudellisten resurssien puute. (Kangas & Ritakallio 2008, 7 ja 16.)

Absoluuttiseen ja suhteelliseen köyhyyteen liittyy myös keskustelu siitä, tuleeko julkisen vallan poistaa vain äärimmäistä köyhyyttä. Absoluuttisen köyhyyden poistamiseen keskittyvä sosiaalipolitiikka ei ole kiinnostunut siitä, kuinka suuriksi tuloerot kasvavat. Tällaisen politiikan kannattajille riittää se, että kaikki tulevat jotenkuten toimeen ja pysyvät hengissä. Pohjoismaissa on kuitenkin lähdetty siitä, että kaikkein pieni- ja suurituloisimpien väliset tuloerot eivät saisi kasvaa liian suuriksi. Silti aika ajoin esitetään, että vain absoluuttinen köyhyys on "oikeaa" köyhyyttä. (Emt., 22.) Tässä kohtaa siteeraan Hannu Uusitaloa (2005, 30), jonka mukaan ”*Suhteellinen asema tulonjaossa ratkaisee, ei tulotaso sinänsä. Tulonjako on keskeinen sosiaalisen eriarvoisuuden ja kerrostuneisuuden osoitin.*”. Suhteellisen köyhyyden poistaminen liittyy siten oleellisesti eriarvoisuuden vähentämiseen. Saari (2005, 11) puolestaan korostaa sitä, miten vahingollista hyvinvoinnin kannalta on, jos välttämättömiä resursseja ei ole. Erityisesti näin on lapsien, sairaiden ja vanhuksien kohdalla (emt., 11).

Subjektiivinen köyhyys

Absoluuttisen ja suhteellisen köyhyyden ohella *subjektiivinen köyhyys* on keskeinen käsite köyhyystutkimuksessa. Subjektiivisella köyhyydellä tarkoitetaan väestön omia kokemuksia köyhyydestä. Subjektiivisen köyhyyden käsitettä käytetään usein lähinnä köyhyysmittarina, jolloin ollaan kiinnostuneita siitä, kuinka suuri osa väestöstä kokee köyhyyttä tai toimeentulovaikeuksia. Väestön kokemaa köyhyyttä voidaan selvittää esimerkiksi pakollisista menoista selviytymisen kautta kyselytutkimuksissa. (Kangas & Ritakallio 2003, 15.) Subjektiivisen köyhyyden yleisyyttä ei voida pitää ainoana mittarina tutkittaessa yhteiskunnassa esiintyvää köyhyyttä. Väestön omat mielipiteet ovat kuitenkin tärkeitä yhteiskuntapolitiikan legitimitetin näkökulmasta. Sosiaalitieteiden parissa on usein esitettykin vaatimus, jonka mukaan huono-osaisten ääntä tulisi kuulla enemmän. (Kangas &

⁵ Subjektiivinen köyhyysmittari tarkoittaa väestön omia kokemuksia köyhyydestä. Sitä voidaan mitata esimerkiksi väitteellä "nykyisillä tuloilla perheeni toimeentulo on todella vaikeaa", josta täysin samaa mieltä olevat määritellään subjektiivisesti köyhiksi. (Kangas & Ritakallio 2008, 7.)

Ritakallio 2008, 15.) Tästä huolimatta köyhyyden kokemuksen tutkimus on jäänyt selvästi köyhyyden kvantitatiivisen tutkimuksen varjoon.

Vaikka väestön köyhyyskokemuksia ei voida käyttää ainoana tutkimustapana selvittämään yhteiskunnassa esiintyvää köyhyyttä, sillä voidaan saada arvokasta lisätietoa, jollaista pelkkä tulojen mittaaminen ei voi tuottaa. Koska köyhyys on ilmiönä moniulotteinen, pitäisi sitä lähestyä tutkimuksessakin monesta eri näkökulmasta. Köyhyyden subjektiivista kokemusta ei ehkä tutkijoiden parissa pidetä kovin luotettavana "mittarina", sillä on havaittu, että myös hyvin toimeentulevat ihmiset voivat kokea itsensä köyhiksi. Vastaavasti objektiivisilla mittareilla, kuten tuloilla mitattuna köyhiksi luokittevat eivät välttämättä koe itseään köyhiksi. (Kangas & Ritakallio 1996, 20 ja 29.) Tätä ristiriitaa on selitetty usein viiteryhmäteorian avulla. W. G. Runcimanin (1966, 10–13) kehittämän ajatuksen mukaan ihmiset vertaavat itseään muihin samassa tilanteessa oleviin ihmisiin, jolloin he eivät koe itseään köyhiksi tai syrjäytyneiksi, vaikka olisivatkin sitä objektiivisesti mitattuna. Viiteryhmäteorian avulla on selitetty ainakin sitä, miksi opiskelijat eivät matalista tuloistaan huolimatta usein koe itseään köyhiksi. Toisaalta ilmiön voidaan ajatella johtuvan myös opiskelun väliaikaisuudesta. (Kangas & Ritakallio 2003, 24–26, 32 ja 36.) Köyhyyden kokemuksen on arveltu liittyvän myös siihen, että ihmiset vertaavat taloudellista tilannetta omaan aikaisempaan tilanteeseensa. Näin tehdään etenkin silloin, kun taloudellinen tilanne on objektiivisesti tarkasteltuna huono tai huonontunut viime aikoina. (Angerpuro 1996, 146–149.)

Subjektiivisen köyhyyden mittaamisessa on havaittu myös erilaisiin puhetapoihin ja konventioihin liittyviä ongelmia, jotka voivat ilmetä esimerkiksi kyselytutkimuksissa. On havaittu, että esimerkiksi ilmaus ”kohtuullinen toimeentulo” tarkoittaa eri ihmisille erilaisia asioita. Elämäntyylistä riippuen joillekin kohtuullista on juuri ja juuri selviäminen, kun taas jotkut pitävät kohtuullisena vaikkapa mahdollisuutta harrastaa tai käydä elokuvissa säännöllisesti. Samoin subjektiivista köyhyyttä tutkittaessa on tullut ilmi, että ihmiset eivät mielellään puhu itsestään köyhinä, vaan köyhyys liitetään useimmiten ”muihin” ihmisiin, vaikkapa kehitysmaan asukkaisiin tai asunnottomiin. Sen sijaan pienituloisuus on käsitteenä helpommin lähestyttävä. (Kallio 2003, 41.) Tämä tulos puhuu sen puolesta, että köyhyys koetaan leimana, jota ei haluta liittää omaan elämään. Voidaankin olettaa, että köyhyyteen liittyvä häpeä ja leimautumisen pelko hankaloittavat köyhyyden kokemuksen tutkimista.

Köyhyyden kokemukseen liittyvää kvalitatiivinen tutkimus on siis edelleen melko vähäistä verrattuna kvantitatiiviseen köyhyystutkimukseen. Köyhyyden kokemusta on sivuttu kuitenkin kvalitatiivissa tutkimuksissa, jotka ovat liittyneet muun muassa yksinhuoltajaäiteihin (Krok 2009), ruokapankkeihin (Hänninen, Karjalainen, Lehtelä & Silvasti 2008) ja työttömiin (Kortteinen & Tuomikoski 1998). Oma tutkielmani sijoittuu nimenomaan köyhyyden kokemuksen kvalitatiivisen tutkimuksen alueelle. Köyhyyden kriteeriksi riittää tutkielmassani se, että aineistoni kirjoituskilpailuun osallistuneet henkilöt kokevat itsensä köyhiksi. Kirjoittajien tuloja ei ole mahdollista tarkistaa eikä se olisi tutkimukseni lähtökohtien kannalta tarpeellistakaan. Osallistumalla köyhyysaiheiseen kirjoituskilpailuun omalla elämäntarinallaan aineistoni kirjoittajat samalla luokittelevat itse itsensä köyhiksi.

2.2 Suomalainen hyvinvointivaltio köyhyyden poistajana

Universaali hyvinvointipolitiikka

Suomi luetaan yleensä kuuluvaksi muiden Pohjoismaiden tapaan universaaleihin hyvinvointivaltioihin (Anttonen & Sipilä 2000, 149). Pohjoismaissa hyvänä yhteiskuntapolitiikkana on pidetty sitä, että köyhien ja rikkaiden väliset tuloerot eivät saa kasvaa liian suuriksi (Kangas & Ritakallio 2008, 22). Köyhyyden vähentäminen on nähty sekä taloudellisesti että moraalisesti perusteltavissa olevaksi politiikaksi (Saari 2005, 13). Pelkkä absoluuttisen köyhyyden poistaminen ei siis sosiaalipoliittisena toimenpiteenä riitä, vaan myös suhteellista köyhyyttä on haluttu vähentää. Köyhyyden poistamista voidaan pitää yhtenä pohjoismaisen universaalien hyvinvointivaltion keskeisistä tavoitteista. Muita universalismin ideologian mukaisia ensisijaisia tavoitteita ovat tasa-arvoisuuden ja oikeudenmukaisuuden vahvistaminen. (Anttonen & Sipilä 2000, 241.) Juho Saaren (2005, 7) mukaan köyhyyden vähentäminen ja poistaminen ovat ”yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikan tärkein yksittäinen haaste”. Harjoitettu sosiaalipolitiikka ei ole Suomessa ollut pelkkää köyhyyspolitiikkaa, jolla viitataan tarveharkintaisiin ja viimesijaisiin etuuksiin keskittyvään politiikkaan (Julkunen 2007, 55) ja jonka kohteena ovat köyhät (Anttonen & Sipilä 2000, 193). Pohjoismaisen hyvinvointivaltion tunnuspiirteisiin kuuluvatkin tasainen tulonjako ja vähäinen köyhyys, jotka edellyttävät korkeaa ja uudelleenjakavaa verotusta (emt., 14–15).

Universalismin käsitteellä viitataan sosiaalipoliittiseen järjestelmään, jossa perustoimeentulo ja palvelut on tarkoitettu kaikille (Anttonen & Sipilä 2000, 149). Peruskoulua voidaan pitää selkeimpänä esimerkkinä universaalista palvelusta. Etuuksien puolelta lapsilisäjärjestelmä edustaa vahvaa universalismia. (Emt., 163 ja 165.) Universaalissa hyvinvointimallissakin on silti niin sanottuja rinnakkaisjärjestelmiä, kuten vaatimattomat perustoimeentulon turvaamiseen tarkoitettut etuudet ja ansioihin sidotut korkeammat eläkkeet ja päivärahat (emt., 158). Universalismin ajatukselle perustuvan pohjoismaisen hyvinvointivaltion vastakohtana voidaan nähdä *residuaalinen* tai *marginaalinen* hyvinvointivaltio, jossa julkinen valta vastaa ainoastaan kaikkein huonoimmassa asemassa olevien toimeentulon turvaamisesta (emt., 162). Universaali hyvinvointivaltio poistaa tehokkaammin köyhyyttä kuin residuaalinen hyvinvointivaltio, vaikka jälkimmäinen kohdistaaakin sosiaalipoliittiset toimenpiteensä vain kaikkein köyhimmille (Julkunen 2001, 229). Universaalien ja residuaalisen hyvinvointivaltion ohella puhutaan kolmannelle mallista, joka on *suoritusperustainen* tai *ansioperustainen*. Tässä hyvinvointivaltiomallissa kohteena ovat vakuutuksen piirissä olevat, eli useimmiten työssäkäyvät ihmiset. (Anttonen & Sipilä 2000, 193.)

Suomessa universaalien hyvinvointivaltion rakentaminen on lähtenyt liikkeelle halusta päästä eroon köyhäinhoitoon kuuluneesta leimautumisesta ja nöyryyttävyydestä (Anttonen & Sipilä 2000, 166). Universaalista toimeentuloturvaa on myös luonnehdittu naisystävälliseksi, sillä se vähentää naisten riippuvuutta mieselättäjistä (emt., 190). Anna Metterin (2004, 18) sanoin universalismin ideologiaan perustuva hyvinvointivaltio on "*rakentanut kansalaisten mieliin odotuksen siitä, että valtio pitää huolen kaikista kansalaisistaan*". Voidaankin puhua jopa hyvinvointivaltion *lupauksesta*, kuten Metteri tekee (emt., 22). Universaalien hyvinvointivaltion rakentaminen on ollut projekti, jossa on rakennettu kaikille yhteistä kansalaisuutta. Universalismi toteutui ensin kansanopetuksessa ja vasta toisen maailmansodan jälkeen toimeentuloturvassa. Silloinkaan se ei toimeentuloturvan järjestämistapana ollut mitenkään itsestään selvä, vaan keskustelua käytiin koko kansan sosiaalivakuutuksen ja työläisten sosiaalivakuutuksen välillä. Jälkimmäinen sosiaaliturvan järjestämismuoto on riippuvainen ansioista ja siis tarkoitettu vain työtätekeville. (Anttonen & Sipilä 2000, 149–150 ja 156.)

Suomalaisen hyvinvointivaltion lupaus kaikille kuuluvasta vähimmäistoimeentulosta konkretisoituu lainsäädännössä (Metteri 2004, 22). Suomen perustuslaissa määritellään kaikille kuuluva oikeus välttämättömään toimeentuloturvaan. Sama perustuslain pykälä

sisältää kuitenkin suomalaisen järjestelmään kuuluvan kaksijakoisuuden, johon kuuluvat toisaalta tarveharkintaiset matalammat etuudet ja toisaalta tasoltaan korkeampi perusturva. Laissa mainitaan erikseen kuusi riskiä, joiden kohdalla taataan perustoimeentulon turva. Nämä riskit ovat työttömyys, sairaus, työkyvyttömyys, vanhuus, lapsen syntymä ja huoltajan menetys. (Sosiaaliturvan uudistamiskomitean... 2009, 22.) Taustalla on ajatus siitä, että köyhyys liittyy tiettyihin sosiaalisiin riskeihin, joihin voidaan vaikuttaa kollektiivisen järjestelmän avulla (Saari 2005, 9). Edellä mainituissa tilanteissa suomalaiset ovat siis oikeutettuja *perustoimeentulon turvaan*. Sama perustuslain pykälä toteaa aikaisemmin, että jokaisella on oikeus *välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon*, mikäli ei pysty niitä itse hankkimaan. Kursiivilla korostetut termit ovat tärkeitä siksi, että perustoimeentulon turva on oikeuskäytännössä tulkittu korkeammaksi kuin välttämätön toimeentulo, johon liittyy lisäksi vielä tarveharkinta. (Sosiaaliturvan uudistamiskomitean... 2009, 22.)

Ongelmana kaikkia samalla tavalla kohtelevassa universalismin ideologiassa on erilaisuuden huomioiminen, jossa universaali hyvinvointivaltio ei ole onnistunut ainakaan palvelujen kohdalla (Metteri 2004, 18). Universalismin ideaan kuuluu nimenomaan kohdella kaikkia samalla tavalla, jolloin erilaisia ihmisiä ja yksilöllisiä tilanteita ei välttämättä huomioida. Ongelma liittyy enemmän hyvinvointivaltion palveluihin kuin sosiaaliturvaetuuksiin. (Anttonen & Sipilä 2000, 186.) Esimerkiksi päihdepalveluissa on havaittu ongelmia ihmisten koko elämää koskevien ongelmien käsittelyssä, sillä niihin ei ole olemassa standardiratkaisuja (Murto 2007, 135). Oman tutkimusaiheeni kannalta on oleellista se, että universalismin "sokeus" yksilöllisten tilanteiden eroille on usein taustalla kohtuuttomissa tai epäoikeudenmukaisiksi koetuissa tilanteissa, joita sosiaaliturvajärjestelmässä aika ajoin ilmenee (Metteri 2004, 18). On esitetty jopa, että universaalit etuudet ja palvelut tarvitsevat välttämättä rinnalleen myös selektiivisiä järjestelmiä, koska universaalit järjestelmät eivät pysty vakuuttamaan kaikkia riskejä vastaan (Niemi 2007, 73). Universaalialia sosiaalipolitiikka on kritisoitu "yksisilmäisyyden" lisäksi myös siitä, että se on "ylhäältä alaspäin" harjoitettavaa (Anttonen & Sipilä 2000, 187).

Suomalaisen yhteiskunnan suhteellinen köyhyys 2000-luvulla liittyy ennen kaikkea vähimmäisturvaan kuuluvien etuuksien jälkeenjääneisyyteen suhteessa ansiotuloihin (esim. Moisio 2008, 269). Kehitys on lähtenyt liikkeelle 1990-luvulla, jolloin suomalaista hyvinvointivaltiota alettiin karsia osittain laman antamalla oikeutuksella, kuten Raija Julkunen (2001) todistaa kattavassa teoksessaan *Suunnanmuutos*. 1990-luvun puolivälin

jälkeen sosiaalimenojen kansantuoteosuus putosi enemmän kuin muissa maissa (Julkunen 2001, 145). Tavoitteeksi sosiaalipolitiikan toteutuksessa otettiin hyvinvointivaltion tuottavaksi muuttaminen, mistä syystä alettiin kehittää ansioturva perusturvan kustannuksella (emt., 150). Samalla kun hyvinvointivaltiota on leikattu, kansalaisten parissa sosiaaliturvaa liian matalana pitävien osuus on kaksinkertaistunut (Forma & Saarinen 2008, 166–167). Osa sosiaaliturvaan tehdyistä leikkauksista voidaan pitää moraalisesti erityisen arveluttavina siksi, että ne kohdistettiin poliittisesti vaikutusvallattomiin ryhmiin, kuten sairaisiin ja vuokralla asuviin pienituloisiin (Julkunen 2001, 153). Toteutetut leikkaukset tuntuivat erityisesti useita tulonsiirtoja saaneiden lapsiperheiden taloudellisessa tilanteessa. Myös työttömyyskorvauksella tai sairausvakuutuksen päivärahalla elävien tulot pienenevät tuntuvasti. (Emt., 156.) Vieläkin tärkeämpää kuin tarkastella yksittäisten etuuksien leikkauksia, on huomioida se, miten vähäiset yksittäisten etuuksien karsinnat muuttavat järjestelmää vaivihkaa, kun niitä tehdään jatkuvasti. Samalla hyvinvointivaltioon liitetyt odotukset muuttuvat, kun uusi sukupolvi kasvaa etuuksien karsimisen ilmapiirissä. (Emt., 158.) Anttonen ja Sipilä (2000, 261–262) pohtivatkin, voidaanko Suomea enää luonnehtia pohjoismaiseksi hyvinvointivaltioksi. Syitä tällaiseen pohtimiseen he esittävät pitkän listan. Köyhyyden kannalta oleellimmat näiden syiden joukossa ovat toimeentulotuen korostunut rooli ja leipäjonojen jääminen osaksi toimeentuloturva.

Tarveharkintaan perustuva politiikka

Tarveharkinta ja tiukka kontrolli kuuluvat residuaalisen hyvinvointivaltiomallin piirteisiin (Anttonen & Sipilä 2000, 165–166). Vaikka suomalaista hyvinvointivaltiota määritellään universalismin ajatukselle perustuvaksi, on täälläkin järjestelmiä, jotka eivät ole universaaleja. Asumis- ja toimeentulotuki ovat selkeimmät esimerkit toimeentuloturvan puolelta marginaaleista etuuksista (emt., 194). Marginaaleja etuuksia voidaan pitää varsinaisena *köyhyyspolitiikkana*, joka täydentää universaaleja järjestelmiä. Tarkoituksena on auttaa kaikkein heikoimmassa asemassa olevia, jotka eivät syystä tai toisesta ole nousseet köyhyydestä sosiaalivakuutuksen tarjoaman sosiaaliturvan avulla. (Saari 2005, 10.) Käänte kohti tällaista politiikkaa tapahtui Suomessa Paavo Lipposen toisen hallituksen myötä vuonna 1999, jolloin suomalaiseen sosiaalipolitiikkaan nähdään syntyneen oma köyhyyspolitiikan lohko, joka on täydentävää suhteessa universaaliin palvelu- ja tulonsiirtojärjestelmään (Kuivalainen, Airio, Hiilamo & Niemelä 2005, 71–72).

Marginaaleja etuuksia kutsutaan myös tarveharkintaisiksi. Tarveharkinnalla tarkoitetaan sosiaalipolitiikassa toimeentulomahdollisuuksien yksilöllistä arviointia. Tarveharkintaa on kritisoitu ainakin sillä perusteella, että siihen liittyy lähes automaattisesti byrokraattisuutta, nöyryyttävyyttä ja tukien saajien leimautumista. Kun sosiaalivakuutuksen kautta saatavat etuudet tulevat niiden saajille neutraalissa muodossa, toimeentulotuen saajan on aina uudestaan todistettava tuen tarpeensa sosiaalitoimiston virkailijalle. Etuuksien tarveharkintaisuus lisää myös perheen sisäistä taloudellista riippuvuutta, sillä puolison tulot vaikuttavat etuuden saamiseen. Selektiivinen hyvinvointipolitiikka lisääkin pienillä tuloilla elävän riippuvuutta lähipiiristä. (Julkunen 2001, 228–230 ja 233.) Byrokraattisuus, nöyryyttävyys ja leimautuminen näkyvät esimerkiksi siinä, että suomalaiset kokevat kaikille kuuluvat universaalit etuudet oikeudenmukaisempina kuin tarveharkintaiset etuudet (Niemi 2007, 65). Universaalien etuuksien puolelta erityisesti lapsilisä ja niin kutsuttu äitiyspakkaus ovat laajasti kannatettuja tukimuotoja (Julkunen 2007, 51).

Toimentulotuen tarveharkintaan liittyy hakijan kaikkien tulojen ja menojen huomioiminen päätöstä tehtäessä. Samalla viranomaiset määrittelevät osana toimeentulotuen kontrollia myös sen, mikä on tarpeellista kulutusta ja mikä ei. (Askelo 2009, 177.) Toimeentulotuki on jaettu perustoimeentulotukeen ja täydentävään toimeentulotukeen. Perustoimeentulotukeen kuuluvat perusosa ja muut perusmenot. Päättäjät ja asiantuntijat siis määrittelevät, mikä on köyhälle välttämätöntä ja mikä ei. Laissa sanotaan toimeentulotuen perusosasta näin:

Perusosalla katettaviin menoihin kuuluvat ravintomenot, vaatemenot, vähäiset terveydenhuoltomenot sekä henkilökohtaisesta ja kodin puhtaudesta, paikallisliikenteen käytöstä, sanomalehden tilauksesta, televisioluvasta, puhelimen käytöstä ja harrastus- ja virkistystoiminnasta aiheutuvat menot sekä vastaavat muut henkilön ja perheen jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvat menot. (Laki toimeentulotuesta 7 §.)

Perusosan lisäksi toimeentulotuen hakija voi saada täydentävää toimeentulotukea, jossa otetaan huomioon kotitalouden erityismenot. Tällaisia menoja voivat olla vaikkapa lasten päivähoitomenot tai lasten harrastustoimintaan liittyvät erityiset tarpeet. (Laki toimeentulotuesta 7 §.) Lakiteksti sisältää paljon asiantuntijan harkintavallan alueelle kuuluvia ilmauksia. Toimeentulotuen myöntävän sosiaalityöntekijän harkintaan jää muun muassa se, mitkä menot luokitellaan ”vähäisiin terveydenhuoltomenoihin” tai ”harrastustoimintaan”. Toimeentulotuen asiakkaan rahankäytön kohteet on siis pitkälti määritelty erilaisten asiantuntijoiden taholta valmiiksi. Toimeentulotukea saavalle köyhälle on

katsottu kohtuulliseksi saada pitää koti puhtaana ja tilata sanomalehteä mutta internet-yhteyden ja matkustelun katsotaan kuuluvan jo muunlaiseen elämäntyyliin.

Toimeentulotuen historia liittyy köyhäinapuun ja huoltoapuun, jotka kohdistettiin köyhimpään osaan väestöstä (Kuivalainen ym. 2005, 78). Toimeentulotuki onkin kaikista sosiaaliturvaetuuksista eniten tunteita kuohuttava, sillä siihen liitetään epäilyt väärinkäytöstä, sosiaaliturvariippuvuudesta ja "ilmaisesta" rahasta (Julkunen 2001, 186). Keskustelu sosiaaliturvan väärinkäytöksistä jättää varjoonsa vastakkaisen ilmiön, toimeentulotuen *alikäytön*. Ilmiö kertoo järjestelmän toimimattomuudesta, sillä alikäyttö heikentää toimeentulotuen kykyä tehdä tehtävänsä, eli turvata kaikkein huono-osaisimpien toimeentulo. Samalla toimeentulotuen alikäyttö asettaa kyseenalaiseksi järjestelmän tasa-arvoisuuden. Toimeentulotuen alikäyttöä tutkittaessa on nimittäin selvinnyt, että tukeen olisi oikeutettu noin kaksinkertainen määrä ihmisiä verrattuna tuen saajien määrään. Alikäytöllä on siten myös merkittävät kunnallistaloudelliset vaikutukset, sillä jos toimeentulotukea hakisivat kaikki siihen oikeutetut, saattaisivat toimeentulotukimenot kaksinkertaistua. Toimeentulotuen alikäytön syitä ovat tietämättömyys järjestelmästä, tuen saantiehdoista ja myöntämiskäytännöistä. Lisäksi toimeentulotuen alikäyttöön vaikuttavat tuen hakemiseen tarvittavien tositteiden määrä sekä leimautumisen pelko. (Kuivalainen 2007, 49–51 ja 53.) Alikäytön syyt tuovat esiin järjestelmän monimutkaisuuden ja toimeentulotukeen edelleen liittyvän nöyryyttävyuden kokemuksen.

Toimeentulotuki viimesijaisena tukimuotona kertoo osaltaan sosiaalipolitiikan onnistumisesta. Toimeentulotukea saaneiden perusteella voidaan tehdä päätelmiä siitä, miten ja keiden kohdalla sosiaaliturvajärjestelmää toimii tai ei toimi. (Kuivalainen ym. 2005, 79.) Vuonna 2008 toimeentulotukea sai 6,4 prosenttia väestöstä. Meneillään oleva taloudellinen taantuma ei vielä näy vuoden 2008 tilastoissa. Vaikka toimeentulotukea saavien kotitalouksien määrä on viime vuosina vähentynyt, tuen pitkäaikainen käyttö on lisääntynyt. Pitkäaikaisesti (10–12 kuukautena vuodessa) toimeentulotukea sai 27,4 prosenttia kaikista toimeentulotukea saaneista kotitalouksista. Valtaosa tukea saaneista (lähes 80 prosenttia) on yhden hengen kotitalouksia. Näistä yli puolet (60 prosenttia) on yksin asuvien miesten kotitalouksia. Yksinhuoltajien köyhyys näkyy myös toimeentulotukitilastoissa. Vuonna 2008 kaikista yksinhuoltajatalouksista 23,4 prosenttia sai toimeentulotukea. Toimeentulotuki ei ole juuri koskaan saajan ainoa tukimuoto, vaan pikemminkin muita etuuksia paikkaava tuki. Toimeentulotukea saaneista kotitalouksista kaksi kolmasosaa sai muina tulonlähteinä

asumistukea, noin 40 prosenttia sai työmarkkinatukea, vajaa viidennes sai lapsilisää ja 15 prosenttia sai eläkettä. Työttömien osuus marraskuussa 2008⁶ kaikista toimeentulotukea saaneista oli 86,4 prosenttia, kun työttömien osuus koko väestöstä oli samaan aikaan 6,8 prosenttia. Työkyvyttömyyseläkkeellä ja pitkäaikaissairana oli toimeentulotukea saavista 15–74-vuotiaista 12,4 prosenttia. (Toimeentulotuki 2008, 1–3.)

Edellä esitetyistä tiedoista voidaan tehdä monenlaisia päätelmiä ensisijaisen toimeentuloturvan riittävydestä tai pikemminkin riittämättömyydestä. Toimeentulotuen pitkäaikaisen käytön lisääntyminen kertoo ainakin siitä, että useilla ihmisillä sosiaaliturvaetuuksilla eläminen on pitkittynyt. Taustalla on luultavasti pitkäaikainen työttömyys, mistä kertoo myös työttömien suuri osuus toimeentulotuen saajissa. Yhden henkilön kotitalouksien suuri osuus toimeentulotuen saajissa kertoo puolestaan siitä, että puolison ja perheen olemassaolo suojaavat taloudelliselta köyhyydeltä. Yksinhuoltajien huono taloudellinen asema näkyy selvästi toimeentulotukitilastoissa, kuten myös tuloilla mitattuna (ks. Sauli 2007, 276 ja 278). Ylipäätään ensisijaisten etuuksien liian matala taso näkyy toimeentulotuen hakemisena. Julkunen (2007, 50) puhuikin *universalismin köyhtymisestä* tarkoittaen sitä, että universaaleja etuuksia on pakko paikata viimesijaisella turvalla. Voidaan jopa sanoa, että perustoimeentulon turvaamiseen tarkoitettut päivärahat ovat sulautuneet yhteen asumistuen ja toimeentulotuen kanssa yhdeksi vähimmäisturvaksi, vaikka perustuslaissa ja sosiaalipolitiikan teoriassa nämä erotetaan erikseen perus- ja vähimmäisturvaksi (emt., 50). Julkunen (emt., 51) korostaa myös sitä, että universalismin köyhtyminen ei ole tapahtunut sattumalta, vaan se on hävinnyt työn tekoa korostavalle ideologialle, joka sekin kuuluu sosiaalidemokraattiseen hyvinvointiregiimiin. Julkunen (emt., 56) peräänkuuluttaa sellaista köyhyyspolitiikkaa, jossa ennen kaikkea ensisijaiset sosiaaliturvaetuudet mutta myös toimeentulotuki olisivat tarpeeksi suuria, jotta niillä tulisi toimeen. Lisäksi tulisi keskittyä tutkimaan niitä prosesseja, joiden kautta ihmiset päätyvät elämään sosiaaliturvaetuuksilla (emt., 56). Nykyinen hallitusohjelma korostaa, että sosiaaliturvauudistuksen pitää parantaa työn kannustavuutta. Työnteko mainitaan parhaana keinona syrjäytymisen ja köyhyyden poistamisessa. Myös köyhyyden vähentäminen ja riittävä perusturvan taso kaikissa elämäntilanteissa mainitaan mutta todetaan myös, että yhteiskunnan sosiaalisia tukia ja palveluita pitää kohdentaa niitä *eniten tarvitseville*, mikä

⁶ Esitetyt tiedot toimeentulotukea saaneiden kotitalouksien muista tulolähteistä ja pääasiallisesta toiminnasta kerätään poikkileikkausaineistona marraskuussa niistä kunnista, jotka käyttävät ATK-tietojärjestelmiä (Toimeentulotuki 2008, 3).

viittaa muuhun kuin universaaleihin etuuksien ja palveluiden kehittämiseen. Lisäksi tavoitteena on erityisesti lapsiperheiden köyhyyden vähentäminen. (Pääministeri Matti Vanhasen..., 13, 55 ja 58.)

Toimeentulotukeen liittyvät ongelmat on huomioitu sosiaalipoliittisessa keskustelussa. Toimeentulotuen siirtämistä kunnilta Kansaneläkelaitoksen maksettavaksi on esitetty viimeksi vuonna 2009, kun Sosiaaliturvan uudistamiskomitea jätti selvityksensä. Perusteluina toimeentulotuen hallinnoimisen siirtämiseksi Kelalle mainittiin se, että toimeentulotuesta on tullut yleinen vähimmäisturvaetus, jota haetaan ja saadaan siksi, että perusturvaksi tarkoitettut etuudet ovat liian matalia. Koska perustoimeentulon turvaaminen kuuluu valtiolle, työryhmä katsoo, että toimeentulotukikin kuuluisi Kelan hallinnoitavaksi. Oikeusturvan kannalta vieläkin tärkeämpänä perusteluna voidaan pitää sitä, että toimeentulotuen maksatus Kelalle turvaisi kaikille yhtenäiset myöntämiskäytännöt asuinkunnasta riippumatta. Työryhmä otti perusteluissaan huomioon myös sosiaalitoimistossa asioimisen leimaavuuden ja pitkään kestävät odotusajat päätöksien saamisessa. Sosiaalitoimessa asioimista pidetään toisaalta myös monien toimeentulotuen saajien kohdalla turhana, sillä suurin osa tarvitsee vain taloudellista apua ja hakee tukea kirjallisesti ilman sosiaalityöntekijän tapaamista. (Sosiaaliturvan uudistamiskomitean... 2009, 101.)

Köyhyys Suomessa 2000-luvulla

Kansainvälisesti verrattuna suomalainen köyhyys ei näyttäyty suurena ongelmana, vaikka vertailu todistaakin 1990-luvun laman jälkeisen suhteellisen köyhyyden kasvun. Vielä vuonna 1996 Suomessa oli Euroopan unionin alhaisin köyhyysaste yhdessä Tanskan ja Luxemburgin kanssa (Kautto & Moisio 2002, 322–323). Kymmenen vuotta myöhemmin Suomen köyhyysaste oli vain hieman Euroopan unionin keskiarvoa alempi⁷. Suomea pienempi köyhyysaste oli vuonna 2006 Euroopan unionin maista Alankomaissa, Islannissa, Itävallassa, Norjassa, Ruotsissa, Slovakiassa, Sloveniassa, Tanskassa, Tsekissä ja Unkarissa. (Tulonjakotilasto 2007.) Suhteellisen köyhyyden tarkastelu Suomen lähihistoriassa antaa vielä selvimmän kuvan suhteellisen köyhyyden lisääntymisestä. Ennen 1990-luvun lamaa Suomen köyhyysaste ja tuloerot olivat pienet (Kautto, Parpo & Uusitalo 2002, 165). Laman jälkeen talous alkoi elpyä ja kotitalouksien tulot kääntyivät hiljalleen kasvuun. Kasvu ei kuitenkaan

⁷ Vuonna 2006 Suomen köyhyysaste oli 13 prosenttia, kun rajana käytetään 60 prosenttia väestön ekvivalenteista mediaanituloista. Samaan aikaan Euroopan unionin keskiarvo oli 15 prosenttia. (Tulonjakotilasto 2007 ja oma laskelma.)

tapahtunut tasaisesti kaikkien kotitalouksien kesken, sillä suurituloisimpien reaalitulot nousivat lamaa edeltäneelle tasolle jo vuonna 1997, kun pienituloisilla sama tapahtui vasta vuonna 2002 (Moisio 2008, 268). Kun tarkastellaan suhteellista köyhyysastetta viimeisen 20 vuoden ajalta, voidaan havaita, että vielä 1990-luvulla köyhyysaste oli alle 10 prosenttia, kun taas 2000-luvulla köyhien osuus on kasvanut 1990-lukuun nähden selvästi (emt., 275). Suomea ei enää voidakaan pitää erittäin pienten tuloerojen maana, vaan pikemminkin tilanne on lähentynyt Keski-Euroopan maiden tasoa (Törmälehto 2005, 18).

Suhteellista köyhyyttä aiheuttaa ennen muuta perusturvan matala taso suhteessa väestön keskituloihin. Esimerkiksi pelkällä kansaneläkkeellä eläminen takasi vielä 1970-luvulla kohtalaisen toimeentulon saajalleen. 2000-luvulla pelkällä kansaneläkkeellä elävä jää lähes puoleen EU:n suosittamasta pienituloisuusrajasta, jolla mitataan köyhyysriskiä. Perusturva ei siten pysty tarjoamaan yhteiskunnallisen tulokehityksen mukaista toimeentuloa. (Kangas & Ritakallio 2008, 22–23.) Julkunen (2007, 54) toteaaakin, että perusturvan vähimmäisetuudet eivät pysty antamaan kohtuullista toimeentuloa varsinkaan silloin, kun niitä saa pitkäaikaisesti. Suomessa köyhiä yhdistää nimenomaan heikko työmarkkina-asema ja perusturvan vähimmäisetuuksilla eläminen (emt., 54). Tämä näkyy tutkielmani aineistossa myös selvästi. Suurin osa köyhyyskirjoitusten kirjoittajista on työttöminä tai työvoiman ulkopuolella olevia. Usein kirjoittajat kuvaavat köyhyyden liittyvän myös johonkin sairauteen, jolloin toimeentulo saadaan joko sairauspäivärahalla tai työkyvyttömyyseläkkeellä.

Vuonna 2008 pienituloisissa kotitalouksissa eli 13,2 prosenttia suomalaisista, eli noin 700 000 henkilöä. Pienituloisuusrajana näissä luvuissa on Euroopan unionin tilastoviranomaisen Eurostatin suosittama 60 prosenttia mediaanituloista, joka on yhden hengen kotitaloudelle laskettuna 13 800 euroa vuodessa. Vaikka pienituloisten määrä laski vuonna 2008 edelliseen vuoteen verrattuna noin 13 000 hengellä, rajan alittaneiden henkilöiden tulotaso jäi entistä kauemmaksi keskituloista. Lapsiköyhyysaste oli tasan sama kuin koko väestönkin, eli 13,2 prosenttia. Nousu on kuitenkin ollut huimaa verrattuna koko väestön köyhyysasteeseen. Vuonna 1995 lapsiköyhyysaste oli vain 4,9 prosenttia. Sukupuolten epätasa-arvoinen asema näkyy 65 vuotta täyttäneiden pienituloisuusasteessa, joka on miehillä 9,3 ja naisilla 18,3 prosenttia. (Tulonjakotilasto 2008.) Lähes kaksinkertainen pienituloisuusaste miehiin verrattuna selittyy luultavasti naisten pienemmillä ansioeläkkeillä ja sillä, että naisissa on enemmän pelkkää kansaneläkettä saavia.

Tuloilla mitattuna parhaassa taloudellisessa asemassa ovat kokopäivätyössä olevat ja eläkeläiset. Tosin eläkeläisten joukossa pelkkää kansaneläkettä saavat ovat selkeästi huonommassa asemassa kuin ansioeläkkeen saajat. Eniten köyhyydestä kärsivät työttömät ja heidän joukossaan erityisesti pitkäaikaistyöttömät. Myös työmarkkinoiden ulkopuolella oleminen, kuten opiskelu, heikentää toimeentuloa merkittävästi. (Kangas & Ritakallio 2008, 20.) Tilastokeskuksen uusimpien tulonjakotilastojen mukaan työelämän ulkopuolella olevien pienituloisuusaste on lähes viisi kertaa niin suuri kuin työllisten. Työttömistä yli puolet luokituu pienituloisiksi EU:n käyttämällä pienituloisuusrajalla. (Tulonjakotilasto 2008.)

1990-luvun laman jälkeiseen yhteiskuntaan kuuluu myös aikaisempaa huomattavasti korkeampi lapsiköyhyys. Koko väestöä koskevan köyhyysasteen ohella lapsiköyhyysaste on noussut 1990- ja 2000-luvulla, joskin lapsiperheiden köyhyys on kasvanut enemmän kuin koko väestön köyhyys keskimäärin. (Moisio 2006, 48.) Erityisesti yksinhuoltajaperheet ovat köyhyysriskissä. Esimerkiksi vuonna 2005 pienituloisuus oli yksinhuoltajaperheissä kaksi kertaa niin yleistä kuin keskimäärin väestössä ja noin viis kertaa niin yleistä kuin perheissä, joissa on kaksi huoltajaa (Sauli 2007, 276 ja 278). Myös tämä ilmiö näkyy käyttämässäni aineistossani siten, että useat kirjoituskilpailuun kirjoittaneet ovat yksinhuoltajaäitejä.

Voidaan siis todeta, että suomalainen köyhyys on muuttunut merkittäväällä tavalla viimeisen 20 vuoden aikana. Kansainvälisessä keskustelussa yleinen niin sanottu *working poor* -ilmiö, eli työssäkäyvien köyhyys, ei ole saanut paljoa keskustelua aikaan, vaikka myös työssäkäyvien köyhyys on jonkin verran yleistynyt 1990-luvun lopulla (Kauhanen 2005, 15). Toinen meillä melko tuntematon aihe on köyhyyden ylisukupolvinen periytyminen, sillä universalismin ajatukseen perustuvan hyvinvointivaltion ajatellaan estävän köyhyyden periytymistä sukupolvelta toiselle. Kuitenkin lapsuudenkodin toimeentulovaikeuksilla on havaittu olevan yhteys aikuisiän köyhyyteen. Kansainvälisessä kontekstissa köyhyyden periytyminen kietoutuu keskusteluun alaluokasta ja köyhyyskulttuurista. (Airio & Niemelä 2002, 216 ja 220–224.)

Kaikki edellä kuvaamani köyhyyden määritelmät, mittaustavat ja tilastot ovat tulkittavissa köyhyyden määrittelyksi, jota erilaiset asiantuntijat ja tutkijat tekevät jatkuvasti. Köyhiä voidaankin pitää ihmisryhmänä, joka on yleensä vain ylhäältä alaspäin suuntautuvan tutkimuksen ja tilastoinnin kohteena, jolloin tutkija tai tilaston laatija määrittelee tietyn osan väestöä köyhäksi ilman, että ihmisten omia kokemuksia kuultaisiin (Lister 2004, 2). Tässä

tutkielmassa pyrin lähtemään toisenlaisesta lähtökohdasta ja antamaan puheenvuoron niille, joita ei yleensä köyhyystutkimuksessa kuunnella. Sikke Leinikin (2009, 28) tapaan koen, että tutkimuksellani on eettinen lähtökohta, joka tässä tapauksessa on saada köyhyiden kokemusta enemmän esiin köyhyiden kvantitatiivisen tutkimuksen hallitsemalla kentällä. Uskon, että köyhyys ilmiönä on jotain muutakin kuin tietyn euromääräisen tulorajan alittamista.

3 Aineisto

3.1 Elämäntarinat aineistona

Omaelämäkertoja voidaan käyttää yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa aineistona ainakin kahdella tapaa. Ensimmäinen ja aiemmin hyvin yleisesti käytetty lähestymistapa on käyttää omaelämäkertoja kuvaamaan yhteiskunnallista todellisuutta. Tällöin omaelämäkerrat nähdään sosiaalishistoriallisina dokumentteina. Toinen lähestymistapa on tarkastella omaelämäkertoja kokonaisina kertomuksina, jolloin huomio kiinnittyy eletyn ja koetun kuvaukseen. Tässä lähestymistavassa omaelämäkerrat nähdään kulttuurin tuotteina sosiaalishistoriallisten dokumenttien sijaan. (Vilkkonen 1997, 91.)

Elämäntarinoilla tarkoitetaan tavallisten ihmisten omasta elämästään kirjoittamia tekstejä, joita ei ole tuotettu kirjallisuusinstituution piirissä eikä ensisijaisesti sitä varten. Niille on ominaista myös se, että ne kattavat kirjoittajan elämänsä lapsuudesta kirjoitushetkeen lähes kokonaan. Yhteiskuntatieteissä on suosittu haastattelujen tai kirjoituskilpailujen avulla kerättyjä elämäntarina-aineistoja, joita on pidetty parempina tutkimusaineistoina kuin kirjallisuuden omaelämäkertoja. Haastattelut ja kirjoituskilpailut aineistonkeruutapana tekevät tutkijasta aktiivisen toimijan aineiston synnyttämisessä. Tutkimusta varten kerättyjen elämäntarinoiden käyttöä on kuitenkin useimmiten perusteltu sillä, että niiden avulla saadaan kerättyä ”tavallisten ihmisten” kokemuksia, jotka jäisivät muuten kertomatta. (Eml., 73, 90–91.)

Oman aineistoni tekstejä voidaan kuvata omaelämäkertoina tai elämäntarinoina sillä tarkennuksella, että ne keskittyvät kuvaamaan kirjoittajan elämää köyhyiden näkökulmasta. Osassa käsitellään kirjoittajan elämää lapsuudesta aina nykyhetkeen. Toisissa kerronta aloitetaan vasta aikuisuudesta, jolloin köyhyys on tullut osaksi kirjoittajien elämää. Juuri tässä näkyy kirjoitusten rajoittuminen elämäntarinoiksi köyhyiden näkökulmasta. Lapsuudesta ei

teksteissä kerrota muuta kuin silloin, jos siihenkin elämänvaiheeseen on liittynyt köyhyyttä. Pienempi osa aineistoni teksteistä keskittyy kuvaamaan köyhyudessa elämistä nykyhetkessä ilman minkäänlaisia kuvauksia menneistä vuosista. Nämä tekstit ovat eräänlaisia tuokiokuvia köyhän jokapäiväisestä elämästä. Niitä ei siten voida Vilkon (1997, 73) määritelmän mukaan pitää elämäntarinaa, sillä ne eivät sisällä kirjoittajien elämäntarinoita, vaan ainoastaan nykyhetken kuvausta. Näissäkin teksteissä tosin yleensä kerrotaan ainakin siitä, miten ja milloin kertojasta tuli köyhä. Toisaalta kuten Matilda Carlson (2009, 31–32) omassa pro gradu -tutkielmassaan oivaltaa, elämäntarinoita ei ole välttämätöntä määritellä kapeasti siten, että niiden tulisi sisältää elämäntarinoita lapsuudesta nykyhetkeen. Riittävänä elämäntarinan käsitteen kannalta voidaan pitää esimerkiksi jo sitä, että kirjoituskutsussa pyydettiin kertomaan omasta elämästä ja kirjoittajat ovat vastanneet tähän pyyntöön teksteissään (Huttunen 2002, 21).

Omaelämäkerrat ovat teksteinä yksilö-, tilanne- ja kulttuurisidonnaisia. Yksilösidonnaisuudella tarkoitetaan sitä, että omaelämäkertoissa kerrotut elämäntarinat tapahtuvat juuri sellaisina vain niiden kertojille. Ne eivät siis ole suoria kuvauksia reaalimaailmasta. Tilannesidonnaisuudella viitataan puolestaan siihen, että omasta elämästään kertovat muokkaavat tarinoitaan aina uudestaan kulloiseenkin tilanteeseen sopiviksi. (Hänninen 1999, 91–92.) Sama kirjoittaja kertoisi siis erilaisen elämäntarinan köyhyysaiheisessa kirjoituksessa kuin vaikkapa kirjoituksessa, jossa näkökulmana on rakkaus. Samoin yksilön elämäntarina muuttuu ajan myötä ja sama henkilö kertoisi elämästään myöhemmin ehkä erilaisen tarinan. Kulttuurisidonnaisuuden käsitteellä korostetaan omaelämäkertojen yhteydessä sitä, että jokaisessa kulttuurissa on omat kertomisen tavat, jotka ovat sallittuja ja yleisesti hyväksytyjä. Yhteiskunta jossa kirjoittaja elää, vaikuttaa siis siihen, miten omaa elämää on mahdollista jäsentää ja miten siitä on mahdollista kertoa muille. (Bruner 1987, 15.)

Omaelämäkertojen kulttuurisidonnaisuus liittyy oleellisesti *sosiaaliseen tarinavarantoon*. Sosiaalisen tarinavarannon käsitteellä viitataan kaikkiin niihin tarinoihin, joiden keskellä elämme. Tällaisia ovat esimerkiksi yhteiskunnan ”suuret kertomukset”, tieteelliset tutkimukset ja sadut, jotka kaikki muokkaavat sosiaalista tarinavarantoamme. (Hänninen 1999, 110.) Sosiaalisen tarinavarannon ohella puhutaan valmiista mallitarinoista ja perusjuonista, joihin usein liittyvät myös kaikkien tuntemat hahmot, kuten juoppo perheenisä tai epärehellinen poliitikko (Hyvärinen 2004, 243). Näihin sosiaaliseen tarinavarantoon kuuluviin

hahmoihin voisi hyvin lisätä uhrautuvan äidin tai laiskan työttömän, jotka ovat yhtä lailla kulttuuriseen tarinavarantoomme kuuluvia henkilöihahmoja.

Hänninen (1999, 50–52) toteaa, että sosiaalinen tarinavaranto tarjoaa erilaisia malleja oman elämän jäsentämiseen. Sosiaalisen tarinavarannon avulla ihmiset voivat esimerkiksi ennakoita tapoja, joilla vaikeuksiin kuuluu omassa kulttuurissa tai yhteiskunnassa suhtautua. Tarinavarannon mallit tarjoavat toisaalta positiivisia esikuvia, varoittavia esimerkkejä ja uusia näkökulmia oman elämän tarkasteluun. Samalla on kuitenkin tärkeää muistaa, että sosiaalinen tarinavarannon koko valikoima on vain teoriassa kaikkien käytettävissä oman elämän hahmottamisen apuvälineenä. Käytettävissä olevaan tarinavalikoimaan vaikuttavat ainakin sukupuoli, ikä ja luokka-asema. (Emt., 50–52.) Myös Vilkkonen (1997, 80) korostaa, että suomalaiseen kulttuuriseen todellisuuteen kuuluvat kertomuksellistuneet käsitykset siitä, miten elämää eletään ja miten eri sukupolvien ja sukupuolten edustajat voivat siitä kertoa. Jotta voisi omaksua tarinan oman ”valikoiman” ulkopuolelta, pitää pystyä rikkomaan sekä oman ajatusmaailman rajoja että muiden odotuksia. Tarinavalikoiman rajallisuutta kuvaa hyvin esimerkiksi se, miten naisille on miehiä harvemmin tarjolla sankarirooleja länsimaisessa sosiaalisessa tarinavarannossa. (Hänninen 1999, 50–52.) Tarinavalikoima on varmasti myös erilainen köyhyydessä elävälle kuin keskituloiselle tai varakkaalle ihmiselle. Voidaan esimerkiksi pohtia, onko köyhyydessä elävän mahdollista kirjoittaa tarinaansa onnelliseksi muuta kuin selviytymisen kautta, siis jonkinlaisena selviytymistarina. Runsaudestaan huolimatta sosiaalinen tarinavaranto ei siis myöskään aina pysty tarjoamaan jokaiselle tyydyttävää mallitarinaa (emt., 51).

Elämäntarinan kirjoittaja pyrkii siihen, että lukija ymmärtää hänen kirjoittamansa mahdollisimman hyvin. Pyrkiessään vakuuttamaan lukijan elämäntarinan kirjoittaja noudattaa erilaisia oppimiaan kerrontasääntöjä. Jokainen oppii näitä sääntöjä sosiaalisessa kanssakäymisessä ja näin syntyy omasta elämästä kertomisen kulttuurinen kompetenssi. (Vilkkonen 1997, 75.) Myös lukijan rooli elämäntarinan ymmärtämisessä on keskeinen. Vilkkonen (1997) puhuu *omaelämäkerrallisesta sopimuksesta*, jonka kirjoittaja ja lukija solmivat joko sanattomasti tai julkilausutusti. Sopimuksen ajatus on se, että omaelämäkerran kirjoittaja ja lukija kommunikoivat keskenään ja käyvät eräänlaista vuoropuhelua elämäkertatekstin välityksellä. Tämä kommunikaatio on luonteeltaan hyvin intiimiä. Omaelämäkertatopimuksen käsite tuo esiin sen, miten omaelämäkertaa ei olisi olemassa ilman sen kirjoittajaa mutta ei myöskään ilman lukijaa. Elämäntarinan kirjoittaja on

tarkoittanut tekstinsä luettavaksi, eli tarina esitetään jollekin kuvitellulle lukijalle. Tästä konkreettisena esimerkkinä ovat omassakin aineistossani kirjoituskilpailua varten kirjoitettujen tekstien liitteenä olevat saatekirjeet mutta myös omaelämäkertoissa usein esiintyvät lukijan puhuttelut. (Vilkko 1997, 22–26; 78–81.) Niissä kirjoittaja kohdistaa tekstinsä kuvittelemilleen lukijoille suoraan ja puhuttelee näitä esimerkiksi sanomalla ”*En tiedä uskotteko mutta...*”. Kirjoittajan ja lukijan vuorovaikutus on siten elämäntarinoiden ominaisuus, joka sisältää oman sosiaalisten merkitysten maailmansa (emt., 76). Puhutellessaan lukijaa suoraan kirjoittaja pyrkii ohjamaan lukijaa niin, että tämä ymmärtäisi hänen kokemuksensa mahdollisimman hyvin. Kirjoittaja ohjaa lukijaa myös hienovaraisemmin käyttäen sosiaalisen ja kulttuurisen tarinavarannon tarjoamia malleja, kaavoja ja kerrontatapoja. (Emt., 79.)

3.2 Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailu

Käytän tutkielmassani aineistona *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä* -kirjoituskilpailun tekstejä. Kilpailun järjesti vuonna 2006 *Tiede, taide ja köyhä kansa ry*⁸. Yhdistys on perustettu parantamaan tieteen ja taiteen asemaa yhteiskunnassa. Tavoitteena yhdistyksellä on se, että tiede ja taide olisivat myös köyhien saatavilla. Kirjoituskilpailun tärkeimpänä tavoitteena oli lisätä ymmärrystä köyhyydestä, jota koskeva tieto on useimmiten tilastoihin ja euromääriin nojaavaa. Ajatuksena oli saada köyhien oma ääni paremmin kuuluviin, mikä sopii tavoitteena myös oman tutkimukseni lähtökohtiin. Tässä tavoitteessa onnistuttiinkin kirjoituskilpailun osalta hyvin, sillä kilpailuun lähetettiin noin 850 tekstiä eri puolilta Suomea. Määrää voidaan pitää tämältyyppisessä kirjoituskilpailussa suurena. Kirjoituskilpailuaineisto on tuoreudessaan myös ainutkertainen, sillä vastaavia työttömyyteen ja nälkään keskittyviä aineistoja on kerätty viimeksi 1990-luvulla (ks. Carlson 2009, 35).

Kirjoituskilpailuun osallistumiseen vaikuttaa luonnollisesti se, missä ja miten kilpailukutsu esitetään. Kirjoituskutsun julkaisutapa näkyy aineistossakin esimerkiksi siten, että monet kirjoittajat kertovat, mistä saivat tietää kilpailusta. Useissa kilpailuun lähetetyissä teksteissä kritisoidaan myös sitä, että kirjoituskilpailusta sai lisätietoja internetistä. Monet kokivat tämän

⁸ Kirjoituskilpailuhanketta olivat tukemassa Elämäntapaliitto, Ensi- ja turvakotien liitto, Helsingin yliopiston ylioppilaskunta, Lääkärin sosiaalinen vastuu, Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Mielen terveyden keskusliitto, Palkansaajasäätiö, Suomen ammattiliittojen Keskusjärjestö, Suomen Mielen terveysseura, Suomen Punainen Risti, Suomen setlementtiliitto, Takuu-Säätiö, Isolta Networks, Kirkon diakonia- ja yhteiskuntatyö, Kustannusosakeyhtiö Avain, Työttömien valtakunnallinen yhteistoimintajärjestö TVY, Yksinkuoltajien ja yhteishuoltajien liitto sekä Y-Säätiö.

epäoikeudenmukaiseksi, koska kaikilla ei ole mahdollisuutta tai tarvittavia taitoja tietokoneen käyttöön. Kirjoituskutsu julkaistiin kuitenkin monissa eri medioissa, mikä vaikutti varmasti omalta osaltaan sen suureen osallistujamäärään. Ensinnäkin kirjoituskilpailusta laadittiin mediatiedote, jonka STT otti levitykseensä. Tätä kautta tieto kilpailusta levisi lukuisiin paikallislehtiin ja joihinkin suurempiinkin sanomalehtiin, kuten Kelan Sanomiin, josta useat kirjoittajat mainitsevat lukeneensa kirjoituskutsun. Lisäksi ilmoituksia laitettiin *Suomen köyhyyden ja syrjäytymisen vastaisen verkoston* (EAPN-Fin) sähköpostilistoille sekä sen jäsenjärjestöjen lehtiin (esim. *Karensisanomat*, *Lapsemme* ja *Muuttuva perhe*). Edellä mainittujen lisäksi kirjoituskutsu lähetettiin joidenkin järjestöjen, kuten Vaaka ry:n, sähköpostilistoille. Helsingissä kirjoituskilpailun järjestäjät veivät mainoksia kirjoituskilpailusta myös työvoimatoimistojen, sosiaalitoimistojen ja A-klinikoiden ilmoitustauluille.

Kirjoituskutsun julkaisutavan lisäksi kilpailuun osallistumiseen vaikuttavat muutkin seikat. Koska kyseessä on köyhyysaiheinen kirjoituskilpailu, on tärkeää pohtia, ketkä tällaisiin kirjoituskilpailuihin osallistuvat. Aineistoon tutustuttuani huomasin varsin pian, että kirjoituksia on lähettänyt huomattavasti suurempi osa naisia kuin miehiä. Köyhyyden tutkimisen näkökulmasta naisten suurempi osallistuminen muokkaa saatua kuvaa köyhyydestä. Aineiston perusteella ei kuitenkaan voida tehdä sitä johtopäätöstä, että köyhyys olisi jollain tapaa enemmän naisten ongelma Suomessa. Pikemminkin naiset ehkä pohtivat elämäntilanteitaan aktiivisemmin ja haluavat myös osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun. Naisilla on ehkä enemmän Vilkon (1997, 75) kuvamaa kulttuurista kompetenssia, jota elämäntarinan kirjoittaja tarvitsee voidakseen tehdä elämäntarinansa muille ymmärrettäväksi. Tai ehkä miehillä ei ole samalla tapaa ”lupaa” yhteiskunnassamme kertoa omista vaikeuksistaan ja tuoda esiin omaa epäonnistumistaan taloudellisen toimeentulon hankkimisessa.

Selvää tällaisessa köyhyysaiheisessa kirjoituskilpailussa on se, että huonoimmassa asemassa olevat köyhät eivät pysty osallistumaan tämänkaltaisiin kirjoituskilpailuihin. Ulkopuolelle tällaisista aineistoista jäävät herkästi esimerkiksi asunnottomat sekä päihde- ja mielenterveysongelmaiset, joilla on myös taloudellisia ongelmia. Kirjoituskilpailuun osallistuvat siten köyhien joukosta ne, jotka lukevat lehtiä ja joilla on edellytykset kirjoittaa elämästään. *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä* -kirjoituskilpailu onkin saanut kritiikkiä siitä, että siihen osallistuneet ovat hyväosaisia köyhiä (Ahonen 2007). Tämä näkyy omassa

aineistossanikin siten, että kirjoittajat ovat pääosin koulutettuja ja yrittävät työllistyä ja hoitaa asiansa yhteiskunnan edellyttämällä tavolla.

Kirjoituskilpailun tekstejä voidaan tulkita vastauksiksi julkaistuun kirjoituskutsuun. Kutsussa pyydettiin ihmisiä kertomaan siitä, miten köyhyys on tullut heidän elämäänsä ja myös siitä, millä keinoilla he pärjäävät arjessaan (liite 1). Tämä näkyy kirjoituksissa siten, että monet niistä keskittyvät juuri siihen, miten rahat saadaan riittämään esimerkiksi ruokaan. Koska kilpailuilmoituksessa pyydettiin kuvaamaan myös arjen selviytymiskeinoja, on kilpailuun lähetetyissä teksteissä paljon kuvauksia avun pyytämisestä ja saamisesta. Lisäksi kirjoitukset sisältävät paljon muitakin selviytymiskeinoja, kuten tapoja tehdä edullista ruokaa tai tehdä itse vaatteita. Monia kirjoituksia voidaan luonnehtia omaelämäkerrroiksi, mikä johtuu osittain siitä, että kirjoituskutsussa kannustettiin osallistujia kirjoittamaan esimerkiksi omaelämäkerrallisia tarinoita. Kirjoituskilpailun kutsussa mainittiin myös erikseen ryhmiä, joiden voidaan ajatella kokevan köyhyyttä. Ilmoitus oli otsikoitu: ”*Pienituloinen, työtön, eläkeläinen, velallinen, yksinhuoltaja, opiskelija... ja köyhä?*”. Näin kilpailun järjestäjä ikään kuin kutsui erityisesti juuri tällaisia ryhmiä kirjoittamaan elämästään. Kilpailuilmoituksen listaus eri väestöryhmistä sisältää jo määrittelyjä siitä, keiden oletetaan kokevan köyhyyttä Suomessa. Listauksesta puuttuu esimerkiksi maahanmuuttajat kokonaan, vaikka heidän taloudellinen tilanteensa on kantaväestöön nähden oletettavasti huonompi. Muuta kuin suomea äidinkielenään puhuvien on tietysti jo kieleen liittyvien ongelmien takia vaikeaa osallistua tällaiseen kirjoituskilpailuun, jonka kutsukin esitettiin vain suomeksi. Maahanmuuttajat ovat vain yksi esimerkki ryhmästä, jota tämä kilpailu ei tavoittanut muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Tämän esimerkin kautta valottuu hyvin se seikka, että yli 800 kirjoituksen aineisto ei ole ”edustava” otos Suomessa elävistä köyhistä. Aineiston avulla ei myöskään voida luoda kuvaa ”tyypillisestä” suomalaisesta köyhästä. Laura Huttusen (2002, 36) tapaan ajattelen pikemminkin niin, että kirjoituskilpailuaineiston tekstit enemmänkin purkavat kuin rakentavat kuvaa suomalaisesta köyhyydestä. Purkamisella tarkoitan tässä sitä, että aineisto todistaa nimenomaan sen, että ei ole yhtä tai edes kolmea ”tyypillistä” köyhää, jotka tästä aineistosta voitaisiin löytää. Samoin ei ole vain yhtä tapaa suhtautua taloudelliseen niukkuuteen tai avun pyytämiseen ja saamiseen.

Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailun tekstejä on käytetty aineistona useissa opinnäytteissä. Aiheina ovat olleet yksinasuvien naisten köyhyys marginalisaation näkökulmasta (Carlson 2009), lapsiperheiden köyhyys (Ruokonen 2007), miesten köyhyys

(Taipale 2008), yksinasuvien köyhien selviytyminen (Lindroos 2008) ja yksinhuoltajaäitien köyhyys (Nihti 2008). Näiden lisäksi kirjoituskilpailun aineistosta on julkaistu kaksi kirjaa: *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä* (Isola, Larivaara & Mikkonen 2007) ja *Rikas runo* (Mikkonen & Typpö 2009), joihin on koottu kilpailun parhaimpia kirjoituksia ja runoja. Edellä mainitut opinnäytteet ovat monella tapaa läheisiä omalle tutkielmalleni. Paitsi että niissä on käytetty samaa aineistoa kuin tässä pro gradu -tutkielmassa, muutamassa on myös samankaltaisia analyysivälineitä ja lähestymistapoja aineistoon.

3.3 Aineiston rajaus ja käsittely

Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailu muodostaa valtavan aineiston yli 800 tekstillään. Tutkielman teon aivan alkuvaiheesta asti oli siten selvää, että aineistoa pitää jotenkin rajata. Tästä syystä otin aineistosta aluksi joka kymmenennen kirjoituksen, joka muodosti 81 kappaleen satunnaisotannan koko aineistosta. Tutustuin näihin teksteihin huolellisesti. Tässä vaiheessa päätin lopullisen näkökulmani ja valitsin 81 satunnaisesti valitun tekstin joukosta 18 kirjoitusta, jotka muodostavat tämän tutkielman aineiston. Aineiston valinnassa käytin kriteerinä sitä, että kaikkien tekstien tuli sisältää ainakin jotain kuvauksia muilta ihmisiltä saadusta avusta. Tämä apu saattoi olla yhtä hyvin lähipiiriltä kuin viranomaisiltakin saatua apua. En asettanut kriteereitä kirjoittajan sukupuolen, asuinpaikan tai asumismuodon suhteen. Valintaani vaikutti sen sijaan tekstien muoto; otin aineistooni vain tekstejä, jotka ovat pääosin minämuodossa kirjoitettuja ja joiden voidaan ajatella kertovan niiden kirjoittajien omasta elämästä.

Aineistoni ulkopuolelle jätin jo satunnaisotantavaiheessa runot, novellit, keskustelun muotoon kirjoitetut tekstit, esseet sekä sellaiset tekstit, joissa kirjoittaja ei selkeästi kerro itsestään. Näiden lisäksi olen rajannut ulkopuolelle myös kirjoitukset, jotka ovat selkeästi pelkästään historiallisia muisteluita ja joissa ei kerrota kirjoittajan elämästä lapsuuden jälkeen. Perustelen tätä valintaani siten, että olen kiinnostunut tutkimaan nykypäivän köyhyyttä ja siihen liittyvää avun saamista. Mainittakoon tässä yhteydessä, että kirjoituskilpailun aineistossa oli lukuisia kirjoituksia, jotka käsitelivät kirjoittajan lapsuutta sota- ja pula-aikana. Näitä kirjoituksia on kuitenkin vaikeaa suhteuttaa niihin, joissa puhutaan nykyhetkestä. Vaikka rajasin aineiston ulkopuolelle puhtaasti historialliset muistelutekstit, aineistossani on silti useita tekstejä, joissa kirjoittaja kuvailee lapsuuttaan ja kertoo myös nykyisestä elämästään. Tällaiset tekstit sopivat

erityisen hyvin käyttämäni narratiiviseen tutkimusotteeseen, sillä näissä teksteissä on selvästi löydettävissä tarinan elementit.

Kirjoituskilpailuun lähetetyissä teksteissä on useimmiten mainittu kirjoittajan nimi, ikä, osoite ja puhelinnumero. Lisäksi aineistoa käsitelleet henkilöt ovat lisänneet niihin tekstin tyyliin liittyviä kommentteja kuten ”suorasanaista kerrontaa” tai ”novelli”. Nämä tiedot ovat koottuna aineiston jokaisen tekstin yhteyteen erilliseen tietolaatikkoon. Aineistoa käsitellessäni poistin niistä heti kirjoittajan nimen, osoitteen ja puhelinnumeron, jotta kirjoittajille luvattu anonymiteetti säilyisi. Pidin tätä tutkimuseettisesti välttämättömänä. Jätin näkyviin tiedon sukupuolesta ja iästä, mikäli ne oli ilmoitettu. Jotta pystyin yksilöimään tekstit selvästi, annoin niille numerot välillä 1–18. Analyysissäni on aineistosta otettujen lainauksien perässä tämä numero, jotta alkuperäinen teksti on löydettävissä aineistostani uudelleen. Harkitsin myös keksittyjen nimien käyttöä lainauksien yhteydessä mutta päädyin lopulta numerointiin, sillä osassa aineistoni teksteissä kirjoittajan sukupuoli ei ole selvillä, jolloin nimien keksiminen niiden kirjoittajille olisi ollut osin hankalaa. Jos olisin tutkinut pelkkiä naisten kirjoituksia Carlsonin (2009) tapaan, olisivat sitaattien yhteydessä käytetyt tutkijan keksimät nimet olleet paikallaan.

Aineistoni 18 kirjoitusta muodostavat yhteensä noin 60 sivua koneella kirjoitettua tekstiä fonttikoolla 12 ja rivivälillä 1,5. Lyhyimmät kirjoitukset ovat yksisivuisia ja pisimmät noin kymmenensivuisia. Kirjoittajan ikä on mainittu 11 kirjoituksessa, eli lopuissa seitsemässä kirjoittajan ikä ei ole tiedossa. Nuorin kirjoittajista on ollut kirjoittamishetkellä 24-vuotias ja vanhin 60-vuotias. Aineistoni teksteistä 14 on naisten kirjoittamia ja neljässä kirjoittajan sukupuolta ei ole ilmoitettu eikä sitä voi päätellä tekstistä. Yleensä sukupuoli oli valmiiksi kirjoitettu tietolaatikkoon kirjoitusten yhteyteen. Osa henkilöistä ei kuitenkaan ole ilmoittanut nimeään tai muita tietojaan lähettäessään tekstinsä kilpailuun. Osasta näistä kirjoittajan sukupuoli pystytään kuitenkin päättelemään naisten kirjoittamiksi, jos ne sisältävät kuvauksia esimerkiksi lasten synnyttämisestä. Osassa taas kirjoittaja mainitsee sukupuolensa tekstissä, vaikka ei olisikaan ilmoittanut nimeään erikseen. Tällöin aineistoa käsitelleet henkilöt (esimerkiksi käsikirjoitettujen tekstien koneella kirjoittaneet) ovat lisänneet tietolaatikkoon merkinnän ”nainen”. Vaikka aineistossani saattaa olla neljä miehen kirjoittamaa tekstiä, aineistoni on silti painottunut naisten kirjoittamiin elämäntarinoihin. Ehkä tästä syystä olen mieltänyt naisten kirjoittamiksi myös ne tekstit, joissa tieto sukupuolesta puuttuu. Naisten kirjoittamia omaelämäkertoja on kuvattu kerronnaltaan erilaisiksi kuin miesten kirjoittamia.

Naiset kuvaavat usein suhdettaan muihin ihmisiin enemmän kuin saavutuksiaan elämässä. Omaa persoonaa saatetaan häivyttää myös käyttämällä minämuotoisen kerronnan sijaan monikon ensimmäistä persoonaa tai passiivia. Naisten tarinoista on havaittu puuttuvan herkästi myös nykyminän, välittömän menneisyyden ja tulevaisuuden odotusten kuvausta. Toisaalta nuorempien naisten kertomusten on havaittu muistuttavan enemmän miesten kirjoittamia elämäntarinoita. (Vilkkö 1997, 84–85 ja 124.)

Aineiston käsittelyn yhteydessä on luontevaa pohtia tutkimuseettisiä kysymyksiä, sillä juuri tässä kohtaa tutkimusta ne tulevat konkreettisesti esiin. Ennen analyysin aloittamista poistin aineiston teksteistä kirjoittajien henkilötietojen lisäksi muut tunnistetiedot, kuten teksteissä esiintyneet paikannimet, syntymäajat ja henkilöiden nimet. Näin varmistuin siitä, että kukaan ulkopuolinen ei voinut päästä selville kirjoittajien henkilöllisyydestä. En myöskään näyttänyt kirjoituskilpailun tekstejä ulkopuolisille. Erikseen lupaa kysymällä sain kuitenkin käyttää sitaatteja aineistostani silloin, kun pidin luentoja Tampereen yliopistossa koskien tutkielmaani. Tällöin olin erityisen tarkka siitä, että sitaatit eivät sisältäneet minkäänlaisia tunnistetietoja. Alkuperäistä tutkimusaineistoa olen säilyttänyt vain sähköisessä muodossa yliopiston kotihakemistossa, johon kenelläkään ulkopuolisella ei ole pääsyä. Analyysiä varten tulostin vain versioita, joista kaikki tunnistetiedot oli poistettu.

Ymmärrän tutkimuseettiset kysymykset kuitenkin huomattavasti laajempina kuin aineiston kirjoittajien anonymiteetin säilyttämiseen tähtäävinä toimenpiteinä. Narratiivisen tutkimusotteen käyttöön liittyy luonnollisesti samoja tutkimuseettisiä piirteitä kuin laadulliseen tutkimukseen yleisemminkin. Narratiivisessa tutkimuksessa korostuvat kuitenkin toisen ihmisen henkilökohtaisten ja joskus hyvin intiimien kysymysten kohtaaminen ja käyttö tutkimusaineistona (Syrjälä, Estola, Uitto & Kaunisto 2006, 183–184). Koska en itse kerännyt tutkimusaineistoani, en joutunut erikseen tekemään sopimuksia omaelämäkertojen kirjoittajien kanssa siitä, miten aineistoa voidaan käyttää tai miten heidän tietojaan tulisi käsitellä. Kirjoituskilpailukutsussa kirjoittajille kuitenkin luvattiin anonymiteetin säilyttäminen, minkä olen ottanut huomioon edellä kuvaamallani tavalla. Lisäksi kirjoituskilpailukutsussa ilmoitettiin, että kilpailuun lähetettyjä tekstejä voidaan käyttää tieteellisessä tutkimuksessa (ks. liite 1). Tätä kautta minäkin sain kirjoittajien ”luvan” heidän tekstiensä käyttöön. Konkreettisen sopimuksen aineiston käytöstä tutkielmaani varten kirjoitin

aineistoa hallinnoivien tutkijoiden Meri Larivaaran ja Juha Mikkosen kanssa⁹. Tässä sopimuksessa minulle myönnettiin aineiston käyttöluva pro gradu -tutkielman tekoa varten viiden vuoden määräajaksi.

Narratiivisessa tutkimuksessa eettisyyttä on lähestytty *välittämisen etiikan* kautta. Tällöin tutkijan ominaisuuksiin on kuuluttava responsiivisuus, eli herkkä reagointi ja tilanteiden ainutlaatuisuuden tunnustaminen. (Syrjälä ym. 2006, 184.) Tällaista herkkyyttä pidetään edellytyksenä erityisesti narratiivisten haastatteluiden tekemisessä mutta yhtä hyvin voidaan ajatella, että köyhyysaiheisten elämäntarinoiden tutkijalta vaaditaan herkkyyttä teksteissä kuvattujen kokemusten tulkitsijana. Olen pyrkinyt analyysiä tehdessäni kunnioittavaan suhtautumiseen aineiston kirjoittajia kohtaan. Vaikka en ole koskaan tavannut näitä köyhyydestä ja omasta elämästään kirjoittaneita 18 henkilöä, olen pyrkinyt asettumaan heidän asemaansa ja tekemään analyysini siten, että heidän äänensä tulisi mahdollisimman aitona esiin. Silti on todettava, että tekemäni analyysi on lopulta minun käsitykseni ja tulkintani siitä, miten elämäntarina-aineistoa voidaan jäsentää ja analysoida narratiivisella otteella. En siten voi tietää, miten kirjoittajat itse kokevat analyysissä kuvaamani jaottelut erilaisiin tarinatyyppeihin tai heidän kokemustensa tyypittelyn ja tulkinnan. Olen myös pohtinut Ruthellen Josselsonin (1996, 69–70) tapaan sitä, että käytän tutkielmassani toisten ihmisten elämäntarinoita, jolloin itse hyödyn siitä, että muut ovat kirjoittaneet avoimesti elämästään kirjoituskilpailussa. Köyhyyden tutkimisessa on hyvä pohtia myös omaa asemaansa, kuten Ruth Lister (2004, 3) tekee todetessaan, että on köyhyyden tutkijana kuitenkin itse varsin hyvässä taloudellisessa asemassa. Pohdin tutkielmaa tehdessäni paljon omaa asemaani, vaikka toisaalta itse pienituloisena opiskelijana pystyn hyvin myös eläytymään köyhyyden kokemusten sisältöön ja koen itseni tietyllä tapaa myös samassa tilanteessa olevaksi kuin aineistoni kirjoittajat.

⁹ *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä* -kirjoituskilpailuaineistoa hallinnoi nykyisin Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto (FSD).

4 Analyysimenetelmät

4.1 Narratiivisuus

Narratiivisuuden käsitettä on käytetty useilla eri tieteenaloilla. Sille ei ole kuitenkaan vakiintunut yhtä ainoaa metodologiaa tai määritelmää (Hänninen 1999, 107). Pikemminkin se on hajanainen muodostelma kertomuksiin liittyvää tutkimusta (Heikkinen 2000, 47). Narratiivisuuden käsitteen nopeasta leviämisestä kirjallisuustieteestä muun muassa yhteiskuntatieteisiin on puhuttu jopa *narratiivisena käänteenä*, joka ajoitetaan 1980-luvulle (esim. Hyvärinen 2004, 242). Yhteiskuntatieteissä narratiivisuudella tarkoitetaan yleensä lähestymistapaa, joka on kiinnostunut kertomuksista tiedon välittäjinä ja rakentajina. Narratiivia, kertomusta ja tarinaa voidaan pitää synonyymeina, joskin kirjallisuustieteessä tarina on yläkäsite ja kertomus sen alakäsite. Yhteiskuntatieteissä näitä käsitteitä on käytetty kuitenkin myös synonyymeina. Narratiivisuuden ohella käytetään siis suomenkielisiä vastineita: tarinallisuutta ja kerronnallisuutta. (Heikkinen 2001, 116.) Käytän tutkielmassani tätä tapaa, eli käytän näitä käsitteitä synonyymeina.

Narratiivisuus liittyy konstruktivistiseen käsitykseen tiedosta. Sen mukaan ihmiset rakentavat tietonsa ja identiteettinsä kertomusten välityksellä, siis narratiivisesti. Narratiivit paitsi välittävät, myös rakentavat tietoa. (Heikkinen 2000, 49) Tieto on Hannu L. T. Heikkisen (emt., 50) sanoin ”*kertomusten kudelman, joka saa jatkuvasti uutta materiaalia alati uusiutuvasta kulttuurisesta tarinavarannosta liittyäkseen siihen uudelleen takaisin*”. Konstruktivistisen käsityksen mukaan ei siis ole mahdollista muodostaa yhtä objektiivista totuutta, vaan tieto on aina ajassa muuttuvaa sekä riippuvaista paikasta ja tutkijan asemasta (emt., 50).

Tarinoiden kertomista on kuvattu ihmisyyteen olennaisesti liittyvänä ilmiönä, jonka luonnollisuutta on verrattu jopa syömiseen (Kearney 2002; ref. Hyvärinen 2004, 243). Narratiivisessa tutkimuksessa korostuvat tietämisen subjektiivisuus, paikallisuus ja henkilökohtaisuus. Toisin kuin perinteinen laadullinen tutkimus narratiivinen tutkimus ei pyri objektiiviseen tai yleistettävään tietoon. (Hatch & Wisniewski 1995, 126.) Tätä ei narratiivisen tutkimuksen parissa pidetä heikkoutena, sillä tavoitteena on nimenomaan saada tutkittavien ääni kuuluviin ja muodostaa moniäänistä ja kerroksellista tietoa (Heikkinen 2000, 51).

Yhteiskuntatieteissä narratiivilla voidaan tarkoittaa myös analyysimenetelmää. Puhuttaessa narratiivista analyysimenetelmänä, voidaan tehdä ero narratiivien analyysin (analysis of narrative) ja narratiivisen analyysin (narrative analysis) välille. Narratiivien analyysillä tarkoitetaan menetelmää, jossa aineistona olevat kertomukset luokitellaan tapaustyyppien, metaforien tai kategorioiden avulla. Narratiivisessa analyysissä pyritään puolestaan muodostamaan uusi kertomus aineiston avulla. (Polkinghorne 1995, 12.) Nähdäkseni jaottelun ajatuksena on se, että narratiivien analyysissä painopiste on aineistossa, kun taas narratiivisessa analyysissä keskitytään muodostamaan yksi tai useampia tarinoita aineiston avulla. Tutkielmassani yhdistän näitä molempia tapoja, sillä aineistoni on narratiivinen mutta toisaalta muodostan siitä myös uusia tarinoita jaottelemalla elämäntarinat länsimaisen tarinavarannon juonikaavojen mukaan (ks. luku 5).

Paitsi analyysimenetelmään, narratiivilla voidaan viitata myös kerrontaan perustuvaan aineistoon. Tällaisina aineistoina voidaan pitää haastatteluja tai kirjoitettuja tekstejä, joissa ihmiset ovat saaneet kertoa käsityksensä asioista omin sanoin. Toisaalta narratiivilla voidaan tarkoittaa aineistoa, jossa on selkeästi alku, keskikohta ja loppu sekä jonkinlainen juoni. Juonellisuus ei kuitenkaan ole välttämätöntä, vaan mitä tahansa kerrontaan perustuvaa aineistoa voidaan kutsua narratiiviksi. (Heikkinen 2001, 121.) Hyvärisen (2009) mukaan narratiivilla viitataan ihmisten kertomuksiin, joissa on ajallinen ulottuvuus. Narratiivi voi koostua yhdestä tai kahdesta tapahtumasta, jotka on esitetty ajallisesti jonkinlaisessa järjestyksessä. Narratiiveille on myös ominaista se, että niillä on kertoja, kertomistilanne ja jokin tarkoitus (emt.). Myös tieteellisten tutkimusraporttien voidaan ajatella olevan narratiiveja. Ne rakentavat aikaisemman tutkimuksen ja uuden aineiston pohjalta uuden tarinan, joka liittyy tutkimustieteelliseen kertomusvarantoon (Heikkinen 2000, 50).

Aineistoni tekstejä voidaan pitää narratiiveina. Niiden kirjoittajat ovat itse omin sanoin saaneet kertoa köyhyyskokemuksistaan kilpailuun lähettämissään teksteissä. Suurimmassa osassa aineistoni tekstejä on myös erotettavissa selkeä juoni ja ajallinen ulottuvuus. Narratiivisen aineiston, kuten omaelämäkertojen, käyttöä tutkimusaineistona on perusteltu sillä, että niiden avulla saadaan ”aito” tai luotettava kuva siitä, millainen jokin ilmiö on. Tämä käsitys on kuitenkin muuttunut ja nykyisin tunnustetaan, että esimerkiksi omaelämäkerralliset tekstit eivät suoraan kuvaa todellisuutta, sillä omaelämäkertoja muovaavat erilaiset tekijät, kuten kerronnalliset säännöt. (Hänninen 1999, 108.) Elämäkerrallinen tutkimus voidaan jakaa kolmeen osaan, jotka ovat realistinen, uuspositivistinen ja narratiivinen suuntaus. Realistinen

suuntaus on induktiivista siten, että siinä pyritään aineiston avulla kuvaamaan sosiaalista todellisuutta. Tärkeänä tässä suuntauksessa on kerätä mahdollisimman kattava aineisto, jotta tuloksia voidaan pitää luotettavina. Uuspositivistinen elämäkerrallinen tutkimus on puolestaan deduktiivista. Siinä lähdetään aineiston sijaan liikkeelle teoriasta, jonka avulla tehdään ennako-oletuksia aineistosta löytyvien kokemusten suhteen. Tällainen ote on hyvin lähellä klassista sosiologista tutkimusta. Kolmas elämäkerrallisen tutkimuksen muoto, narratiivinen elämäkertatutkimus, on lähimpänä omaa otettani. Siinä keskeistä ovat ihmisten yksilölliset kokemukset, joiden totuudenmukaisuuden tarkistaminen tai mahdollisimman suuren tutkimusaineiston hankkiminen eivät ole oleellisia. (Miller 2000, 11–12.)

Narratiivisessa tutkimustavassa huomion kohteeksi voidaan ottaa muun muassa kerronnan muodot ja yksityiskohdat (Hänninen 1999, 118). Analyysissä kerronnan sisältöä ja muotoa ei tulisi erottaa toisistaan. Ei ole yhdentekevää, missä kohtaa kertomusta jokin asia kerrotaan tai mikä rooli sillä on kokonaisuuden kannalta. Narratiivisessa analyysissä otetaan kertomuksen sisällön lisäksi huomioon esimerkiksi se, missä kohtaa tarinaa kuvaus on tiheämpää ja yksityiskohtaisempaa tai mitkä kohdat tarinassa on esitetty lyhyesti tai jätetty kokonaan kertomatta. (Hyvärinen 2009.) Oma analyysiotettani kuvaa hyvin Raija Erkkilän (2005, 196) käyttämä narratiivis-elämäkerrallisen tutkimuksen käsite. Siinä pyritään ymmärtämään yksilön ainutlaatuista näkökulmaa ja kiinnitetään huomiota siihen, millaista tarinaa kokemuksista kerrotaan ja miten kokemuksia jäsennetään.

4.2 Analyysin eteneminen

Analyysiä tehdessäni olen lukenut aineistoni tekstejä monella tavalla, monelta etäisyydeltä ja monesta eri näkökulmasta. Lukutapaani on vaikuttanut paljon Vilkon (1997, 182–187) ajatukset omaelämäkertojen emotionaalisuudesta. Vilkon (emt.) mukaan omaelämäkertoja aineistona käyttävän tutkijan tavoitteena tulee olla osalliseksi pääseminen tarinan kertojan tunneperäisistä kokemuksista. Siten osallisuus, sitoutuneisuus ja emotionaalisesti alttiiksi asettuminen on molemminpuolista, eli koskee sekä elämäntarinan kirjoittajaa että sen lukijaa. Olenkin omaksunut aineistoni lukutavaksi *empaattisen luennan*, jossa keskeistä on kirjoittajan kokemusten ymmärtäminen. (Emt., 182–187.) Kirjoittajien tarinoihin eläytyminen oli loppujen lopuksi varsin helppoa, sillä aineistoni tekstit ovat monella tapaa tunteisiin vetoavia. Niissä kerrotaan avoimesti oman elämän vaikeuksista ja niistä selviytymisestä, joka monesti on ollut yksinäistä ja johon on kuulunut paljosta luopumista. Juuri jokapäiväisen arjen

kuvaaminen ja pienillä tuloilla elämisen vaikeus herättivät minussa lukijana monenlaisia tunnereaktioita. Vilkkon (1997, 83) kuitenkin korostaa, että eläytymisen sijaan tutkijalta vaaditaan kykyä lukea omaelämäkertatekstejä yhteisestä merkitysmaailmasta käsin tekstin kirjoittajan kanssa. Tavoite on vaikea mutta toisaalta kirjoittajat myös auttavat lukijaa tässä tavoitteessa monella tapaa. He sisällyttävät teksteihin monenlaisia vihjeitä siitä, miten niitä tulisi lukea ja ymmärtää. Yhteisen merkitysmaailman ei siten tarvitse olla Vilkon (1997, 83) sanoin myötäsyttyinen ominaisuus, vaan kirjoittajat antavat lukijalle elämäntarinansa lukuohjeet upotettuna tekstiinsä. Voidaan myös ajatella, että minä suomalaisena naisena jaan myös myötäsyttyisesti osan samasta merkitysmaailmasta aineiston kirjoittajien kanssa.

Analyysiä tehdessäni olen tarkastellut aineistoni tekstejä kokonaisina kertomuksina, jolloin olen kiinnittänyt erityistä huomiota tekstien alkuihin, käännekohtiin ja lopetuksiin. Tarkastelin muun muassa sitä, onko aineistoni yksittäisten tekstien aluissa ja loppuissa eroja kerronnan sävyjen suhteen. Jos tekstin alku on traaginen, onko myös loppu sitä? Alkujen ja loppujen lisäksi olen lukenut erityisen tarkasti tarinoiden käännekohtia, sillä niiden avulla on mahdollista saada selville tarinan kannalta keskeisiä asioita (Hyvärinen 2009). Hyvärinen (1994, 50) tapaan etsin aineistostani myös kertomusten huippukohtia ja pettymyksiä, joiden avulla sain tuntumaa köyhyyteen liittyvistä erilaisista kokemuksista. Kaikki köyhyyteen liittyvä ei automaattisesti tarkoita kurjuutta, mikä tuli hyvin esiin tällä lukutavalla.

Aineiston tekstien lukeminen kokonaisina kertomuksina johti minut jaottelemaan ne länsimaisen tarinavarannon klassisten juonikaavojen mukaan. Nämä kaikkien tuntemat tarinatyyppit ovat *tragedia*, *romanssi*, *komedia* ja *satiiri* (Murray 1989, 181–182). Tragediassa päähenkilön pyrkimykset eivät toteudu, romanssissa sankarillinen päähenkilö voittaa uhkaavan vaaran, komediassa yksilön ja yhteisön välinen ristiriita ratkeaa onnellisesti ja satiirissa vallitsevat arvojärjestykset kääntyvät ylösalaisin. Hyvärinen (1994) kuvaa komediaa ja tragediaa tarinatyypeiksi, jotka tarkastelevat kriittisesti menneisyyden tekoja. Erona näissä ovat tarinaa eteenpäin vievät henkilöt, jotka ovat tragediassa ”vihollisia” ja komediassa ”hölmöjä”. Hyvärinen liittää komedian ominaisuuksiin lisäksi sen, että tarinan päähenkilö ei koskaan tiedä kaikkea sitä, mitä katsoja tai kertoja tietää. Komediassakin voi romanssin tapaan olla sankarillinen päähenkilö, joka kuitenkin putoaa huumorin kautta ”maan pinnalle”. (Emt., 233–235.) Eri tarinatyypeistä voidaan erottaa myös reaktiot, joita päähenkilö lukijassa aiheuttaa. Sankari- tai selviytymistarinan päähenkilö herättää ihailua.

Tragediatarinoiden ”sankarit” taas herättävät myötätuntoa. Komedian päähenkilö herättää sympatiaa ja satiirin hämmennystä. (Leinikki 2009, 31–32.)

Hyvärinen hyödyntää väitöstutkimuksessaan samaa tarinatyyppittelyn menetelmää ja käyttää siitä nimitystä *lajityypin tunnistaminen*. Hänen mukaansa elämäntarinat eivät ole alusta loppuun yhtä tarinatyyppiä, vaan voivat olla esimerkiksi pitkään kestävä romanssi, joka kääntyy lopussa selviytymistaistelun kautta komediaksi. (Hyvärinen 1994, 55.) Tekemäni tarinatyyppittelyn avulla olen päässyt paremmin sisälle aineistooni ja sen kerronnallisiin ominaisuuksiin. Vaikka luinkin tässä vaiheessa tekstejä kokonaisina kertomuksina, kiinnitin huomiota myös yksityiskohtiin, kuten sanavalintoihin ja metaforiin, joita kirjoittajat käyttivät köyhyyttä kuvatessaan. Näiden vihjeiden avulla myös tarinatyyppin hahmottaminen oli helpompaa. Kaiken kaikkiaan aineiston tekstien sovittaminen tarinatyyppeihin oli melko vaivatonta, joskin joitakin kirjoituksia oli vaikea sovittaa klassisiin juonikaavoihin. Etenkin niitä tekstejä, joissa ei ollut selkeää juonta, oli vaikeaa sovittaa tarinatyyppeihin.

Analysoidessani aineiston tekstejä kokonaisina kertomuksina olen hyödyntänyt juonirakennepääntäytymisen ideaa. Alasuutarin (1999, 131, 134, 140) mukaan juonirakenteen tutkiminen mahdollistaa kertomusten välisten erojen ja yhtäläisyyksien löytämisen. Myös kirjoitusten merkitysrakenteen tutkimisen kannalta juonirakennepääntäytymisen analyysi on tärkeä väline. Juonirakennepääntäytymisen analyysi auttaa myös silloin, kun tutkittavana on suurehko joukko tekstejä. Olennaista juonirakennepääntäytymisen analyysissä on se, että tutkija etsii kirjoituksista niissä itsessään olevia rakennepääntäytymisiä. Tätä menetelmää olen käyttänyt siten, että analyysin alkuvaiheessa pelkistin jokaisen aineistoni tekstin juonen, joita pystyin sitten vertailemaan keskenään. Juonirakennepääntäytymisen analyysi auttoi nimenomaan analyysin alkuvaiheessa, sillä sen avulla sain esiin aineiston tekstien juonelliset erot ja yhtäläisyydet.

Juonirakennepääntäytymisen analyysille läheinen tapa tutkia kertomuksia on etsiä niistä jo ennalta päätettyjä kerronnallisia rakenteita. Täysipainoisella kertomuksella on sanottu olevan seuraavat kuusi osaa: tiivistelmä, orientaatio, mutkistuva toiminta, arviointi, tulos ja lopetus (Labov 1972, 363; ref. Hyvärinen 2006, 6). *Tiivistelmässä* kertoja johdattaa tarinan aiheeseen. Seuraava vaihe, eli *orientaatio*, kertoo tarinan puitteet ja vallitsevat olosuhteet. *Mutkistuva toiminta* on nimensä mukaan sellainen kohta kertomuksessa, jossa jotain kertomisen arvoista mullistavaa tapahtuu. *Arviointi* on osa, jossa kertoja kuvaa edellisten tapahtumien hänessä aiheuttamia reaktioita ja vastaa ikään kuin kysymykseen ”entä sitten?”. Ennen varsinaista lopetusta kertoja

yleensä päättää tarinansa juonen. *Tulos* on tämän osan nimi ja siinä kerrotaan, miten tarina jatkui mutkistuvan toiminnan jälkeen. *Lopetuksessa* kertoja palaa nykyhetkeen, tekee johtopäätöksiä ja kokoaa tarinaan mahdollisesti sisältyneen opetuksen. (Vilkko 1997, 105.) Tämän rakenteellisen mallin hyöty tutkimuksen näkökulmasta on lähinnä se, että sen avulla voidaan jakaa tutkittava kertomus pienempiin osiin (emt., 107). Tärkeimpänä osana kertomusta voidaan pitää arviointia, jossa kertoja siis ikään kuin tiivistää koko tarinansa tarkoituksen arvioimalla omaa toimintaansa ja tekojaan (Hyvärinen 2006, 7). Arviointi sijaitsee usein elämäntarinoiden loppuissa ja jonkin verran myös aluissa, joskin myös erilaiset väliarvioinnit ovat tyypillisiä elämäntarinoissa. Niissä yksittäinen vaihe kerronnan kokonaisuudessa arvioidaan erikseen. (Vilkko 1997, 108.) Arviointi poikkeaa muusta kerronnasta siinä, että se ei kerro tapahtuneesta, vaan enemmänkin siitä, miksi tarina on kerrottu (Labov 1972, 366; ref. Hyvärinen 1994, 58). Olen etsinyt aineistoni teksteistä niiden kerronnallisia rakenteita. Erityisesti etsin elämäntarinoiden arviointeja, joissa kirjoittaja kertoo lukijalle, miksi on halunnut kertoa tarinansa ja miksi hän on valinnut juuri tietyt tapahtumat mukaan kertomukseensa.

Analyysin edetessä kiinnitin huomiota myös kirjoittajien käyttämiin metaforiin. Metaforilla on teksteissä kahdenlaisia tehtäviä. Toisaalta niillä pyritään tekemään tuntematon tutuksi ja päinvastoin. Usein uuden metaforan käyttö tutusta ilmiöstä avaa uusia näkökulmia aiheeseen. (Aro 1999, 140.) Tästä syystä tarkastelin erityisesti metaforia, joita kirjoittajat käyttivät kuvatessaan köyhyyttä ja avun saamista. Molempiin liitettiin vahvoja ja paikoin hyvin negatiivisia kielikuvia. Köyhyyttä verrattiin muun muassa orjuuteen ja avun saamista kuvattiin kerjuuna. Näiden metaforien avulla pääsin paremmin sisälle kirjoittajien kokemukseen, mikä auttoi myös tarinoiden tyypittelyssä.

Analyysin toisessa vaiheessa siirryin tutkimaan aineiston sisältämiä kuvauksia avun saamisesta. Tässä vaiheessa analyysitavaksi tuli narratiivisuuden sijaan sisällönanalyysi, jonka avulla olen luokitellut avun saamisen kuvauksia (luku 6). Samalla kun jätin narratiivisuuden hetkeksi syrjään, aloin tarkastella aineistoa enemmän todellisuuden kuvauksena. Tekemäni narratiivinen analyysi vaikutti kuitenkin taustalla ja pidin mielessä tarinatyyppittelyn kautta saamani tulokset, joihin liittyi avun saamisen kuvauksen kerronnalliset sävyt. Käyttämäni sisällönanalyysi on luonteeltaan teoriaohjaavaa analyysiä, sillä siihen liittyy teoreettisia kytkentöjä esimerkiksi sosiaaliturvan teoriaan mutta analyysi on muilta osin aineistolähtöistä (Tuomi & Sarajarvi 2002, 98). Sisällönanalyysi etenee yleensä

siten, että tutkija valitsee ensin aineistostaan kiinnostavan osan ja jättää kaiken muun tutkimuksen ulkopuolelle. Valittuaan kiinnostuksensa kohteen tutkija etsii aineistosta kaiken aiheeseen liittyvän. Tämän jälkeen aineisto esimerkiksi luokitellaan, teemoitellaan tai tyypitellään. Tärkeää sisällönanalyysin käytössä on erityisesti kapean ja tarkasti rajatun aiheen valinta tutkimuksen kohteeksi. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 94.) Näitä ohjeita noudatin lukiessani köyhyyskirjoituksissa kuvattuja avun saamisen kokemuksia. Tässä vaiheessa rajasin siis muun kuin avun hakemiseen tai saamiseen liittyvän analyysin ulkopuolelle. Suurimmassa osassa aineistoni kirjoituksia avun saamisen kuvauksia oli paljon, kun taas joissakin lähinnä vain yksittäisinä mainintoina. Käsitän avun saamisen laajasti siten, että se voi olla omalta lähipiiriltä saatua taloudellista tai henkistä tukea mutta myös viranomaisilta saatua apua. Avun saaminen saattoi siten olla yksinhuoltajaäidin kommentti siitä, miten ilmainen kouluruoka on tärkeä osa lasten päivittäistä ravintoa tai työttömän kertomus asioinnista työvoimatoimistossa. Avun hakemisen piiriin luen siis kuuluvaksi myös erilaisten palvelujen hakemisen. Analyysin edetessä luokittelin avun saamisen kokemuksia esimerkiksi luokkiin *positiiviset kokemukset avun saamisesta* ja *negatiiviset kokemukset avun saamisesta*. Lisäksi erottelin lähipiiriltä saadun ja viranomaisten antaman avun omiin luokkiinsa.

5 Köyhyyskirjoitukset tarinatyypeittäin

5.1 Tarinoiden tyypittely

Tässä luvussa aloitan aineistoni analyysin jaottelemalla kirjoitukset tarinatyyppien mukaan. Tyypittelyn lähtökohtana käytän länsimaisen tarinavarannon tarjoamia juonikaavoja, jotka ovat tuttuja kaikille. Peilaan löytämiäni juonikaavoja sosiaalisen tarinavarannon tarjoamiin malleihin erityisesti suomalaisen yhteiskunnan näkökulmasta. Tämä ensimmäinen analyysilukuni jakaantuu kolmeksi alaluvuksi, joissa käsitelen tarinatyyppejä erikseen. Nämä tarinatyyppit ovat *sankaritarinat*, *tragediatarinat* sekä *ironia- ja komediatarinat*.

Olen käsitellyt luvussa 3.1 omaelämäkertojen kulttuurisidonnaisuutta ja sosiaalista tarinavarantoa. Sosiaalisen tarinavarannon käsitteellä korostetaan sitä, että jokaisessa yhteiskunnassa on olemassa omat kertomuksensa, joiden keskellä me kaikki elämme ja joiden avulla on mahdollista hahmottaa omaa elämäänsä ja kertoa siitä muille (Hänninen 1999, 110). Esimerkiksi suomalaisissa elämäkerroissa korostuvat tarinat, joissa on pakko selviytyä vaikeuksista, siis eräänlaiset selviytymistarinat. Sosiaaliseen tarinavarantoon voidaan lukea

kuuluviksi myös köyhyyteen liittyvät julkiset mallitarinat. Hänninen (emt., 97–98) kirjoittaa väitöstutkimuksessaan työttömyyteen liittyvistä julkisista mallitarinoista. Näiden voidaan ajatella olevan köyhyyteen liittyviä mallitarinoita lähes sellaisenaan, sillä työttömyys ja köyhyys ilmiöinä usein liittyvät toisiinsa. Työttömyystarinat ovat Hännisen (1999, 97) mukaan yleensä tragediatarinoita, joissa työttömyys on päähenkilöstä itsestään riippumatonta ja tekee hänet onnettomaksi. Tarinan roisto on työnantaja tai yhteiskunta, kun taas työtön yksilö on viaton uhri. Tätä työttömyyteen liittyvää julkista mallitarinaa tukevat erilaiset tutkimustulokset, joissa työttömyyden todistetaan aiheuttavan muita sosiaalisia ongelmia. Tällaisia tutkimuksia tehdään myös Hännisen (emt., 97) mukaan osittain tragediatarinan ohjaamina. Näin julkinen mallitarina muokkaa myös tieteellisen tutkimuksen tuloksia.

Toisessa työttömyyteen liittyvässä julkisessa mallitarinassa työtön on tarinan rikollinen, joka on itse syyllinen omaan tilanteeseensa; hän on laiska eikä edes yritä etsiä työtä. Tätä tarinatyyppiä edustavat muun muassa sanomalehtien yleisönosastokirjoitukset, joissa työttömiä syytetään laiskuudesta ja työhaluttomuudesta. (Emt., 97–98.) Näiden kahden tarinatyyppin voidaan ajatella liittyvän työttömien ohella myös köyhiin. Köyhät nähdään joko yhteiskunnan viattomina uhreina, jolloin yhteiskunta on syyllinen heidän köyhyyteensä tai vaihtoehtoisesti laiskureina, jolloin köyhyys on yksilön omaa syytä. Hännisen (emt., 98) mukaan kahden vastakkaisen julkisen mallitarinan vuoksi työttömien (ja köyhien) on osoitettava kumpaan lajiin he kuuluvat, traagisiin vai kunnan työttömiin. Samasta ilmiöstä on puhuttu erityisesti sosiaaliturvan historian yhteydessä käsitteillä ”kunnialliset” ja ”kunniallottomat” köyhät, joskin jako tehdään edelleen. Anttonen ja Sipilä (2000, 25) kutsuvat rajanvetoa ”oikeiden köyhien” ja ”laiskureiden” välille sosiaalihuollon ikuisuuskysymykseksi. Tämä rajanveto-ongelma näkyy tutkielmani aineiston köyhyyskirjoituksissa muun muassa sillä tavalla, että kirjoittajat käyvät teksteissä usein läpi köyhyyden syitä ja pyrkivät ikään kuin todistamaan oman syyttömyytensä, eli kuulumisensa ”kunniallisiin” köyhiin. Kirjoituksissa on siis oman *syyttömyyden todistelu*. Tästä esimerkkinä ovat myös kuvaukset aktiivisesta työn etsimisestä ja kouluttautumisesta, jotka voidaan nähdä yhteiskunnan ”sääntöjen” mukaan toimimisen ilmauksina. Kirjoittajat siis kertovat tarinaa kunnollisesta ja kunniallisesta köyhästä monella tapaa. Monet myös pohtivat, mitä olisivat voineet tehdä toisin, eli punnitsevat omaa osuuttaan siihen, että elävät köyhyydessä. Tätä voitaisiin pitää *oman syyllisyyden tunnustamisena*. Syyttömyyden todistelu ja oman syyllisyyden tunnustaminen kertovat siitä, että kirjoittajat tuntevat köyhyyteen liittyvän syyllistävän julkisen mallitarinan, jota vastaan he ikään kuin puolustautuvat jo

etukäteen. Näin julkinen mallitarina vaikuttaa siihen, miten kirjoittaja kertoo elämäntarinaansa. Voidaan myös ajatella, että joillakin kirjoittajista köyhyyssaiheeseen kirjoituskilpailuun osallistumisen motiivina on ollut se, että pääsee kertomaan oman ”kunniallisen” köyhän tarinansa ikään kuin vastauksena yhteiskunnassa elävään käsitykseen siitä, että kaikki köyhät ovat itse syyllisiä tilanteeseensa. Kirjoituskilpailuun osallistuminen on siten aktiivinen ja poliittinen teko, jolla puolustaudutaan köyhyyden leimaa vastaan (vrt. Nätkin 1997, 210).

5.2 Selviytymistarinat

Selviytymistarina on länsimaisen tarinavarannon juonikaavoista lähinnä romanssia; molemmissa päähenkilö voittaa uhkaavan vaaran (Murray 1989, 181–182). Selviytymis- ja sankaritarinoita voidaan siis pitää romanssin alalajeina. Selviytymistarina on myös yleinen ja hyväksyttävä tapa kirjoittaa omasta elämästä ja köyhyydestä. Tarinatyyppinä selviytymistarina kuuluu suomalaiseen julkiseen mallitarinaan (Hänninen 1999, 50–52). Toisaalta omaelämäkerroille on tyypillistä muutenkin onnelliset loput, joissa erilaiset vaikeudet voitetaan. Kirjoittajat itse valitsevat kertomansa tarinat ja niiden juonen. Omaelämäkertojen kirjoittajat valitsevat siten myös ne vaikeudet, joista kertovat usein selviytymisen kautta. (Nätkin 1997, 269.)

Selviytymistarina on selkeästi yleisin tarinatyyppi aineistossani. Luokittelin aineistoni 18 köyhyyskirjoituksesta yhdeksän selviytymistarinoiksi. Näissä tarinoissa kirjoittajat kuvaavat elämistä köyhyydessä usein taisteluna ja kamppailuna. Kirjoitusten alkujen ja keskiosien kerronnassa on siten aineksia tragedioista. Kirjoittajat selviytyvät lopulta köyhyydessä oman neuvokkuutensa ja ahkeruutensa avulla. Heidän kamppailunsa ei kuitenkaan yleensä pääty siihen, että he pääsisivät köyhyydestä pois, vaan he oppivat elämään niukan toimeentulonsa varassa. Aineistoni selviytymistarinat eivät siis ole ”köyhyydestä kohtuulliseen toimeentuloon” -tyyppisiä kertomuksia, vaan kertomuksia siitä, miten pienillä tuloilla voi oppia selviytymään ja olemaan tyytyväinen elämäänsä. Usein kirjoittajat näkevät köyhyydessä hyviä puolia, kuten sen, että jää enemmän aikaa perheelle ja läheisille. Selviytyjät korostavat henkisiä arvoja ja asettavat ikään kuin vastakkain taloudellisen niukkuuden, jossa itse elävät ja keskiluokkaisen elämäntavan, johon kuuluvat aina suuremman toimeentulon havittelemisen ja omaisuuden kasvattaminen. Useat kirjoittajat tekevät eron myös taloudellisen köyhyyden ja henkisen köyhyyden välille korostaen sitä, että

ovat pienistä tuloistaan huolimatta henkisesti rikkaita. Sairauden takia työttömänä oleva kirjoittaa tekstinsä lopussa elämän hyvistä puolista näin:

Loppujen lopuksi saan olla onnellinen, kun mielikuvitukseni on tallella ja osaan käyttää sitä tarvittaessa. Maallisen mammonan puutteesta kärsivän ei tarvitse olla henkisesti köyhä. Kun on katto pään päällä, vatsassa täytettä, puhdasta päälle pantavaa ja hyviä ihmissuhteita, voi löytää elämästä sen tarkoituksen. (13)

Usein selviytymistarinoiden onnelliset loput tulevat lukijalle ikään kuin yllätyksenä. Ensin elämäntarinassa kuvataan pelkkiä vastoinkäymisiä ja taloudellisen toimeentulon ongelmia. Kuitenkin lopussa kirjoittaja kertoo olevansa tyytyväinen ja katsovansa tulevaisuuteen toiveikkaana. Lukijan näkökulmasta onnellinen loppu saadaan koottua varsin vähäisistä aineksista. Samanlaiseen ilmiöön on törmännyt myös Ritva Nätkin (1997, 207) erityisesti yksinhuoltajaäitien omaelämäkertojen kohdalla. Voidaan tietysti ajatella, että köyhyysaiheiseen kirjoituskilpailuun osallistuvat erityisesti sellaiset henkilöt, joilla on selviytymistarina kerrottavanaan. Ehkä huonommassa tilanteessa olevat eivät halua osallistua tämänkaltaiseen kilpailuun lainkaan. Selviytymistarinoiden onnellisissa loppuissa kirjoittajat usein kertovat olevansa toiveikkaita tulevaisuuden suhteen. He arvelevat selviävänsä vielä tulevaisuudessa, koska ovat selvinneet tähänkin saakka. Näiden tarinoiden loppuissa on vahvasti läsnä toivo. Suvi Krok (2009, 119–123) on käyttänyt toivon ja toivottomuuden käsitteitä tutkiessaan yksinhuoltajaäitien selviytymistä. Hän havaitsi, että pitkään köyhänä olleet näkevät tilanteensa toivottomana, kun taas lyhyemmän aikaa rahavaikeuksista kärsineet olivat tulevaisuuden suhteen toiveikkaita. Omassa aineistossani toivon ilmaiseminen ei näyttäisi niinkään liittyvän köyhyden keston. Myös koko elämänsä köyhydestä kärsineet voivat kirjoittaa tarinaansa onnellisen ja toiveikkaan lopun.

Useissa selviytymistarinoissa onnellinen loppu syntyy sen kautta, että kirjoittaja vertaa omaa tilannettaan taloudellisesti vielä huonompiin tilanteisiin. Vertailukohtana ovat asunnottomat, yksinäisyydessä elävät tai kehitysmaiden asukkaat. Kertomusten aluissa kirjoittajat ovat siis kuvanneet elämäänsä lähinnä kurjuutena ja kamppailuna mutta loppuissa he ikään kuin peilaavat tilannettaan laajemmassa mittakaavassa ja toteavat olevansa sittenkin onnekkaita. Moni kokee tyytyväisyyttä siitä, että köyhydestä huolimatta vielä on sentään ruokaa ja asunto. Mielenkiintoista tässä on se, että selviytymistarinoiden loppuissa köyhyystutkimuksissa käytetty jako absoluuttiseen ja suhteelliseen köyhyyteen tulee esiin. Vaikka suomalaisessa hyvinvointivaltiossa elämän laatuvaatimukseen voidaan ajatella kuuluvan paljon muitakin

asioita kuin hengissä pysymiseen tarvittavat välttämättömyydet, selviytymistarinoiden päähenkilöt näkevät nekin riittävinä. He eivät enää vertaakaan tilannettaan keskivertosuomalaisen elintason, vaan laajentavat vertailukohdaksi kehitysmaiden asukkaat. Tästä näkökulmasta oma tilanne tuntuukin ihan siedettävältä tai jopa hyvältä. Seuraavassa lainauksessa selviytymistarinan kirjoittaja vertaa tarinan lopussa tilannettaan lapsuutensa köyhyyteen ja kehitysmaihiin, joissa ei ole sosiaalipolitiikkaa lainkaan.

Tiukan paikan tullen voin muistella lapsuuttani, ja huomata että eihän ne asiat nyt niin huonosti ole. Jos tämä ei riitä niin voin verrata hyvinvointivaltiotamme ja kehitysmaata jossa ei ole minkäänlaista sosiaalipolitiikkaa. Vaikka etuuksia on heikennetty ja monista asioista joutuu tinkimään, niin tiedän että ei tänne ainakaan tarvi nälkään kuolla. (8)

Selviytymistarinan rakenteeseen kuuluu usein erilaisia auttajia ja vastustajia. Nämä voivat olla joko henkilöitä tai asioita, jotka edistävät tai hankaloittavat tarinan päähenkilön tavoitteiden saavuttamista. Tämä rakenne juontaa juurensa kansansatuihin, joiden ideaa voidaan kutsua taisteluksi kuninkaan tyttärestä. Taistelussa roisto vie kuninkaan tyttären, jonka sankari sitten pelastaa. Tämä ihmesadun rakenne on löydettävissä edelleen erityyppisistä teksteistä, jopa tieteellisistä teksteistä. (Luostarinen & Väliverronen 1991, 163–165.) A.J. Greimasin kehittämän yleisen mallin mukaan kaikista tarinoista on löydettävissä tietyt hahmot, joilla on omat roolinsa tarinan juonessa. Sankari on tarinan päähenkilö, jolla on yleensä vastasubjekti. Sekä sankarilla että vastasubjektilla voi olla auttajia. (Sulkunen 1998, 164–164.) Olen käyttänyt analyysissäni apuvälineenä kansansatujen rakennetta ja etsinyt teksteistä päähenkilön (sankari) lisäksi vastasubjekteja ja molempien auttajia. Kyseessä on samalla tarinan henkilögallerian hahmottaminen, mistä on hyötyä sekä tarinatyyppin tunnistamisessa että myöhemmässä avun saamisen kerronnan analyysissä.

Aineiston köyhyyskirjoituksissa päähenkilön tavoitteen voidaan ajatella olevan köyhyydessä selviytyminen. Joillakin tavoitteena voi olla myös päästä pois köyhyydestä. Selviytymisessä tärkein avustaja on oma sitkeys. Avustajina selviytymistarinoissa voivat myös olla omat sukulaiset tai ystävät, joilta kirjoittajat ovat saaneet taloudellista ja henkistä apua. Sen sijaan viranomaiset eivät esiinny selviytymistarinoissa auttajina, vaan pikemminkin vastustajina. Yhdessäkään aineistoni kirjoituksessa ei esimerkiksi todeta, että ”sosiaalitoimiston avulla selvisin”. Joitakin kiitollisuuden ilmauksia hyvinvointivaltion etuuksia kohtaan esitetään mutta nämä ovat enemmän poikkeuksia aineistossani. Pikemminkin viranomaisten luona asiointi on osa kamppailua, jota päähenkilöt ovat joutuneet käymään köyhyydessä

selviytyäkseen. He kamppailevat paitsi jokapäiväisen selviytymisen kanssa, myös hyvinvointivaltion ammattilaisia vastaan. Viranomaisten voidaankin ajatella olevan tarinoiden vastustajia tai jopa roistoja, jotka hankaloittavat päähenkilön tavoitteiden toteutumista.

Ystävät ja sukulaiset antavat sekä taloudellista että henkistä tukea selviytymistarinoissa. Taloudellinen auttaminen tulee esiin nimenomaan selviytymistarinoissa useammin kuin muissa tarinatyypeissä. Seuraavassa on otteita kolmesta eri selviytymistarinasta, joissa perheen ja ystävien rooli avustajina näkyy selvästi. Ensimmäisessä lainauksessa kyse on laajemmasta henkisestä tukemisesta. Siinä tulee hyvin esiin myös viranomaisten (ulosottomies ja verottaja) rooli tarinan roistoina. Kahdessa jälkimmäisessä otteessa on kyse taloudellisesta avusta.

Tuen ja lohdun avulla, jota vanhempani ja ystäväni antoivat, nousin jaloilleni. Päätin, että tämä on haaste, jonka voitan. [...] Helppoa se ei koskaan ollut. Minulla oli tukea, ystäviä ja työpaikka. Mutta sitäkin enemmän yhteiskunnan puolelta vastoinkäymisiä, vihamielisyyttä, nöyryytyksiä, alentuvia syytöksiä ja ymmärtämättömyyttä inhimillisyyttä kohtaan. [...] Olin köyhä, joka teki kellon ympäri töitä, mutta ainoat jotka tilanteesta hyötyivät olivat ulosottomies ja verottaja. (10)

19-vuotias tyttäreni on töissä ja hän maksaa minulle vähän asumisesta ja ruuasta. Äitini auttaa sen minkä pienestä eläkkeestä pystyy. (15)

Onhan olemassa sukulaisten tukiverkosto, joka auttaa suurimman hädän tullen ja huolehtivat, että säilymme hengissä. (4)

Selviytymistarinoiden joukossa on yksi muista poikkeava kertomus. Siinä kertoja kuvaa omaa ponnisteluaan, jonka ansiosta hän selviytyi velkakierteestä. Tarina on alusta loppuun yksin selviytymistä, sillä kirjoittaja ei juurikaan mainitse muita ihmisiä. Hän vertaa itseään urheilijaan, joka valmistautuu tärkeään kilpailuun. Tavoitteena tarinan kertojalla on päästä pois velkakierteestä ja köyhyydestä. Tässäkin mielessä tarina poikkeaa muista aineistoni selviytymistarinoista; kirjoittaja ei yritä sopeutua elämään köyhänä, vaan hän haluaa päästä siitä pois. Hän tekee monta työtä samanaikaisesti ilman kunnollista ravintoa ja lepoa. Tarinan kertoja suorastaan räökkää itseään työllä. Urheilijan tavoin hän menee kohti tavoitettaan erä erältä ilman varmaa tietoa voitosta. Lopussa odottaa palkinto, joka on kaikkien velkojen maksaminen ja mahdollisuus uuteen alkuun opiskelujen parissa. Kirjoittaja pitää lukijaa kuitenkin jännityksessä lähes tarinan loppuun saakka, jossa vasta paljastuu, että päähenkilö saavuttaa tavoitteensa. Matkalla köyhyydestä pois hän kohtaa vaikeuksia, kuten liian työnteon aiheuttaman sairastumisen. Tästäkin hän selviää oman sinnikkyytensä ja

perikasantamattomuutensa avulla. Hän ei kerro muilta ihmisiltä saadusta avusta, vaan selviytyy kaikesta yksin. Lopulta kirjoittaja selviytyy köyhyydestä pois ja vertaa tätä saavutusta urheilijan saamaan voittoon kilpailussa.

Itsepintaisen tahdon voimalla, tinkimällä elämän mukavuuksista, käyttämällä vaatteet ja tavarat loppuun, uneksimatta mistään tarpeettomasta ja tekemällä työtä minä selvisin. (9)

Edellinen lainaus kuvaa kertojan yksin selviytymistä hyvin. Hän ei pyydä eikä saa apua keneltäkään. Tietyissä mielessä tätä tarinaa voidaan pitää jopa sankaritarinana, jos sankaruudeksi ajatellaan se, että selviytyy suurista vaikeuksista ilman ulkopuolisten apua. Toisaalta voidaan pohtia sitä, mikä lopulta on sankaruutta. Voitaisiinko sankaritarinaksi ennemminkin luokitella yksinhuoltajaäidin tarina, jossa äiti pistää lasten tarpeet omiensa edelle ja yrittää pelastaa näin lapsensa köyhyydeltä? Tässä tulkinnassa sankaruutta on siis se, että pelastaa itsensä lisäksi muitakin köyhyydestä.

5.3 Tragediatarinat

Aineiston 18 tekstin joukosta erottui viisi tragediatarinaa. Näissä kirjoituksissa ei ole niin selkeää juonta kuin useissa aineistoni selviytymistarinoissa. Pikemminkin tragediatarinoiksi luokittamani kirjoitukset ovat eräänlaisia tuokiokuvia siitä, millaista on elää köyhyydessä. Selviytymistarinoihin nähden suurin juonellinen ero on se, että kirjoittaja ei kerro onnellista loppua tarinalleen. Tragediatarinoissa kertojan kamppailu köyhyydessä ei pääty toiveikkuuteen tai siihen, että köyhyyden kanssa olisi oppinut elämään. Kertomusten ”kaari” on siten laskeva tai tasaisen traaginen. Esimerkiksi näin toteaa kirjoittaja yhdessä tragediatarinaksi luokittamani kirjoituksen lopussa:

Suoraan sanottuna ei tässä huvita yrittää nähdä köyhyydessä mitään hyviä puolia, jos sellaisia on. Kyllä se on vain kurjuutta. (14)

Lainauksesta voidaan tehdä myös se päätelmä, että kirjoittaja ikään kuin tietää, että elämäntarinan lopun pitäisi olla toiveikas tai onnellinen. Kirjoittaja puhuttelee lukijaa, joka mahdollisesti odottaa onnellista loppua. Tätä lopetusta hän ei kuitenkaan halua lukijalle antaa. Kirjoittaja ei kaunistele asiaa, vaan toteaa köyhyyden olevan pelkkää kurjuutta. Samalla hän rikkoo omaelämäkerroille tyypillistä ”vaikeuksista voittoon” -kaavaa, joka on hyväksyttävä tapa kertoa omasta elämästä ja tyypillistä omaelämäkerroille.

Tragediatarinat ovat siis vähemmän juonellisia kuin aineistoni selviytymistarinat. Kerronta keskittyy nykyhetkeen, josta puhutaan usein köyhyyden syiden kautta. Näitä ovat muun muassa yksinhuoltajuus, sairaudet, työttömyys ja työkyvyttömyys. Tragediatarinoissa köyhyyden kokemukseen liittyy paljon häpeää ja nöyryytystä. Kirjoittajat kertovat jokapäiväisessä elämässä sinnittelemisestä esimerkiksi sen kautta, miten vaikeaa on saada rahat riittämään perheen ruokaan. Seuraavassa lainauksessa näkyy tällainen kerronta, jossa korostuu vielä se, miten oma ravinto on muilta ikään kuin ylijäänyttä. Kertoja vertaa tilannettaan ehkä keskivertosuomalaisen toimeentuloon.

Köyhyys tuo lisää kiloja, kun pitää ostaa ravintoarvoltaan huonoa ruokaa, se kasvattaa sairastumisriskiä sydän- ja verisuonitauteihin. Joudun ostamaan kulutusjuhlan jämiä ja elämään niillä päivästä toiseen, muutosta parempaan ei ole näköpiirissäni. (11)

Edellisestä lainauksesta näkyy myös se, miten tragediatarinoissa kirjoittajat eivät näe toivoa omassa tilanteessaan. Selviytymistarinoissa usko parempaan tulevaisuuteen elää yhä, kun taas tragediatarinoissa kirjoittaja ei usko tilanteensa kohenevan. Tragediatarinoiden yksi keskeinen piirre on siten juuri *toivottomuus*. Kirjoittajilla ei vaikuta olevan enää motivaatiota oman tilanteensa kohentamiseen. Köyhyys lannistaa ja lamaannuttaa. Samalla tragediatarinan päähenkilö tuntee olevansa yhteiskunnan turha jäsen.

Köyhyyden varjopuolena on tekemättömyys. Kun olen köyhä ja toimeton, en jaksa olla vireä. En jaksa tehdä asioita minkään hyväksi, koska millään ei tunnu olevan väliä. Ei ole päämäärää eikä tarkoitusta ponnistella oman tai toisten hyväksi, ei niin mitään asiaa mitä viitsisi tehdä. Jotain tosin täytyisi viitsiä myös tämän yhteiskunnan odotusten mukaan ja siitä seuraa turhautuneisuuden ja itsesyytösten kierre; minun pitäisi voida tehdä jotain, jos ei hyödyllistä niin vaikka hyödyöntä, mutta miten ja ennen kaikkea mitä? (2)

Selviytymistarinoihin verrattuna tragediatarinat sisältävät huomattavasti vähemmän kuvauksia sukulaisilta ja ystäviltä saadusta avusta. Tragedioissa päähenkilöt ja heidän perheensä on usein jätetty yksin elämään niukalla toimeentulolla. Muiden ihmisten ihmettelevä tai alentuva suhtautuminen köyhyydessä elävään on myös yksi tragedioiden tunnuspiirre.

Ihmisten suhtautuminen köyhään kanssakulkijaansa joskus hämmästyttää minua; aivan kuin se olisi oma vikani, aivan kuin en olisi yrittänyt samaa kuin hekin, päästä töihin ja hyvälle palkoille, leveämpään elämään. Aivan kuin en olisi opiskellut ammattiin, jota saisoin töitä. Aivan kuin en olisi haaveillut helpommasta elämästä, aivan kuin. Miksi he

saavat minut tuntemaan itseni niin mitättömäksi, vain koska minulla ei ole ylellisyyksiä elämässäni. (2)

Tragediatarinoiden piirteisiin aineistossani kuuluu selviytymistarinoita selvemmin myös kohtuuttomuuden kokemukset. Kirjoittajat kokevat usein tullessa kohdelluksi kohtuuttomalla tai epäoikeudenmukaisella tavalla viranomaisten taholta. Anna Metterin (2004) tutkimuksessa kohtuuttomista tapauksista sosiaali- ja terveydenhuollossa käy ilmi, että kohtuuttomuuden kokemuksiin liittyy muun muassa epäoikeudenmukaisuuden kokemus, nöyryytys ja henkinen loukkaantuminen sekä tunne ihmisarvon menetyksestä. Kohtuuttomuuden kokemuksen seurauksena sosiaali- tai terveydenhuollon asiakas voi menettää luottamuksensa hyvinvointivaltioon, sen instituutioihin ja viranomaisiin. Ihminen voin tuntea olevansa yhteiskunnan hylkäämä. (Emt., 62.) Tällaisista kokemuksista kerrotaan myös omassa aineistossani, erityisesti tragediatarinoissa. Kohtuuttomuuden kokemukset liittyvät usein Kelassa tai sosiaalitoimistossa asioimiseen. Näin oli myös Metterin (emt., 56) tutkimuksessa, jonka mukaan kohtuuttomissa tapauksissa päätöksen tehnyt viranomaisena oli suurimmassa osassa tapauksista Kela tai sosiaalitoimi. Seuraavassa lainauksessa työkyvytön kirjoittaja kertoo siitä, millaista kohtelua on saanut sosiaalitoimessa.

Pahinta väkivaltaa olen kokenut juuri sosiaalivirastossa. Siellä neljän seinän sisässä olen saanut sairauksien ja köyhyyden alennustilan runtelemana kuulla mitä hirvittävimpiä julmuuksia ja poikkeuksetta lähtökohtana on ollut, että köyhä on itse syyllinen köyhyyteensä. Käytännössä se on ollut kerjäämistä ja enimmäkseen sieltä on saanut vain päin naamaa naureskelua. (14)

Lainauksesta voidaan lukea kohtuuttomuuden kokemus selvästi. Tälle kirjoittajalle viranomaisen luona asiointi on niin hirvittävä kokemus, että hän kuvaa sitä jopa väkivaltana. Hän puhuu köyhyydestä hyvin vahvoin sanoin esimerkiksi alennustilana. Kokemukseen liittyy myös viranomaisten asenne, jonka mukaan köyhät ovat itse syyllisiä tilanteeseensa. Kirjoittajan kokemus sosiaalihuollon ammattilaisten luona asiointista uusintaa siten köyhyyteen liittyvää julkista mallitarinaa, jossa köyhä on tarinan roisto ja itse syyllinen tilanteeseensa (vrt. Hänninen 1999, 97–98). Kunniattoman köyhän leima tulee esiin tarinoissa siis myös viranomaisten kohtelun kautta.

Myös seuraavan katkelman kirjoittaja kertoo kohtuuttomuuden ja epäoikeudenmukaisuuden kokemuksista viranomaisten taholta. Kirjoittaja on ollut koko aikuisikänsä sairaana ja on kykenemätön tekemään työtä. Epäoikeudenmukaisen kohtelun seurauksena kirjoittaja kokee,

että sairaita ja vammaisia alistetaan yhteiskunnasta. Tekstistä otettu lainaus kuvaa hyvin sitä, miten luottamuksen menettäminen viranomaisiin merkitsee samalla myös laajempaa hyvinvointivaltion järjestelmiä kohtaan koettua epäoikeudenmukaisuutta.

Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaana joudun kirjoittamaan anomuksia saadakseni itselleni tarpeellisen avun! Toistuvasti minua kiusataan selvityspyynnöillä ja vaaditaan uusia lääkärintodistuksia, jotka on tietysti maksettava itse. Miksi, kun vamma on pysyvä ja sairaus etenevä? Pidänpö koneistoa pystyssä, työllistän ihmisiä ja byrokratia voi hyvin, mutta itse jään osattomaksi. (17)

Kohtuutonta tai epäoikeudenmukaista kohtelua saaneiden tragediatarinat ovat tarinatyyppiltään hyvin lähellä myös rikostarinaa (Hänninen 1999, 96). Näissä tarinoissa viranomaiset ovat rikollisen roolissa, kun he vaikeuttavat tai jopa estävät päähenkilön selviytymistä. Rikostarinoiden kertojat puolestaan ovat viattoman uhrin asemassa. Viranomaisten rikollisuus näkyy edellisessä lainauksessa esimerkiksi sanavalinnoissa, joita kirjoittaja käyttää kuvatessaan itseään sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaana. Kirjoittajaa ”kiusataan” ja häneltä ”vaaditaan” lääkärintodistuksia, vaikka hänen sairautensa on synnynnäinen.

Tragediatarinoissa kirjoittajat määrittelevät köyhyyden voimakkaammilla ilmauksilla kuin muissa tarinatyypeissä. Useassa tragediassa kirjoittajat vertaavat köyhyyttä orjuuteen; köyhyys on heidän kokemanaan nykypäivän orjuutta. Tragedioiden yksi piirre onkin se, että niiden kertojat kokevat jäävänsä paitsi jostain sellaisesta, joka suurimmalla osalla suomalaisessa yhteiskunnassa elävistä on. Kyseessä ovat siis eriarvoisuuden kokemukset. Eräs kirjoittaja vertaa köyhiä myös sodanaikaisiin toisinajattelijoihin, jotka teloitettiin. Kirjoittaja kokee, että hän köyhänä on nykyajan toisinajattelijaa, joka hiljaa tapetaan köyhyyteen. Tällaiset äärimmäiset köyhyyden rinnastukset ovat tyyppillisiä tragediatarinoissa.

5.4 Komedia- ja ironiatarinat

Komedia- ja ironiatarinat vastaavat länsimaisen tarinavarannon juonikaavoista komediaa ja satiiria (Murray 1989, 181–182). Komedia- ja ironiatarinat ovat selkeästi vähemmistönä aineistossani, mistä syystä olen yhdistänyt ne tässä yhdeksi alaluvuksi. Ainoastaan yksi aineistoni kirjoitus on luokiteltavissa kokonaan ironiatarinaksi. Muissa aineistoni teksteissä komediaa ja ironiaa käytetään kuitenkin paikoitellen eräänlaisena tehokeinona. Mielenkiintoista koomisen ja ironisen kerronnan käytössä on se, että niitä käytetään teksteissä

usein nimenomaan silloin, kun kerrotaan viranomaisten luona asioinnista tai sosiaaliturvaetuuksien hakemisesta. Tällöin erilaisista byrokraattisista ja arkijärjen vastaisista käytännöistä kerrotaan komedian tai ironian keinoin. Lukijalle välittyy kuva, jossa viranomaiset toimivat vain omia etujaan ajaen tai muuten tavalla, jonka tarkoituksena on hankaloittaa köyhän jokapäiväistä selviytymistä. Komedian ”hauskuus” perustuu siten nimenomaan sosiaaliturvajärjestelmän monimutkaisuuteen ja järjettömyyteen. Kertomusten päähenkilöt ikään kuin nauravat hyvinvointivaltiolle ja jopa pilkkaavat sen ammattilaisia.

Köyhyyteni huipennus oli sosiaalityöntekijän työvoimatoimistossa esittämä kysymys: ”Millä te oikein elätte?” Siinäpä asiantuntijan esittämä kysymys, johon soisin kernaasti tämän hyvinvointivaltion esittävän vastauksen. (4)

Edellä esitetty lainaus on yhdestä selviytymistarinaksi luokittelemastani kirjoituksesta. Siinä käytetään kuitenkin ironian keinoja kohdissa, joissa kuvataan viranomaisten asennetta ja toimintaa. Kirjoittajan perheen tulot ovat niin pienet, että jopa sosiaalityöntekijä ihmettelee, miten he voivat tulla niillä toimeen. Hyvinvointivaltion ammattilainen näyttäytyy henkilönä, joka itsekin ihmettelee sosiaaliturvan niukkuutta tämän kertojan kohdalla. Samalla sosiaalityöntekijä myöntää, että perheen tulot ovat riittämättömät.

Ainoa komedia- ja ironiatarinan luokkaan sopiva teksti aineistossani keskittyy myös suureksi osaksi kertomaan eri viranomaisten luona asiomisesta. Lukijalle piirtyy kuva köyhän auttamiseksi tarkoitetuista tahoista, jotka onnistuvat vain kuluttamaan asiakkaansa aikaa hankalaksi tehdyllä asioinnilla ja turhien papereiden täyttämällä. Työmarkkinatuen hakemisesta kirjoittaja kertoo näin:

Pitäisi täyttää työmarkkinatukihakemus. Huomenna sen voi postittaa. Huomautus tulee heti, jos postittaa päivää liian aikaisin. Tuki maksetaan jälkikäteen neljältä viikolta ja postittaa saa aikaisintaan viimeistä maksupäivää seuraavana päivänä. ”Työtön, työtön, työtön...” täytyy olla merkittynä jokaisen päivän kohdalle. Jos merkitsisi ”sairas”, tuki pienenis. Kuinkahan moni työtön ilmoittaa flunssansa Kelalle? Tätä pitäisi tutkia, vaikka perustaa joku projekti Stakesiin. Tuloksia voitaisiin odottaa muutaman vuoden päästä: ”Muutama sairastunut työtön on löydetty ja tuki peritään korkoineen takaisin.” (12)

Kirjoittaja kokee työmarkkinatuen hakemiskäytännöt järjettöminä ja kertoo niistä komedian ja ironian keinoin. Huumorilla suhtautuminen viranomaisen käytäntöihin tulee esiin myös Krokin (2009, 152) tutkimuksessa, jossa yksinhuoltajaäiti kuvaa sitä, miten toimeentulotukea

hakiessa pitää ilmoittaa oleskelu toisella paikkakunnalla. Käytäntö tuntuu toimeentulotuen hakijasta järjettömältä siksi, että hän käy toisella paikkakunnalla päivittäin lenkkeillessään, minkä ilmoittaminen sosiaalitoimistoon tuntuu turhalta. Yhtä järjettömältä tuntuu omassa aineistossani työmarkkinatuen hakemiskäytännöt, kuten edellisessä lainauksessa näkyi. Koomisella ja ironisella kerronnalla kirjoittaja saa lukijankin ajattelemaan, että työttömän asema tukijärjestelmässä on kohtuuton. Kerronnalliset keinot ovat tässä siis hyvin vakuuttavia. Kuvauksesta voidaan myös tulkita, että kirjoittajan usko työvoimaviranomaisiin ja sitä kautta koko sosiaaliturvajärjestelmään ei ole kovin vahva. Kirjoittaja ikään kuin ivaa tekstissään arkijärjen vastaisia käytäntöjä, joiden tarkoituksena on kontrolloida työttömän henkilön arkielämää. Koomisuus ja ironia näkyvät tässä tekstissä myös siinä, miten kirjoittaja pohtii asemaansa köyhänä yleisemminkin. Hän tietää, millaisia asenteita köyhiin liitetään yhteiskunnassa. Mallitarina köyhästä laiskurina ja tarinan ”rikollisena” on kirjoittajalle tuttu. Samalla voidaan tulkita, että esimerkiksi työmarkkinatukihakemukset pitävät yllä mallitarinaa köyhästä rikollisena, sillä niissä vaaditaan todistelua siitä, että ei käytä järjestelmää väärin. Lomakkeissa siis näkyy oletus työttömästä, joka yrittää huijata itselleen etuuksia. Komedia- ja ironiatarinan kirjoittaja pohtii kirjoituksessaan myös muun muassa sitä, millaista ruokaa köyhä saa ostaa. Komediallisen ja ironiallisen kerronnan keinoin hän kuvaa niitä odotuksia, joita köyhien elämään liitetään.

Joskus törsään muffinseihin, onkohan se liikaa työttömälle? Pitäisi kai itse leipoa kaikki, jos vaikka joku toimittaja sattuisi haastattelemaan meitä köyhiä varoittavaksi esimerkiksi työssä käyville. (12)

Huumorilla höystetty kerronta on kirjoittajan tapa selviytyä köyhyyteen liittyvistä vaikeista kokemuksista. Tavallaan tämäkin tarina olisi luokiteltavissa myös selviytymistarinoiden joukkoon. Kerronta on kuitenkin vahvasti komedian ja ironia värittämää. Kirjoittaja kuvaa hersyvästi byrokratiaa, jota työttömänä joutuu kohtaamaan. Työvoimatoimistossa asioiminen ja erilaiset työllistymiseen tähtäävät kurssit kuvataan yksityiskohtaisesti siten, että lukijakin uskoo niiden olevan täysin turhia työllistymisen kannalta.

Olen käynyt ainakin pari pelkästään työnhakuun, itsensä markkinointiin ja ”osaamisportfolion luomiseen” valmentavaa kurssia. Sen lisäksi noin viisi työllisyyskurssia, joihin kuuluu jokaiseen sama vakiosisältö. Usein kouluttajakin on sama. Kouluttaja on heppu, joka on alkanut toimia konsulttina, kun on saneerattu ulos, kun valtio on ulkoistanut toimintojaan. Hän pyörittää samoja vanhentuneita kalvoja, mitä edellisessä palkollisena on valmistanut. Tulosta syntyy! (12)

Kaikista tarinatyypeistä komedia- ja ironiatarinat olivat siis aineistossani selvänä vähemmistönä. Muut tarinatyypit sisälsivät kuitenkin melko paljon koomista tai ironista kerrontaa. Suurin osa aineistoni tarinoista oli luokittelussani selviytymistarinoita. Väliin jäivät tragediatarinat, joita oli yhteensä viisi koko aineistossani. Selviytymistarinoiden suuri osuus liittyy varmasti ainakin kerronnallisiin konventioihin ja sosiaaliseen tarinavarantoon. Suomalaiseen sosiaaliseen tarinavarantoon on todettu kuuluvan vahvasti tarinat selviytymisestä, joita voidaan pitää eräänlaisena tarinoiden perustyyppinä (Kortteinen 1992, 43). Selviytymisen eetos liittyy Matti Kortteisen (emt., 50) mukaan suomalaiseen moraaliin ja kunniaan. Tähän liittyy myös kertojien tuntema ylpeys selviytymisestään (emt., 43). Koska aineistoni kirjoittajat ovat pääasiassa naisia, voidaan taustalla nähdä myös historiasta juontuva selviytymisen pakko, joka liittyy heikkoon mieselättäjyyteen Suomessa (Nätkin 1997, 210). Toisaalta selviytyminen ei liity pelkästään suomalaisuuteen, vaan yleisesti omaelämäkerralliseen kirjoittamiseen, jossa on tapana hahmottaa tapahtumat nousevan kaaren muotoon (emt., 269). Tragedioiden sekä komedia- ja ironiatarinoiden pienempää osuutta voidaan selittää osin tätä kautta: omasta elämästä on tapana kertoa selviytymisen kautta ja siksi tarinoihin kerrotaan usein onnellinen loppu, vaikka tarinan muut osat olisivatkin olleet kerronnallisesti enemmän tragediaa tai komediaa. Oma aineistoni viittaa juuri tähän, sillä usein tarinoihin oli kirjoitettu onnellinen ja toiveikas loppu, vaikka tarina olisi muilta osin ollut kurjuutta ja vaikeuksia. Koomisen ja ironisen kerronnan keinot tulivat selkeimmin esiin viranomaisilta saadun avun yhteydessä. Kirjoittajat kuvaavat selviytymis- ja tragediatarinoissakin avun hakemista usein hieman naureskellen, jolloin viranomaisten käytännöt ja toiminta asetetaan kyseenalaiseksi.

6 Kokemukset avun saamisesta

6.1 Avun hakeminen

Tässä luvussa tarkastelen aineistoni köyhyyskirjoituksissa esiintyviä kuvauksia avun saamisesta. Kiinnostukseni kohteena on selvittää, mistä ja keneltä köyhyudessa elävät hakevat ja saavat apua. Lisäksi tarkastelun kohteena ovat avun saamiseen liittyvät kokemukset. Olen tehnyt analyysissäni jaottelun viralliseen ja epäviralliseen apuun. Virallista apua ovat sosiaaliturvaetuudet ja julkiset palvelut. Viralliseen apuun olen lukenut kuuluvaksi kuvaukset viranomaisten luona asioinnista. Usein varsinaisten sosiaaliturvaetuuksien hakemisen lisäksi köyhyyskertomusten päähenkilöt asioivat esimerkiksi työvoimatoimistossa, jossa käymisen

luen myös avun hakemisen piiriin. Usein tämä asiointi ei ole asiakkaasta itsestä kiinni, vaan kuuluu pakollisena työttömän ilmoittautumisvelvollisuuteen. Työttömän on siis käytävä työvoimaviranomaisen luona saadakseen työttömyyspäivärahaa tai työmarkkinatukea. Tällöin kirjoittaja ei itse välttämättä miellä hakevansa apua, vaan asioi työvoimatoimistossa siksi, että se kuuluu pakollisena työttömyysturvan hakemiseen. Viranomaisilta haettu ja saatu apu on siten osa työttömyysturvaan kuuluvaa kontrollia. Työvoimatoimistossa asioimisen lisäksi viranomaisilta saatuun apuun kuuluu kuvauksia muun muassa sosiaalitoimistossa ja Kelassa asioimisesta. Kyseessä voi olla joko konkreettinen virkailijan tapaaminen tai hakemusten täyttäminen ja siihen liittyvien kokemusten kuvaaminen. Jälkimmäisessä avun hakeminen on kasvotonta ja kokemukset liittyvät lähinnä erilaisten sosiaaliturvaetuksien hakukäytäntöihin. Kirjoituksissa esiintyy myös muita hyvinvointivaltion ammattilaisia, kuten perheneuvolan työntekijöitä, terveydenhoitajia, lääkäreitä ja ulosottomiehiä. Kaikki näihin liittyvät kuvaukset luen kuuluviksi virallisen avun hakemiseen tai saamiseen.

Useissa köyhyyskirjoituksissa kuvataan myös avun saamista seurakuntien tai yhdistysten ylläpitämistä ruokapankeista, joista kirjoittajat saavat ilmaista ruokaa. Tällaisen epävirallisen ja virallisen avun väliin sijoittuvan avun luen kuitenkin kuuluvaksi ennemmin viralliseen apuun, sillä siinäkin apua antavat henkilöt ovat avun saajaan nähden tuntemattomia ja antavat apua työkseen (tosin ruokapankkien työntekijät ovat usein vapaaehtoisia). Ruokajonoissa apua ei siis anneta sukulaisuuden tai muun henkilökohtaisen tuntemisen perusteella.

Epävirallista, eli informaalia apua ovat puolisolta, lapsilta, muilta sukulaisilta, ystäviltä, tuttavilta tai vaikkapa naapureilta saatu apu (Blomgren, Martikainen, Martelin & Koskinen 2006, 167). Olen tulkinnut avun saamiseksi taloudellisen avun lisäksi myös henkisen auttamisen ja tukemisen sillä tarkennuksella, että auttaminen jollain tavalla liittyy köyhydessä selviytymiseen. Informaali apu on useimmissa tapauksissa aikuisten saamaa apua omilta vanhemmilta. Joissakin tapauksissa apua saadaan myös omilta lapsilta. Silloin kyseessä on enemmän henkinen auttaminen mutta ei kaikissa tapauksissa. Muutamissa teksteissä kuvataan nimittäin myös omilta aikuisilta lapsilta saatua rahallista apua. Myös kaukaisemmat sukulaiset auttavat pienillä tuloilla elävää, joskin nämäkin kuvaukset ovat aineistossani selvässä vähemmistössä.

Avun saamisen esiintyminen aineistossani on koottu taulukkoon 1. Siinä on jaoteltu erikseen viranomaisten, lähipirien, seurakunnan ja järjestöjen antama apu. Lisäksi kaikista avun

muodoista on erikseen erotettu positiiviset tai neutraalit ilmaukset ja negatiiviset ilmaukset. Yhteensä avun saamisen ilmauksia oli aineistossani 97 kappaletta. Näistä valtaosa, 71 kappaletta koski viranomaisilta saatua apua. Lähipiiriltä saadun avun ilmauksia oli 14, seurakuntien seitsemän ja järjestöjen viisi. Järjestöjen antamaksi avuksi olen tulkinut esimerkiksi maininnat EU-ruokakassien hausta, jos niissä ei ole erikseen mainittu, että ruokakassin jakajana on toiminut seurakunta. Järjestöjen apuun kuuluvat myös tuetut lomat, jotka yksi kirjoittaja mainitsi tekstissään.

Taulukko 1. Avun hakemiseen tai saamisen liittyvät ilmaukset.

Avun antaja	Mainintoja
Viranomaiset	71
<i>Positiiviset/neutraalit</i>	6
<i>Negatiiviset</i>	65
Lähipiiri	14
<i>Positiiviset/neutraalit</i>	12
<i>Negatiiviset</i>	2
Seurakunta	7
<i>Positiiviset/neutraalit</i>	4
<i>Negatiiviset</i>	3
Järjestö tms.	5
<i>Positiiviset/neutraalit</i>	3
<i>Negatiiviset</i>	2
Yhteensä	97

6.2 Lähipiiriltä saatu apu

Sukulaisten ja ystävien antama informaali taloudellinen apu voi olla merkittävä apu pienillä tuloilla selviytymisessä. Epävirallista apua tutkittaessa on tullut ilmi, että jopa 80 prosenttia toimeentulotuen saajista joutuu turvautumaan sukulaisten tai muun lähipiirin antamaan taloudelliseen apuun (Niemelä 2005, 417–420). Kun toimeentulotukea käytetään paikkaamaan ensisijaisten etuuksien matalaa tasoa (esim. Toimeentulotuki 2008, 1–3), lähipiiriin apua käytetään paikkaamaan vielä toimeentulotukea. Köyhyyttä aiheuttaa ennen kaikkea perustoimeentulon turvaamiseen tarkoitettujen sosiaaliturvaetuksien matala taso suhteessa väestön keskituloihin ja ansiotuloihin (Julkunen 2007, 5; Kangas & Ritakallio 2008, 22–23). Huonossa taloudellisessa asemassa olevien turvautumista omien läheisten taloudelliseen apuun voidaan pitää myös merkinä sosiaaliturvaetuksien riittämättömyydestä. Pienillä tuloilla eläjät ovat keskenään myös hyvin eriarvoisessa tilanteessa sen suhteen, onko omalta lähipiiriltä mahdollista saada apua. Aineistossa lähipiiriltä saadun avun ilmauksia on

yhteensä vain 14. Voidaankin Mikko Niemelän (2005, 419) tapaan pohtia, miten käy niiden pienituloisten, joilla ei ole sellaisia sukulaisia tai ystäviä, jotka voisivat auttaa taloudellisesti. Gøsta Esping-Andersen (2002, 12) puolestaan kuvaa kolminkertaisena epäonnistumisena tilannetta, jossa markkinat, valtio ja perhe epäonnistuvat samanaikaisesti yksilön toimeentulon turvaamisessa.

Kiitollisuus

Aineistoni kirjoituksissa mainitaan usein, että omilta sukulaisilta tai ystäviltä saatu apu on auttanut selviytymään köyhydessä. Nämä positiivisiksi tai neutraaleiksi luokittelemani avun saamisen ilmaukset muodostavat suurimman osan lähipiiriltä saadusta avusta, kuten taulukosta 1 voidaan nähdä. Avun saamisesta puhutaan usein ”tukemisena”, jolloin ei voida tietää, onko kyseessä taloudellinen vai henkinen apu. Muut avun saamisen kuvaukset ovat yleensä välillisesti taloudellisia, kuten vaatteiden lahjoittamista tai kyytien tarjoamista aineistoni kirjoittajille. Varsinaisia rahan saamisen kuvauksia on aineistossani joitakin, ja ne liittyvät useimmiten kirjoittajan omalta vanhemmalta saatuun rahaan, joka annettiin pienten lasten ravintoon. Kyseessä on siten isovanhempien antama apu omille lapsenlapsille ja nimenomaan aivan välttämättömään kulutukseen, kuten ruokaan.

Avun saamisen kuvauksissa on eroja edellisessä luvussa kuvaamieni tarinatyyppien välillä. Selviytymistarinoiksi luokittelemisani teksteissä on useimmiten saatu ainakin henkistä tukea mutta myös taloudellista apua läheisiltä. Tämä tuki on keskeisessä roolissa selviytymistarinoissa, sillä nimenomaan läheisten tuki ja taloudellinen apu on usein se tekijä, jonka kerrotaan auttaneen selviytymisessä. Usein selviytymistarinoiden juoneen liittyy jokin käännekohta, jolloin asiat ovat menneet huonompaan suuntaan. Käännekohtina ovat esimerkiksi avioero, työttömäksi jääminen tai sairastuminen. Kyseessä on siis tarinan juonen kannalta negatiivinen tapahtuma. Nämä käännekohdat ovat merkittäviä myös köyhyyden kannalta, sillä useat kuvaavat pudonneensa köyhyyteen juuri jonkin elämänmuutoksen jälkeen. Joillakin taas köyhyys on jatkunut lapsesta saakka mutta jokin käännekohta aikuisena huonontaa taloudellista tilannetta entisestään. Keskeistä näissä käännekohdissa on myös se, että ne kuvataan itsestä riippumattomiksi. Köyhyyttä siis aiheuttavat tekijät, joita kertoja ei voi hallita. Usein köyhyystarinoiden naiskertojat tulevat miestensä jättämiksi tai irtisanotaan työstä. Monet myös kuvaavat köyhyyden johtuvan sairastumisesta, mitä voidaan myös pitää esimerkkinä itsestä riippumattomasta syystä köyhyydelle. Samalla kirjoittajat tekevät eron

itsensä ja ”kunniattomien köyhien” välille korostaen omaa syyttömyyttään tilanteeseensa. Itsestä riippumattomissa kriisitilanteissa läheisten ihmisten antama apu ja tuki nousevat tärkeään rooliin. Näin kävi myös nuorelle äidille, jonka mies yllättäen jätti perheensä. Naisen huolehdittavaksi jäivät lasten lisäksi suuret ulosottovelat. Tämä kertomus on selviytymistarina, jossa kertoja kuvaa läheisiltä saamaansa apua lyhyesti näin.

Tuen ja lohdun avulla, jota vanhempani ja ystäväni antoivat, nousin jaloilleni. (10)

Tällaisia kuvauksia avun saamisesta on monissa aineistoni teksteissä. Kuvaukset ovat usein melko lyhyitä ja toteavia. Kertojat eivät juuri kuvaa tilannetta, jossa apua pyydettiin tai saatiin, kuten viranomaisen kohdalla tehdään. Lähipiiriltä saadussa avussa keskeistä on kiitollisuuden tunne, jota kirjoittajat tuntevat saamastaan avusta. Selviytymistarinoihin liittyvä toiveikkuus näyttäisi myös liittyvän lähipiiriltä saatuun apuun. Köyhydessä selviytyminen ei ole vain yksin taistelua, vaan hätätilanteessa voi luottaa saavansa apua sukulaisilta tai muilta läheisiltä ihmisiltä. Omaan lähipiiriin kuuluvat ovat siten selviytymistarinoiden avustajia. Selviytyminen on kuitenkin myös omasta sinnikkyydestä kiinni, mistä kertoo edellisen lainauksen minämuoto. Selviytyminen tapahtuu siten läheisten avulla mutta on silti lopulta eräänlaista yksin selviytymistä, sillä siitä ei koskaan puhuta muodossa ”me selvisimme”. Selviytymistarinoista poiketen tragediatarinoiksi luokittelemistani kertomuksista sukulaisilta tai ystäviltä saadun avun kokemukset puuttuvat lähes kokonaan. Toisilta ihmisiltä saatu apu ja tuki liittyvät siten selviytymisen kokemukseen.

Avun pyytämisen ja saamisen kuvaus näyttäisi myös usein liittyvän siihen, että kertojalla on lapsia. Tulkitsemisen mukaan sukulaisten ja ystävien puoleen on helpompi kääntyä, jos avun tarpeessa ovat lapset. Köyhydessä elävät tarvitsevat ikään kuin hyväksyttävän syyn sille, että pyytävät apua. Yksin elävän aikuisen kynnys pyytää apua vaikkapa omilta vanhemmiltaan voi olla suuri. Seuraavassa lainauksessa näkyy konkreettisesti se, miten apua voidaan pyytää ja saada myös kaukaisemmilta sukulaisilta. Yksin lasten kanssa jäänyt nainen on saanut lapsilleen vaatteita entisen miehensä veljeltä ja tämän perheeltä. Apu kohdistuu kertojan lapseen ja auttamisen syyksi kertoja arvelee sukulaiskautensa. Kertoja tuntuu itsekin ajattelevan, että ilman lapsia tämä sukulainen ei ehkä olisi yhtä avokätisesti tarjonnut apuaan. Toisaalta omasta kulutuksesta on helpompi karsia kuin lasten kulutuksesta, mikä myös tulee esiin usein avun saamiseen liittyvässä kerronnassa.

Exäni veli on hyvin toimeentuleva yrittäjä, jonka kaksi lasta ovat samanikäisiä kuin omani. Sieltä olemme saaneet heidän vaatekaappeja siivottuaan tosi hyviä ja muodikkaita vaatteita. Olen suuressa kiitollisuudenvelassa tälle perheelle heidän sukurakkaudestaan, sillä muuten en tietäisi, kuinka olisin selvinnyt lasten kasvaessa nuoriksi ja vaatimusten lisääntyessä. (3)

Lasten lisäksi opiskelu antaa hyvän syyn pyytää ja vastaanottaa taloudellista apua läheisiltä. Tälläkin tapaa jako kunniallisiin ja kunnittomiin köyhiin tulee esiin köyhyyskertomuksissa. Itse tilanteeseensa ”syyllinen” ei voi yhtä herkästi pyytää taloudellista apua. Seuraava lainaus havainnollistaa tätä ilmiötä hyvin. Kirjoittaja kuvaa tekstissään eri elämänvaiheisiin liittynyttä köyhyyttä omassa elämässään. Opiskeluaikaan liittynyt köyhyys oli helpointa hänelle siinä mielessä, että silloin apua sai lähipiiriltä helposti. Avun saamista ei tarvinnut hävetä, sillä köyhyys ikään kuin kuuluu opiskelijaelämään. Kirjoittaja toteaa, että köyhää autetaan mielellään. Rivien välistä voidaan lukea, että esimerkiksi työtöntä sukulaista ei samalla tapaa mielellään ja oma-aloitteisesti autettaisi, vaikka tämän tilanne olisi yhtä huono kuin köyhän opiskelijan.

Köyhä opiskelija on sympaattinen olio, jolle sukulaiset mielellään antavat leivän matkaan ja talvitakin lahjaksi. (16)

Kiitollisuuden ilmaukset lähipiiriltä saadusta avusta liittyvät tulkintani mukaan siihen, että lähipiirin apuun ei ole totuttu turvautumaan. Kiitollisuutta ilmaistaan siksi, että omillaan toimeen tulemisen ihanne elää voimakkaana suomalaisessa yhteiskunnassa. Toisin kuin monissa Etelä-Euroopan maissa, Suomessa vanhempien elatusvelvollisuus loppuu, kun lapsi täyttää 18 vuotta. Esimerkiksi Espanjassa elatusvelvollisuus koskee paitsi vanhempia, myös lapsia ja sisaruksia. (Oinonen 2004, 178 ja 190.) Pärjäämisen eetos elää vahvana ja siksi lähipiirin apuun turvaudutaan vain pakkotilanteessa ja siitä tunnetaan suurta kiitollisuutta.

Häpeä

Kiitollisuuden ohella lähipiiriltä saatuun apuun liittyy kuitenkin myös häpeää. Nämä kokemukset ovat ikään kuin toinen ääripää epävirallisen avun kuvauksissa. Häpeän ilmaukset on koottu negatiiviseksi lähipiirin avuksi taulukkoon 1. Häpeän kokemuksia kuvaavissa kirjoituksissa avun saamista kuvataan välttämättömyyden ja pakon kautta. Usein käytetty sana on ”joutuminen”. Kuten kiitollisuuden kokemusten kohdallakin, apua omilta sukulaisilta pyydetään vasta, kun mitään muuta vaihtoehtoa ei ole näköpiirissä. Avun vastaanottaminen

on kuitenkin monille vaikeaa siksi, että he haluaisivat mieluummin tulla toimeen omillaan. Seuraavassa lainauksessa nuori äiti kuvaa tuntemuksiaan liittyen avun vastaanottamiseen. Hän pyytää rahaa omalta äidiltään, koska muuten hänellä ei olisi varaa tarjota lapsilleen ruokaa.

Tiedät, mitä köyhyys on, kun itku kurkussa pyydät äidiltä apua allergisen lapsen maidon korvikkeen ostamiseen. Tai pyydät tuomaan edes vähän ruokaa – jos ei itselle, niin edes lapsille. Eihän se ole hyvinvointivaltiomme tai edes kuntamme ongelma.[...] On ollut pakko oppia pyytämään ja ”alentumaan”. Enhän voi lapsille sanoa, että meillä ei tänään syödä, kun äiti on liian ylpeä pyytämään mummilta ruokarahaa. Mietinpä vaan niitä samassa tilanteessa olevia, joilla ei ole edes sukulaisten tukea takanaan. Mitä IHMETTÄ he tekevät? (4)

Kuten tästä lainauksesta voidaan lukea, informaalia taloudellista apua pyydetään usein aivan välttämättömään kulutukseen, kuten ravintoon. Tekstin kirjoittaja pyytää omaa äitiään tuomaan ruokarahaa ”edes lapsille”. Taloudellista apua pyydetään siis vasta, kun on aivan pakko, mitä tässä kuvaa se, että lapsen allergiaa vielä erikseen korostetaan. Tämä toistui useissa kirjoituksissa. Tulkitsen tätä sen kautta, että ihmiset haluavat viimeiseen asti tulla toimeen ”omillaan”. Vasta sitten, kun rahat eivät riitä edes ruokaan, pyydetään apua sukulaisilta. Lainauksesta näkyy myös se, miten pienten lasten äiti laittaa omat tarpeensa toissijaisiksi suhteessa lasten tarpeisiin. Hän ikään kuin uhraa itsensä pyytäessään apua vain lapsilleen. Ilmiöön on törmännyt myös perheen sisäistä rahataloutta tutkinut Katja Repo (2003, 77), jonka haastattelemat vanhemmat laittoivat lasten tarpeet omiensa edelle. Vanhemmat kokevat vastuun lastensa materiaalisista tarpeista moraalisiksi siten, että se on jotain, mitä ”kuulukin” tehdä. Vanhemmuus määrittyy näin vastuulliseksi ja viime kädessä tämä vastuu toteutuu niin, että omista tarpeista tingitään lasten hyväksi. (Emt., 77.) Lisäksi on todettu, että nimenomaan äidit tinkivät omasta kulutuksestaan ja suojaavat näin muuta perhettä köyhyydeltä, jolloin samassa perheessä voi olla kaksi aikuista, joilla on hyvin erilaiset elintasot (Vogler 1994, ref. Repo 2003, 67).

Avun pyytämiseen ja saamiseen liittyy samoja häpeän kokemuksia kuin köyhyyden kokemukseen yleisemminkin. Avun saamisen nöyryyttävyyteen ja omillaan toimeentulemisen tärkeyteen törmäsi myös Carlson (2009) omassa pro gradu -tutkielmassaan, jossa hän on käyttänyt aineistona saman *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä* -kirjoituskilpailun tekstejä. Carlson muotoili analyysissään kolme yksin asuvien naisten köyhyyden kokemukseen liittyvää tarinatyyppiä, joista yksi on *tarina itsenäisyyden ihanteista*. Tässä tarinatyyppissä korostuu omillaan toimeentulemisen ihanne, joka on vaikeaa toteuttaa pienillä tuloilla.

Riippuvuuden kokemusta aiheuttivat niin sukulaisilta saatu apu kuin sosiaalitoimistossa asioiminenkin. (Emt., 40–49.) Pienillä tuloilla elävät kamppailevat samanaikaisesti avun tarpeen ja sen vastaanottamisen nöyryytyksen välillä. Tämä näkyy aineistossani juuri siinä, miten apua pyydetään ja vastaanotetaan vain välttämättömään kulutukseen. Silloinkin kun avun saamiseen liittyy kiitollisuuden kokemus, kyseessä on lähinnä ravintoa varten saatu taloudellinen apu, eli apua ei pyydetä ”turhaan” kulutukseen.

6.3 Virallinen apu

Kohtuuttomuus

Viranomaisilta saatua apua kuvataan lähes jokaisessa aineistoni tekstissä. Avun hakemisen tai saamisen ilmauksia viranomaisiin liittyen oli yhteensä 71, joista negatiivisiksi olen luokitellut 65 ja positiivisiksi tai neutraaleiksi kuusi (taulukko 1). Kuten jo edellisen luvun tarinatyypittelyssä tuli esiin, viranomaiset saavat köyhyyskertomuksissa usein vastustajan tai jopa rikollisen roolin. Niinpä tragediatarinoiksi luokittelemani tekstit sisältävät huomattavasti tarkempaa ja yksityiskohtaisempaa kuvausta viranomaisten luona asiointista, kun taas selviytymistarinoissa nousee tärkeämmäksi sukulaisilta tai ystäviltä saatu apu. Kun omalta lähipiiriltä saatuun apuun liittyy useimmin kiitollisuutta, viranomaisten luona asiointia kuvataan huomattavasti negatiivisemmilla tavoilla. Tyytyväisyyttä tai kiitollisuutta viranomaisilta saatua apua kohtaan kuvataan aineistossani vain muutaman kerran. Nämäkin kuvaukset ovat hyvin lyhyitä ja toteavia. Negatiivisista kokemuksista kirjoitetaan huomattavasti pidemmin ja yksityiskohtaisemmin. Seuraavassa lainauksessa näkyy kiitollisuuden kokemus yhteiskunnan palveluista.

Käytän hyväkseni monia ilmaisia palveluja, joista olen yhteiskunnalle kiitollinen. Työttömänä saan alennuksia vaikkapa uimahallista. (8)

Viranomaisten luona asiointiin liittyy oleellisesti epäoikeudenmukaisuuden kokemuksia. Usein sosiaalitoimistosta, työvoimatoimistosta tai Kelasta ei saada sitä apua, jota sieltä on lähdetty hakemaan. Tai jos haettu etuus tai palvelu saadaan, asiointiin liittyy silti asiakkaan kannalta epämieluisia piirteitä, kuten epäasiallista kohtelua, välinpitämättömyyttä tai ymmärtämättömyyttä. Näiden lisäksi sosiaaliturvajärjestelmää kohtaan esitetty kritiikki kohdistui järjestelmän tehottomuuteen ja monimutkaisuuteen. Myös sosiaaliturvan matala

taso mainittiin epäkohtana. Sosiaaliturvajärjestelmään liittyvät aineistossa mainitut epäkohdat on koottu taulukkoon 2. Tarveharkintaisiin etuuksiin liittyviä epäkohtia käsittelemään erikseen jäljempänä (taulukko 3).

Taulukko 2. Sosiaaliturvajärjestelmään liittyvät epäkohdat.

Epäkohta	Mainintoja
Tarveharkinnan epäoikeudenmukaisuus	29
Sosiaaliturvajärjestelmän epäoikeudenmukaisuus	16
Viranomaisten ymmärtämättömyys	5
Viranomaisten välinpitämättömyys	4
Järjestelmän tehottomuus	4
Viranomaisten epäasiallinen kohtelu	3
Järjestelmän monimutkaisuus	3
Sosiaaliturvan matala taso	1
Yhteensä	65

Yleisin mainittu epäkohta aineistossa tarveharkinnan epäoikeudenmukaisuuden jälkeen liittyy koko sosiaaliturvajärjestelmän epäoikeudenmukaisuuteen. Nämä kokemukset ovat muita mainittuja epäkohtia laajempia ja kohdistuvat yleensä järjestelmään kokonaisuutena. Epäoikeudenmukaisuus saattoi liittyä esimerkiksi siihen, että kirjoittaja ei ole saanut hakemaansa etuutta tai palvelua. Kuvaukset korostivat tällöin nimenomaan järjestelmän epäoikeudenmukaisuutta. Seuraavassa on lainaus kirjoittajalta, joka on hakenut itselleen sairauden vuoksi eläkettä mutta ei ole saanut sitä. Olen tulkinut tekstin niin, että kirjoittaja kokee järjestelmän olevan epäoikeudenmukainen, koska lääkärin diagnoositkaan eivät riitä eläketurvan saamiseen.

Runsa määrä diagnoosejakaan ei ole riittänyt eläketurvaan, joka olisi valtavan tärkeä perusturvallisuuden kannalta, vaan diagnooseja on painettu alas vetoamalla mm. siihen, ettei Suomessa ole kansalaispalkkaa. Mitään kansalaispalkkaa en ole ollut hakemassakaan, vaan sitä perusturvaa, joka minulta on aina puuttunut ja sitä kautta mahdollisuutta koettaa päästä terveyden suhteen jaloilleen. (14)

Järjestelmän epäoikeudenmukaisuuden ilmauksissa mainittiin usein sairaudet köyhyyden syynä. Epäoikeudenmukaisuuden kokemus syntyy, kun sairaudesta huolimatta ei saa kunnollista perusturvaa itselleen. Tämä näkyi edellisessä lainauksessa hyvin. Myös seuraavan lainauksen kirjoittajalla köyhyyden syynä on sairaus. Hänellä sairaus on synnynnäinen, mistä syystä hän on elänyt kansaneläkkeellä koko elämänsä. Hänen epäoikeudenmukaisuuden

kokemuksensa liittyy siihen, että synnynnäisestä sairaudesta huolimatta hänen on todistettava sairautensa aina uudestaan, mistä syntyy myös lääkäriellä käynteihin liittyviä kuluja.

Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaana joudun kirjoittamaan anomuksia saadakseni itselleni tarpeellisen avun! Toistuvasti minua kiusataan selvityspyynnöillä ja vaaditaan uusia lääkärintodistuksia, jotka on tietysti maksettava itse. Miksi, kun vamma on pysyvä ja sairaus etenevä? Pidänpö koneistoa pystyssä, työllistän ihmisiä ja byrokratia voi hyvin, mutta itse jään osattomaksi. (17)

Miia-Marika Toivo (2009) on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan ihmisten kokemaa epäoikeudenmukaisuutta sosiaali- ja terveydenhuollossa. Analyysissään hän jakaa epäoikeudenmukaisuuden kokemukset neljään eri arviointikehykseen, jotka ovat *jaon, menettelytapojen, kohtelun ja tunnistamisen* epäoikeudenmukaisuus. Tutkimukseen osallistuneiden kokemukset olivat siten loukatuksi tulemista näissä neljässä epäoikeudenmukaisuuden arviointikehyksessä. Kehykset olivat osittain päällekkäisiä. Jaon epäoikeudenmukaisuus tarkoittaa sitä, että asiakas ei saa hakemaansa etuutta tai palvelua. Tämä olisi yleisin epäoikeudenmukaisuuden kokemus Toivon tutkimuksessa (emt., 66). Edellä oleva lainaus siitä, miten hakija ei saanut eläkettä lääkärin diagnooseista huolimatta, voidaan lukea kuuluvaksi jaon epäoikeudenmukaisuuteen.

Etuuksien tai palvelujen hakemiseen ja saamiseen liittyvät epäoikeudenmukaisuuden kokemukset tulevat esiin aineistossa myös tavassa, jolla useat kirjoittajat kuvaavat tukien hakemista. Sitä kuvataan esimerkiksi *kerjuuna, luukulta toiseen juoksemisena ja almujen anomisena*. Näihin ilmauksiin sisältyy hyvin vahva negatiivinen lataus, joka kuvaa hyvin etuuksien hakemiseen liittyvää kohtuuttomuuden ja epäoikeudenmukaisuuden kokemusta. Nämä kokemukset olen sisällyttänyt järjestelmän epäoikeudenmukaisuuden luokkaan silloin, kun ne kohdistuvat sosiaaliturvajärjestelmään yleisesti. Useissa tapauksissa epäoikeudenmukaisuuden kuvaukset liittyvät tarveharkintaisten etuuksien, kuten toimeentulotuen hakemiseen. Silloin olen luokitellut ne kuuluviksi tarveharkinnan epäoikeudenmukaisuuteen (taulukko 2). Jäljempänä käyn läpi tätä tarveharkintaan liittyvää epäoikeudenmukaisuutta ja jaan ilmaukset tarkempiin luokkiin (taulukko 3).

Seuraavaksi yleisin epäkohta koko järjestelmää kohtaan tulee esiin viranomaisten ymmärtämättömyyden ilmauksissa. Vaikka kyseessä on yksittäisen virkailijan ymmärtämättömyys, vaikuttaa se kirjoittajien kokemukseen koko järjestelmästä. Metterin

(2004, 62) mukaan kohtuuttomuuden kokemus palvelu- ja etuusjärjestelmässä voi muuttaa ihmisen käsitystä omasta itsestään, kun hän saa itseään koskevaa sosiaalista informaatiota institutionaalisessa vuorovaikutuksessa viranomaisten kanssa. Tämän lisäksi kohtuuttomuuden kokemukset aiheuttavat pettymyksen ja hylätyksi tulemisen tunteita, jotka kohdistuvat koko hyvinvointijärjestelmään. Kokemusta pahentaa entisestään se, että sosiaaliturvajärjestelmä ei usein tunnusta virheitään, jolloin kohtuuttoman päätöksen tai kohtelun saanut asiakas jää yksin pettymyksen tunteensa kanssa. Samalla voi syntyä arvottomuuden tunnetta, kun hyvinvointivaltion ammattilaiset eivät anna apua. Ihminen voi tuntea menettäneensä ihmisarvonsa kokonaan. (Metteri 2004, 62 ja 64.) Aineistossani mainitaan useita hyvinvointivaltion ammattilaisia, jotka eivät ymmärrä köyhän tilannetta. Kirjoittajien huonoa taloudellista tilannetta ihmetellään ja kummastellaan, jolloin kirjoittajalle jää kokemus, että viranomainen ei ymmärrä hänen kokonaistilannettaan. Seuraavassa lainauksessa yksinhuoltaja kuvaa sitä, miten häneen on suhtauduttu eri viranomaisten luona asioidessa.

Terveydenhoitaja ihmettelee, että miksi en osta vähärasvaista ja monipuolista ruokaa lapselleni. Perheneuvolan sosiaalityöntekijä kysyy lapsen harrastuksista ja ehdottelee eri vaihtoehtoja, jotka tyssäävät kustannuksiin. [...] Työvoimaneuvoja tiedustelee, että onko minulla auto käytettävissä, ihan naurattaa... (8)

Epäkohdaksi mainittiin myös viranomaisten välinpitämättömyys. Joissakin tapauksissa nämä ilmaukset kuuluvat yhtä lailla myös järjestelmän epäoikeudenmukaisuuden ilmauksiin. Viranomaisten välinpitämättömyys oli myös lähellä viranomaisten ymmärtämättömyyttä. Yhteistä näille viranomaisten välinpitämättömyyttä kritisoiduille ilmauksille on kuitenkin se, että niissä kirjoittajat kuvaavat esimerkiksi sitä, miten sosiaaliturvajärjestelmässä asiakkaan mielipidettä ei kuunnella. Seuraavaksi esitän lainauksen kirjoittajalta, joka jo aiemmin pääsi ääneen kuvatessaan järjestelmän epäoikeudenmukaisuuden kokemustaan, kun ei saanut eläkettä sairauksistaan huolimatta.

Ihmisen omalla näkemyksellä voinnistaan ei paljon näytä olevan merkitystä, kun eri virastojen tahot haluavat päästä edes hetkeksi eroon hankalista asiakkaistaan. (14)

Sosiaaliturvajärjestelmään liittyviin epäkohtiin kuuluivat myös järjestelmän tehottomuuden ilmaukset. Nämä liittyivät useimmiten erilaisiin työttömille tarkoitettuihin kursseihin ja siihen, miten työttömien on pakko ilmoittautua tietyin väliajoin työvoimatoimistoon. Järjestelmän

tehottomuutena näyttäytyvät kokemukset ovat siten useimmiten työttömiin kohdistettua kontrollia. Näitä järjestelmään kuuluvia käytäntöjä kuvataan usein siitä näkökulmasta, miten turhia ne ovat sosiaaliturvajärjestelmän asiakkaalle. Samalla kirjoittajat asettavat kyseenalaisiksi koko järjestelmän. Monet työttömille suunnatut toimet ovat kirjoittajien mukaan hyödyttömiä ja niistä hyötyvät vain viranomaiset itse. Seuraavassa entinen yrittäjä kertoo työttömyyden kokemuksistaan.

Lisäksi asuin pienellä paikkakunnalla, josta töitä ei löytynyt, mitä nyt puolen vuoden työllistämistukipaikkoja ja työllistämiskursseja, joita epämääräiset firmat pyörittivät työvoimatoimiston kustantamina. No, meidän hädällämme toiset hankkivat elantonsa. Mutta töitä se ei tainnut meille kurssilaisille antaa. (3)

Seuraavassa lainauksessa kirjoittajalla on hyvin samantapaisia kokemuksia kuin edelliselläkin.

Työvoimatoimistossa ei tarvitse asioida turhan usein. Kun jää työttömäksi, heti seuraavana päivänä täytyy ilmoittautua. Muuten seuraa jatkossa ongelmia. Normaalisti riittää, kun noin puolen vuoden jälkeen pitää soittaa päivystykseen ja ilmoittaa olevansa edelleen työtön työnhakija. Välillä ihmettelen, mitä he siellä työvoimatoimistossa puuhailevat. Yleensä on kylmä kylpy asioida siellä. Jos on liian innokas hankkimaan itselleen tukipaikkoja, jotka lain mukaan minulle kuuluvat, yleensä virkailijan nautinto on ottaa luulot pois asiakkaalta. (12)

Viranomaisten epäasiallinen kohtelu on osa järjestelmää kohtaan koettua epäoikeudenmukaisuuden kokemusta. Tätä esiintyi sekä yleisesti (taulukko 2) että tarveharkintaisten etuuksien kohdalla (taulukko 3). Joissakin tapauksissa ei ole selvää, onko kirjoittajan kuvaama epäoikeudenmukainen kohtelu tapahtunut tarveharkintaista etuutta haettaessa, vai muun sosiaaliturvan kohdalla. Tällaiset ilmaukset olen luokitellut yleisesti sosiaaliturvajärjestelmän epäkohdiksi ja omaksi epäasiallisen kohtelun luokakseen. Seuraavassa lainauksessa näkyy tällainen epäasiallisen kohtelun kuvaus.

Sydän verellä kirjoitettu hakemus on henkilökohtainen, siinä kerrotaan arkoja asioita omasta sairaudesta ja elämäntilanteesta. Vastaukset pitää olla yksilöä kunnioittavia. Näin ei ole, köyhälle saa vastata tökerösti ja loukkaavasti, sekä kirjallisesti että suullisesti [...]. (17)

Sosiaaliturvajärjestelmä koetaan myös monimutkaiseksi. Sosiaaliturvajärjestelmän monimutkaisuus tulee selvästi esiin köyhyyskirjoituksissa avun saamisen kerronnassa.

Erilaisten sosiaaliturvaetuuksien hakeminen vaatii keskittymistä ja taitoa, jota kaikilla ei ole. Moni kokee, että järjestelmä on tarkoituksella tehty hankalaksi.

Meille erityistä harmia ja hankaluutta on aiheuttanut erilaisten tukimuotojen päällekkäisyys. Pahimmillaan lapsiperhe voi joutua elämään monen eri tuen ja avustuksen varassa. On työttömyystukea, kodinhoidontukea, hoitolisää, asumistukea ja toimeentulotukea... Ja mitä vielä. Kaikkea saa anoa erikseen ja eri lomakkeella, päätöksiä odottaa ja tarkistuksia toimittaa. Vähemmästäkin menee väliin pää pyörälle ja joskus tuntuu, että elämä on yhtä virastoissa juoksemista, olosuhteiden selvitystä ja almujen anomista. (5)

Edellä olevasta katkelmasta voidaan havaita myös se, miten sosiaaliturvaetuuksilla eläminen on kirjoittajalle pakon sanelemaa. Hän käyttää monilla eri tuilla elämisestä ilmausta ”pahimmillaan”. Toisaalta voidaan ajatella, että pahinta tuilla elämisessä on se, että tukia on niin monia ja niitä kaikkia pitää erikseen hakea. Kirjoittaja toivoisi ehkä yhtä tarpeeksi suurta etuutta, jolla hänen perheensä voisi elää ja jota ei tarvitsisi aina erikseen hakea. Tilanteen nöyryyttävyyttä kuvaa lopussa olevat sanat ”almujen anomista”, jollaiseksi kirjoittaja kokee sosiaaliturvaetuuksien hakemisen. Etuuksien hakeminen ei siten ole kokemuksena sellainen, jossa asiakas saisi helposti hänelle kuuluvan etuuden, vaan hakuprosessi on kertojan näkökulmasta hankala.

Viimeiseksi sosiaaliturvajärjestelmään liittyväksi epäkohdaksi olen luokitellut etuuksien matalan tason, joka mainitaan vain kerran (taulukko 2). Vähäinen mainintojen määrä johtuu siitä, että muut sosiaaliturvan matalaan tasoon liittyneet ilmaukset koskivat tarveharkintaisia etuuksia, joita käsitelen myöhemmin (taulukko 3). Ainoa muuhun sosiaaliturvaan liittynyt kokemus liian matalasta sosiaaliturvasta liittyi kansaneläkkeeseen. Kansaneläkkeen kokeminen riittämättömäksi ei sinänsä ole mitenkään yllättävää, sillä 2000-luvulla pelkällä kansaneläkkeellä elävä jää kauas yleisesti käytetystä pienituloisuusrajasta (Kangas & Ritakallio 2008, 22–23). Seuraavassa synnynnäisesti sairas kertoo omasta kokemuksestaan liittyen kansaneläkkeeseen.

Pelkkä kansaneläke koko aikuisiän toimeentulona voi pahimmillaan olla 60–70 vuoden hylkiö-köyhyys. [...] Kansaneläke, heh heh! Miten se riittää jokapäiväisiin menoihin? Lyhyesti, ei mitenkään. (17)

Tarveharkinnan epäoikeudenmukaisuus

Siirryn nyt käsittelemään tarveharkintaisiin etuuksiin liittyviä epäoikeudenmukaisuuden kokemuksia. Tarveharkinnalla tarkoitetaan sosiaaliturvaetuuksien yhteydessä toimeentulomahdollisuuksien yksilöllistä arviointia (Julkunen 2001, 228). Yli kolmasosa kaikista sosiaaliturvaan liittyvistä epäkohtien kuvauksista liittyi tarveharkintaisiin etuuksiin (taulukko 2). Tämä ei sinällään ole yllättävää, sillä universaalit kaikille kuuluvat etuudet koetaan oikeudenmukaisempina kuin tarveharkintaiset etuudet (Niemi 2007, 65), joihin liittyy byrokraattisia ja nöyryyttäviä piirteitä (Julkunen 2001, 229). Krokin (2009, 153) mukaan toimeentulotuen hakemismenettelyn ongelmana on se, että asiakasta kohdellaan objektina, jolle ei anneta oman elämän toimijan asemaa. Tämä kohtelu tulee esiin käytännöissä, joissa korostuvat kontrolli, päällekkäisten tositteiden toimittaminen ja asiakkaan yksityiselämään puuttuminen (emt., 153). Olen luokitellut tarveharkinnan epäoikeudenmukaisuuden kokemuksiin kuuluviksi kuvaukset toimeentulotuen, asumistuen ja työmarkkinatuen¹⁰ hakemisesta (taulukko 3). Toimeentulotuen ja työmarkkinatuen hakemisen yksi keskeinen ero on se, että toimeentulotuen hakijan täytyy todistaa viranomaiselle olevansa köyhä tulojen ja menojen kautta, kun taas työvoimatoimistossa kontrolli kohdistuu siihen, onko asiakas halukas vastaanottamaan työtä. Tarveharkintaisuudestaan huolimatta asumistuki haetaan kerran vuodessa, minkä jälkeen tuki maksetaan automaattisesti kuukausittain. Asumistuen hakeminen on siten huomattavasti yksinkertaisempaa kuin toimeentulotuen hakeminen. (Krok 2009, 151 ja 158.) Ehkä juuri tästä syystä köyhyyskirjoitusten tarveharkintaan liittyvissä kuvauksissa ei juurikaan mainittu asumistukea sanana, kun taas toimeentulotuki ja työmarkkinatuki mainittiin tukimuotoina useissa teksteissä. Aineistossani tarveharkintaa koskevat epäoikeudenmukaisuuden kokemukset liittyvät tuen myöntämisperusteisiin, tuen hakemisen tai saamisen nöyryyttävyyteen, tuen matalaan tasoon, viranomaisten epäasialliseen kohteluun, tuen hakemisen hankaluuteen ja liian pitkään odotusaikaan (taulukko 3).

¹⁰ Työttömyysturvaan kuuluvat Suomessa ansiosidonnainen työttömyyspäiväraha, peruspäiväraha ja työmarkkinatuki. Näistä työmarkkinatuki on tarveharkintainen, sillä siihen vaikuttavat hakijan puolison tulot, hakijan pääoma- ja muut tulot sekä vanhempien tulot, jos hakija asuu heidän kanssaan samassa kotitaloudessa ja ei täytä työssäoloa. (Työttömälle 2010, 2 ja 6.)

Taulukko 3. Tarveharkintaisiin etuuksiin liittyvät epäkohdat.

Epäkohta	Mainintoja
Myöntämisperusteiden epäoikeudenmukaisuus	9
Tuen hakemisen/saamisen nöyryyttävyyys	9
Tuen matala taso	5
Viranomaisen epäasiallinen kohtelu	2
Tuen hakemisen hankaluus	2
Liian pitkä odotusaika	2
Yhteensä	29

Suurin osa aineistossani raportoiduista tarveharkintaisten etuuksien epäkohdista liittyy tuen myöntämisperusteisiin, jotka koetaan usein epäoikeudenmukaisiksi. Tulkitseen tämän kertovan siitä, että erityisen epämiellyttäväksi koetaan nimenomaan se, että viranomaiset kontrolloivat sitä, mihin pienituloisen saa ja ei saa käyttää rahaa. Aineistossa olevat myöntämisperusteiden epäoikeudenmukaisuuden kuvaukset liittyvät pääosin toimeentulotukeen kuuluviin tulo- ja menolaskelmiin, joissa ei huomioida kaikkia hakijan tosiasiallisia menoja. Tulot saatetaan laskea myös asiakkaan näkökulmasta väärälle kuukaudelle. Epäoikeudenmukaiseksi myöntämisperusteissa koettiin myös se, että tuen saaminen on joillekin helpompaa kuin toisille. Tällainen kokemus syntyy oletuksesta, että osalle sosiaalitoimiston asiakkaista toimeentulotuki myönnetään ilman kerran kuussa uusittavaa hakemusta tai muuten eri perustein. Siten erityisesti tarveharkintaisiin etuuksiin liittyvät epäluulot väärinkäytöksistä (Julkunen 2001, 186) kuuluvat myös toimeentulotuen saajien kokemukseen. Myöntämiskäytännöt koettiin epäreiluiksi myös silloin, kun toimeentulotukea ei myönnetty lainkaan. Seuraavassa lainauksessa perheenäiti kuvaa menoja, joita toimeentulotuessa ei huomioida. Lainauksesta näkyy hyvin se, miten viranomaiset kontrolloivat köyhien menoja osana toimeentulotuen myöntämiskäytäntöjä (Askelo 2009, 177). Kirjoittaja kokee kontrollin oikeuksiin puuttumisena, joka aiheuttaa hänessä laajempaakin huolta siitä, millaiseen yhteiskuntaan lapset kasvavat, kun viranomaiset määrittelevät heidän mahdollisuuttaan pitää lemmikkejä.

Ja, entäpä lemmikit, joita ei toimeentulotuessaakaan huomioida lainkaan? Onko nyt niin, että lemmikit ovat vain hyväosaisten ja rikkaiden etuoikeus? Jos talous romahtaa, on lemmikeistä luovuttava? Tämäkö on hyvinvointiyhteiskuntamme sanoma? Selitämmekö lapsille, että heidän rakkaat toverinsa on vietävä piikille, koska köyhillä ei ole oikeutta eläimiin? Mitähän tulee lapsistamme kaiken tämän keskellä? (4)

Myöntämiskäytäntöjen lisäksi toinen suuri epäkohtien luokka liittyi tarveharkinnan nöyryyttävyyteen. Kokemus nöyryyttävyydestä saattoi liittyä tuen hakemiskäytäntöihin tai

laajemmin viimesijaisen sosiaaliturvan vastaanottamiseen. Tällöin kirjoittajat kokevat nöyryyttäväksi sen, että eivät tule toimeen ”omillaan”. Nöyryytyksen kokemukseen liittyy myös muiden ihmisten mielipiteet etenkin toimeentulotuen asiakkaista. Viimesijaiseen toimeentuloturvan koetun nöyryyttävyyden kohdalla tulee hyvin esiin se, miten samanlaista tunnetta ei liity universaaleihin etuuksiin, kuten eläkkeisiin. Aineistossani tehdään selkeä kahtiajako universaaliin ja viimesijaiseen toimeentuloturvaan, kuten sosiaalipolitiikan teoriassakin tehdään (esim. Julkunen 2007, 50). Esimerkiksi eläkkeet koetaan enemmän itselle kuuluviksi ja monet viimesijaisen toimeentuloturvan asiakkaat haaveilevat myönteisestä eläkepääätksestä. Seuraavaksi esitän lainauksen, jossa viimesijaisen toimeentuloturvan nöyryyttävyyys liittyy hakemusten täyttämiseen. Kirjoittaja kokee nöyryyttäväksi omien yksityisasioiden selvittämisen viranomaisille, mitä vaaditaan esimerkiksi toimeentulotukihakemuksissa.

Kun täyttelen Kelan ”työtön”-lappusia ja soksun toimeentulotukihakemuksia, toivon isojen herrapäätäjien jonain päivänä kokevan saman yksityisyyden menetyksen kuin minä ja monet kohtalotoverit selvittäessämme soksulle tilitietomme, ihmissuhteemme ja kaiken itsestämme. (13)

Seuraavassa lainauksessa näkyy puolestaan se, miten universaali etuus (eläke) ja tarveharkintainen etuus asetetaan vastakohdiksi siten, että universaali etuus edustaa jotain pysyvää ja enemmän itselle kuuluvaa kuin tarveharkintainen etuus, jota pitää kirjoittajan sanoin ”kerjätä”. Eläke koetaan miellyttävämmäksi myös siksi, että se tulee ”yhdestä osoitteesta”, eli kirjoittajan ei tarvitsisi enää hakea montaa eri tarveharkintaista etuutta. Samalla elämän epävarmuus vähenisi, kun olisi yksi säännöllinen ja varma, vaikkakin matala tulo.

Eihän se pieni eläke mikään taloudellinen riemuvoitto olisi, mutta mielestäni suuri helpotus siihen, että se vähäkin tulisi edes suurin piirtein yhdestä osoitteesta, eikä tarvitsisi huonokuntoisena roikkua milloin missäkin luukulla kerjäämässä. (14)

Tarveharkintaisten etuuksien matala taso mainittiin epäkohtana, joskin harvemmin kuin edellä käsitellyt myöntämisperusteiden epäoikeudenmukaisuus ja tuen hakemisen tai saamisen nöyryyttävyyys (taulukko 3). Tuen pienuuteen luokitui ehkä näin vähän ilmauksia siksi, että usein toimeentulotuessa kritisoitiin enemmän sitä, että joitakin asioita ei lasketa menoiksi, jolloin olen luokitellut ne myöntämisperusteiden epäoikeudenmukaisuuden luokkaan. Nämä

kaksi luokkaa ovatkin osittain päällekkäiset tarveharkintaisten etuuksien epäkohtina. Seuraavassa lainauksessa kirjoittaja kuvaa kokemuksiaan 1990-luvun laman aikaisesta työttömyydestään. Merkille pantavaa on se, että tarveharkintaisen tuen mataluuden vuoksi työttömäksi jäänyt äiti aloitti opinnot saadakseen opintolainaa perheen pakollisiin menoihin.

Työttömyyden alku oli katkera: rahaa ei tullut muutamaan kuukauteen mistään. Sain hyvin vähän asumistukea ja siihen aikaan meni vuosi ennen kuin sitä voitiin korottaa. Olin pakotettu menemään ensimmäiselle omaehtoiselle kurssille, joka vastaan tuli, että sain opintolainaa, jonka avulla saimme jokapäiväisen ravinnon siihen asti, kunnes aloin saada päivärahaa. (6)

Muutama kirjoittaja raportoi myös viranomaisten epäasiallisesta kohtelusta liittyen viimesijaisiin sosiaaliturvaetuuksiin. Tähän liittyviä ilmauksia oli vain kaksi mutta ne olivat hyvin vahvoja kuvauksia siitä, miten sosiaaliturvajärjestelmän asiakas voi kokea saamansa kohtelun. Seuraavassa lainauksessa kirjoittaja kuvaa viranomaisten kohtelua ”julmuutena”. Kohtelu on ollut niin huonoa, että hän puhuu siitä myös ”väkivaltana” tarkoittaen kuitenkin ilmeisesti henkistä väkivaltaa. Epäasialliseen kohteluun kuuluu myös se, että köyhää pidetään syyllisenä omaan tilanteeseensa.

Pahinta väkivaltaa olen kokenut juuri sosiaalivirastossa. Siellä neljän seinän sisässä olen saanut sairauksien ja köyhyyden alennustilan runtelemana kuulla mitä hirvittävimpiä julmuuksia ja poikkeuksetta lähtökohtana on ollut, että köyhä on itse syyllinen köyhyyteensä. (14).

Epäoikeudenmukaisuuden kokemus voi liittyä myös siihen, että tarveharkintaisia etuuksia on ylipäättään hankalaa hakea. Moni kuvaa sosiaaliturvajärjestelmää ”viidakoksi” kuvatessaan sen monimutkaisuutta. Epäoikeudenmukaisuuden kokemus syntyy esimerkiksi silloin, jos etuuden tai palvelun myöntävä viranomainen ei riittävästi neuvo asiakasta tuen tai etuuden hakemisessa. Kirjoittajat kuvaavatkin etuuksien hakukäytäntöjä usein epäreiluiksi. Järjestelmä ei ikään kuin ota huomioon sitä, että kaikki eivät osaa hakea etuuksia juuri oikealla tavalla. Seuraava lainaus kuvaa tätä kokemusta osuvasti. Siinä kirjoittaja kuvaa sitä, miten toimeentulotuen hakeminen vaatii häneltä todellista keskittymistä, johon hän ei pysty sairauden ja riittämättömän ravinnon takia. Toimeentulotuen hakuprosessi kuvataan epäoikeudenmukaisena siinäkin mielessä, että vähäinen virhe tai puute hakemuksessa saattaa aiheuttaa tuen epäämisen asiakkaalta.

Vaatii valtavasti voimia ylipäättänsä hakea mitään tukea tai apua mistään. Toimeentulotuki evätään pienimmästäkin syystä, jos et ole jaksanut riittävästi keskittyä lomakkeiden täyttämiseen tms. Sairaana ja usein nälkäisenäkin, pitkään riittämättömällä ravinnolla olleena, kunto on yleensä tosi huono, eikä voimia riittäisi keskittymiseen. (14)

Edellä kuvatun kaltaisiin tilanteisiin, joissa sairaus vaikeuttaa sosiaaliturvan saamista, on törmännyt myös Metteri (2004, 112) kohtuuttomia tapauksia tutkiessaan. Hänen mukaansa järjestelmän monimutkaisuuden ohella sairauden luonne tai sairauden aiheuttama jaksamattomuus voivat olla syynä tilanteeseen, jossa asiakas ei saa hänelle kuuluvaa sosiaaliturvaa. Metteri (emt., 112) käyttää tällaisesta tilanteesta käsitettä *laillinen loukku*. Tällä käsitteellä hän tuo esiin hyvin sen, miten hyvinvointijärjestelmän ulkopuolelle joutuminen ei johdu sairaan ihmisen kohdalla välttämättä viranomaisten laittomasta toiminnasta, vaan yksinkertaisesti siitä, että asiakas ei ole sairauden takia pystynyt hoitamaan asioitaan niin, että sosiaaliturvan edellyttämät muodolliset asiointiehdot olisivat täyttyneet. Viranomaiset eivät siis riko lakia mutta silti asiakas jää vaille hänelle kuuluvaa etuutta tai palvelua.

Viimeiseksi tarveharkintaiseen sosiaaliturvaan liittyväksi epäkohdaksi olen luokitellut päätösten odottamisen, joka voi joskus kestää useita viikkoja. Toimeentulotukea hakevan taloudellinen tilanne voi olla todella huono, jolloin päätöksen odottaminen entisestään hankaloittaa tilannetta. Tänä aikana asiakas ei tiedä, saako hän hakemansa etuuden vai ei. Päätösten viipyminen asiakkaiden oikeusturvan näkökulmasta on otettu huomioon myös sosiaaliturvan kehittämisen yhteydessä (Sosiaaliturvan uudistamiskomitean... 2009, 101). Viimesijaisten tukien odottaminen ei tue arjen toimijuutta, jonka kannalta keskeistä olisi se, että asiakas tietäisi, koska ja kuinka paljon tukea maksetaan (Krok 2009, 153). Toimeentulotukipäätöstä odottavan tilanne on hankala, koska tukea haetaan yleensä vasta siinä vaiheessa, kun rahaa ei ole juuri lainkaan käytössä, jolloin odotusaikana on turvauduttava erilaisiin lainoihin ja ”vippeihin” (Kainulainen 2007, 80). Seuraavassa lainauksessa näkyy nuorehkon naisen kuvaus siitä, miltä toimeentulotukipäätöksen odottaminen tuntui. Tässä tapauksessa päätöstä piti odottaa neljä viikkoa, mitä voidaan pitää hyvin pitkänä odotusaikana tilanteessa, jossa rahaa on hyvän vähän käytössä.

Tämä systeemi antoi minun odottaa toimeentulotukeani neljä viikkoa, joista kolmena tililläni oli 30 euroa. Minun annettiin neljä viikkoa pyöriä kirjastoissa lukemassa lehtiä ja lainaamassa kasapäin kirjoja; neljä viikkoa kirpputoreilla; neljä viikkoa

kieltäytymistä kavereiden ”tehdäänkö jotain ” –ehdotuksiin; neljä viikkoa hidasta itsemurhaa ilman mitään välinettä. (18)

Kaiken kaikkiaan avun saamiseen liittyy analyysini mukaan enemmän negatiivisia kuin positiivisia kokemuksia. Lähipiiriltä saadusta avusta ollaan kiitollisia mutta toisaalta se koetaan myös häpeällisenä. Viranomaisten apuun liittyy epäoikeudenmukaisuuden kokemuksia, jotka johtuvat pitkälti tarveharkintaisten etuuksien kontrolloivista käytännöistä ja asiakkaan leimautumisesta. Sekä lähipiiriin että viranomaisten apuun liitettyjen negatiivisten kokemusten taustalla on omillaan toimeentulemisen ihanne, joka tulee selvästi esiin aineistossani. Aineistoni informantit halusivat pärjätä ilman sukulaisilta tai ystäviltä saatua rahallista apua ja ilman toimeentulotuen epäoikeudenmukaisiksi koettuja hakukäytäntöjä ja myöntämisperusteita. Muu kuin tarveharkintainen sosiaaliturva ei aiheuttanut yhtä negatiivisia tunteita, vaan esimerkiksi eläke koettiin itselle kuuluvaksi ja oikeudenmukaiseksi sosiaaliturvan muodoksi. Näin sosiaaliturvan teoriassa tehty jako perustoimeentulon turvaan ja viimesijaiseen sosiaaliturvaan näkyi myös avun saamisen kokemuksissa.

7 Johtopäätökset

Tutkielmani tarkoituksena oli tutkia köyhyydestä kirjoitettuja tarinoita ja niissä kerrottua avun saamista. Ensimmäisenä tutkimustehtävänäni oli selvittää, millaisen tarinan köyhyysaiheiseen kirjoituskilpailuun osallistuneet kertovat. Tähän kysymykseen etsin vastausta narratiivista tutkimusotetta käyttäen. Otin analyysissäni huomioon niin omaelämäkerralliseen kerrontaan liittyvien konventioiden, suomalaisen sosiaalisen tarinavarannon kuin köyhyyteen liittyvien julkisten mallitarinoidenkin vaikutukset aineistoni elämäntarinoihin. Saamiini tuloksiin vaikuttaa myös käyttämäni aineisto, joka on valikoitunut otos laajasta kirjoituskilpailuaineistosta. Kuten jo aineiston esittelyn yhteydessä tuli ilmi, *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä* -kirjoituskilpailua on arvosteltu siitä, että siihen osallistuivat pääasiassa parempiosaiset köyhät (Ahonen 2007). Tämä havainto pätee myös aineistona käyttämiini elämäntarinoihin, sillä niiden kirjoittajat ovat kouluttautuneet, etsineet työtä ja hakeneet heille kuuluvia sosiaaliturvaetuuksia. Moniongelmaiset ja vakavasti syrjäytyneet ihmiset eivät luultavasti edes pystyisi osallistumaan tällaiseen kirjoituskilpailuun, sillä elämäntarinan kirjoittajalta vaaditaan kulttuurista kompetenssia kirjoittaa omasta elämästään (Vilkko 1997, 75) ja myös jonkinlaista halua vaikuttaa yhteiskunnassa oleviin käsityksiin

köyhyydestä (vrt. Nätkin 1997, 210). Tämän lisäksi esimerkiksi köyhillä asunnottomilla voi olla jo käytännöllisiä esteitä osallistua kirjoituskilpailuun. Aineisto ei siten pysty antamaan kattavaa kuvaa suomalaisesta köyhyydestä ja siihen liittyvistä kokemuksista.

Kilpailuun lähetetyistä teksteistä olen valinnut oman aineistoni sillä perusteella, että kirjoitusten tuli olla minämuotoista omaan elämään liittyvää kerrontaa, joka sisältää kuvauksia avun hakemisesta tai saamisesta muilta ihmisiltä. Aineistooni valikoitui siten nimenomaan sellaisia kertomuksia, joissa apua oli haettu joltain taholta. Avun saamisen kokemuksissa korostui erityisesti tarveharkinnan epäoikeudenmukaisuus. Toisaalta voidaan ajatella, että epäoikeudenmukaista kohtelua saaneilla ihmisillä on muutenkin tarve osallistua tällaiseen kirjoituskilpailuun, jossa saa kertoa vapaasti sosiaaliturvan epäkohdista. Metterin (2004, 62) mukaan sosiaaliturvajärjestelmään liittyvät kohtuuttomuuden kokemukset voivat aiheuttaa muun muassa hylätyksi tulemisen tunteita. Tällaiset kokemukset antavat myös hyvän syyn osallistua köyhyysaiheiseen kirjoituskilpailuun. Ehkä aineiston ulkopuolelle ovat siten jääneet kaikkein syrjäytyneimpien lisäksi sellaiset ihmiset, joilla ei ole sosiaaliturvaetuuksiin tai -järjestelmään liittyviä epäkohtia kerrottavanaan, jolloin tulokset ovat korostetun negatiivisia. Jos on saanut hyvää kohtelua sosiaalitoimistossa tai Kelassa, ei ehkä synny samanlaista tarvetta kertoa omaa tarinaansa. Kirjoituskilpailuun osallistuneet ovat joka tapauksessa selvinneet kokemistaan epäoikeudenmukaisuuksista niin, että ovat vielä pystyneet osallistumaan kirjoituskilpailuun.

Aineistoni kirjoituksista suurin osa oli luokiteltavissa länsimaisen tarinavarannon klassisten juonikaavojen mukaisesti selviytymistarinoiksi, joissa tarinan päähenkilö pääsee vaikeuksien kautta voittoon. Vaikeuksina köyhyystarinoissa olivat erilaiset vastoinkäymiset, kuten työttömäksi jääminen, sairastuminen tai eroaminen puolisoista. Nämä kriisitilanteet veivät tarinoiden kirjoittajat taloudelliseen ahdinkoon, jossa he kamppailivat suurimmaksi osaksi yksin mutta saivat kuitenkin lähipiiriltä henkistä ja taloudellista apua. Merkille pantavaa selviytymistarinoissa oli se, että selviytyminen ei niissä tarkoittanut köyhyydestä poispääsyä, vaan köyhyyteen sopeutumista. Selviytymistarinoiden onnelliset loput saatiin aikaan esimerkiksi vertaamalla omaa tilannetta vielä huonommassa asemassa olevien köyhyyteen. Toiveikkuus ei siten syntynyt siitä, että näköpiirissä olisivat taloudellisesti paremmat ajat, vaan oivalluksesta, että elämässä on muitakin asioita kuin taloudellinen toimeentulo. Monet kirjoittajat totesivat olevansa rikkaita muilla tavoilla mitattuna kuin rahassa. Tällä he viittasivat muun muassa terveyteen, asuntoon, perheeseen ja ystävyys-suhteisiin.

Selviytymistarinoiden auttajiksi nousivat kertojien perhe, sukulaiset ja ystävät. Lähipiiriltä saatu apu koettiin merkittäväksi selviytymisen kannalta. Tässä näkyi ero myös selviytymis- ja tragediatarinoiden välillä nimenomaan avun saamisen näkökulmasta: tragediatarinoissa oli hyvin vähän kuvauksia lähipiirin avusta verrattuna selviytymistarinoihin. Tragediatarinoiden päähenkilöt kamppailivat yksin köyhyytensä kanssa jättäen lukijan ilman selviytymistarinoille tyypillistä kerronnallista nousua tarinan lopussa. Tragediatarinoissa kirjoittajat eivät löytäneet köyhyydessä elämisestä positiivisia puolia eivätkä myöskään poispääsyä taloudellisen niukkuuden kokemuksesta. Selviytymis- ja tragediatarinoiden ohella löysin aineistostani yhden komedia- ja ironiatarinan luokkaan sopivan kirjoituksen. Tämän lisäksi useissa muissakin köyhyyskirjoituksissa käytettiin koomista ja ironista kerrontaa etenkin kohdissa, joissa kuvattiin viranomaisten luona asiointia tai erilaisten tukien hakemista. Tämä havainto on myös oleellinen kahden muun tutkimuskysymykseni kannalta. Nämä kysymykset olivat: mistä kirjoituskilpailuun osallistuneet ovat hakeneet tai saaneet apua ja millaisia kokemuksia tähän avun saamiseen liittyy. Näiden kysymysten jäljille pääsin nimenomaan tarinatyyppittelyn kautta, vaikka varsinaisen avun saamisen ja siihen liittyvien kokemusten analyysin teinkin sisällönanalyysiä käyttäen. Narratiivinen ote olikin analyysin kannalta välttämätön vaihe, sillä avun saamiseen liittyvät kerronnalliset sävyt olisivat jääneet huomioimatta, jos olisin lähtenyt tutkimaan niistä suoraan pelkän sisällönanalyysin keinoin.

Köyhyyskirjoituksissa kuvatun avun saamisen olen jakanut analyysissäni lähipiiriltä saatuun apuun ja viranomaisten apuun. Edellisen kuvausta oli aineistossani huomattavasti vähemmän ja se oli pääosin positiiviseksi koettua. Tosin lähipiiriltä saatuun apuunkin liittyy häpeää ja apua pyydettiin vain pakon edessä välttämättömään kulutukseen, kuten ravintoon. Tässä tuli esiin selvästi omillaan toimeentulemisen ihanne, joka liittyy suomalaiseen yksinselviytymisen eetokseen (Kortteinen 1992, 34–79). Viranomaisilta haetun tai saadun avun kuvausta oli aineistossani huomattavasti enemmän. Syynä tähän on luultavasti se, että suomalaisen hyvinvointivaltion ajatukseen kuuluu, että valtio turvaa viimesijaisen toimeentulon toisin kuin esimerkiksi monissa muissa Euroopan maissa, joissa on totuttu turvautumaan sukulaisten ja ystävien apuun. Viranomaisten avun kuvaukset olivat aineistoni elämäntarinoissa pääosin negatiivisia. Suurimmaksi epäkohdaksi aineistossani nousee sosiaaliturvan epäoikeudenmukaisuus, joka kohdistui pitkälti tarveharkintaisten sosiaaliturvaetuuksien kritiikkiin. Tarveharkintaisten etuuksien myöntämisperusteet koettiin epäoikeudenmukaisiksi ja tukien hakeminen nöyryyttäväksi.

Tutkielmani keskeiseksi tulokseksi nouseekin se, miten köyhydessä selviytymiseen ei liity viranomaisilta saatua apua. Esimerkiksi sosiaalitoimistossa asioiminen ei ole yhdessäkään aineistoni kirjoituksessa antanut asiakkaalle sellaista tukea tai apua, jonka avulla kirjoittaja olisi päässyt köyhydestä pois. Sen sijaan viranomaiset saivat aineistoni tarinoissa rikollisen roolin: he enemmän hankaloittivat kuin auttoivat päähenkilöitä jokapäiväisessä selviytymisessä. Aineistoni informanttien näkökulmasta viimesijainen toimeentuloturva epäonnistuu siten tehtävässään. Sosiaalitoimistossa työskentelevät sosiaalityöntekijät eivät pysty tekemään sellaista auttamistyötä, josta olisi todellista hyötyä taloudellisissa vaikeuksissa olevien näkökulmasta. Sen sijaan esimerkiksi toimeentulotukea myöntävät sosiaalityöntekijät ovat aineistoni kirjoittajien kokemuksen mukaan tuloja ja menoja tiukasti kontrolloivia viranomaisia. Lisäksi viimesijaisen toimeentuloturvan hakemiseen liittyy nöyryyksen kokemuksia. Nämä kokemukset johtuivat osin siitä, että toimeentulotuen hakeminen ylipäättään koetaan leimaavana. Hakemusten täyttämistä ja tositteiden toimittamista pidetään erityisen epämiellyttävänä osana toimeentulotuen hakuprosessia. Toisaalta osassa kirjoituksia kokemusta pahensi entisestään viranomaisten välinpitämätön tai huono kohtelu. Tällainen epäasiallinen kohtelu on luonnollisesti sosiaalityön periaatteiden vastaista ja heikentää auttamisen vaikuttavuutta (Mäntysaari 2007, 126).

Tekemäni analyysin mukaan viimesijainen toimeentuloturva koetaan epämiellyttäväksi tutkimuodoksi sen myöntämisperusteiden epäoikeudenmukaisuuden, tuen hakemisen nöyryyttävyyden, tuen matalan tason, viranomaisten epäasiallisen kohtelun, tuen hakemisen hankaluuden ja päätösten viipymisen vuoksi. Näitä koettuja epäkohtia on mielenkiintoista verrata Susan Kuivalaisen (2007) tutkimiin toimeentulotuen alikäyttöön liittyviin syihin. Näitä ovat tiedon puutteen lisäksi toimeentulotuen hakemisessa tarvittavien tositteiden määrä ja leimautumisen pelko, jotka siis aiheuttavat sitä, että osa tulojen ja menojen perusteella toimeentulotukeen oikeutetuista jättää hakematta tukea kokonaan (emt., 49–50). Toimeentulotuen hakemisen monimutkaisuus ja muiden silmissä leimautuminen ylläpitävät siten tuen alikäyttöä, joka puolestaan merkitsee taloudellista säästöä suomalaisille kunnille. Tästä näkökulmasta ei ole mikään ihme, että toimeentulotuen nöyryyttävistä ja hankalista käytännöistä halutaan pitää järjestelmän taholta kiinni.

Aineistostani nouseva tarveharkintaisen sosiaaliturvan kritiikki liittyy myös moniin sosiaalityön ajankohtaisiin ongelmiin. Yksi näistä on se, että sosiaalityöntekijöistä on 2000-luvulla suuri pula, minkä vuoksi kunnat palkkaavat etuuskäsittelijöiksi henkilöitä, joilla ei ole

välttämättä minkäänlaista sosiaalialan koulutusta. Myös Kelassa ja työvoimatoimistossa asiakkaat saattavat asioida kaupallisen koulutuksen saaneen virkailijan kanssa. (Mäntysaari 2007, 119 ja 124.) Siten on mahdollista, että asiakkaiden sosiaalitoimistossa kohtaamat viranomaiset eivät useinkaan ole koulutettuja sosiaalityöntekijöitä. Tätä voidaan pitää asiakkaiden oikeusturvaa heikentävänä silloin, kun asiakkaalla on sosiaalityöntekijän ammattitaidon alueelle kuuluvia ongelmia. Toisaalta monet toimeentulotuen asiakkaat hakevat tukea kirjallisesti ilman virkailijan tapaamista, mikä on yksi niistä syistä, joilla toimeentulotuen siirtoa Kelan hallinnoitavaksi on perusteltu (Sosiaaliturvan uudistamiskomitean... 2009, 101). Oma aineistoni tukee uudistuksen tarvetta, sillä Kelan etuutena toimeentulotuen epäoikeudenmukaiseksi koettu tulojen ja menojen kontrolli jäisi ilmeisesti historiaan. Tätä kautta olisi mahdollista hiljalleen päästä eroon toimeentulotuen saajiin liittyvästä leimautumisesta ja nöyryytyksen kokemuksesta. Muutos mahdollistaisi ehkä myös sen, että nykyisin toimeentulotuen myöntämiseen pääasiassa aikansa käyttävät kuntien sosiaalityöntekijät voisivat keskittyä niihin asiakkaisiin, joilla on muitakin kuin taloudelliseen toimeentuloon liittyviä ongelmia.

Tarveharkinnan kritiikki ja viranomaisten toimintaan liittyvät epäoikeudenmukaisuuden kokemukset tekevät hyvinvointivaltion ammattilaisista aineistoni köyhyystarinoiden rikollisia. Osa tarinoista olisi siten ollut ehkä luokiteltavissa omaksi *rikostarinoiden* luokakseen. Köyhyyteen liittyvien julkisten mallitarinoiden näkökulmasta on kiinnostavaa, että yhteiskunnassa usein rikollisen roolin saavat köyhät tai työttömät kääntävät aineistoni teksteissä asetelman pääläelle siten, että viranomaiset ovatkin tarinan konnia. Toisaalta tällainen rikostarina, jossa köyhydessä elävä on uhri ja viranomaiset rikollisia, on lähellä toista Hännisen (1999, 97) kuvaamaa työttömiin liittyvää julkista mallitarinaa, jossa työtön nähdään yhteiskunnan viattomana uhrina. Aineistoni köyhyyskirjoituksissa on paljon samaa kuin Riikka Niemen (2007) tutkimissa Kelaan liittyvissä kirjoituksissa, joissa vääryyden tai petosten kokemukset olivat yksisuuntaisia siten, että kirjoittajat eivät itse kokeneet yrittäneensä huijata järjestelmää. Vääryyden kokemukset liittyivät ainoastaan järjestelmään, joka ei vastannut kirjoittajien oikeutettuihin tarpeisiin (emt., 74). Oman aineistoni kirjoittajatkaan eivät kuvaa itse toimineensa väärin sosiaaliturvajärjestelmän asiakkaina, vaan tarinan rikollisia olivat ainoastaan viranomaiset. Toisaalta muita sosiaaliturvan asiakkaita epäiltiin toimeentulotuen väärinkäytöksistä joissakin kirjoituksissa. Tässä yhteydessä on paikallaan pohtia sosiaaliturvaan liittyviä kerronnallisia konventioita. Kuten jo aiemmin olen tuonut esiin, sosiaaliturva ja erityisesti tarveharkintaiset etuudet eivät saaneet aineistossani

kehuja, vaan niitä kritisoitiin voimakkaasti. On mahdollista, että tällainen kerronta on niin tyyppillistä, että päinvastaiset kokemukset jäävät osin kertomatta. Tarkoitan tällä sitä, että sosiaalitoimistosta ikään kuin kuuluukin puhua suomalaisessa yhteiskunnassa negatiivisesti. Sosiaalitoimistossa asiointiakin koskee omat mallitarinansa, joista poikkeaminen ei ehkä ole kulttuurisesti suotavaa. Kyseessä ovat Vilkon (1997, 80) kuvaamat kertomuksellistuneet käsitykset siitä, miten toimeentulotuen hakemista tulee kuvata. On myös sanottu, että subjektiivisuudestaan huolimatta omien köyhyyskokemusten kerrontaa voidaan pitää osittain kaavamaisena (Stark 2002, 520).

Aineistossani tarveharkintaisia etuuksia kritisoitiin erityisesti myöntämisperusteiden näkökulmasta. Useat kirjoittajat kokivat, että toimeentulotukea ei myönnetä oikeudenmukaisin perustein. Tämä liittyy toimeentulotuen tulo- ja menolaskelmiin, joita sosiaalitoimen virkailijat tekevät. Hyvinvointivaltion viranomaisten, kuten sosiaalityöntekijöiden, näkeminen mielivaltaisina tulojen ja menojen kontrolloijina kätkee alleen sen, että usein tällaiset ammatillaiset työskentelevät hyvin tiukasti lain määräämissä puitteissa. Toimeentulotuen harkinnanvaraisuus ei ole yksin päätöksentekijästä kiinni, vaan myöntämiskäytännöt säädetään lailla ja asetuksilla. Peter Miller ja Nikolas Rose (1997, 140) kirjoittavat siitä, miten erilaiset hyvinvointivaltion ammatillaiset, kuten sosiaalityöntekijät ja lääkärit, on pakotettu kalkyloimaan ja budjetoimaan rahavirtoja. Käytännössä he päättävät, mihin rahaa riittää ja mihin ei silloin, kun heidän toimivaltaansa kuuluu tällaisten päätösten tekeminen. Vapaus käyttää julkisia varoja on siis vain näennäistä, sillä tosiasiaissa näillä ammatillisilla on varsin sidotut kädet sen suhteen, kuinka paljon rahaa heidän toimintaansa budjetoidaan. Millerin ja Rosen (emt., 135) mukaan hyvinvointivaltiota onkin kritisoitu voimakkaasti muun muassa erilaisten professionaalien ja byrokraattien käytössä olevan harkintavallan vuoksi. Heidän mukaansa tämä vallankäyttö on jopa kietoutunut tuomioistuinten päätöksentekomenettelyihin tavalla, joka on oikeusvaltion oikeusperiaatteiden ja oikeusnormien vastaista.

Voidaankin ajatella, että ihmisten toimeentulon kannalta erilaisilla hyvinvointivaltion ammatillisilla on suuri valta. Esimerkiksi sosiaalityöntekijät päättävät monista niin sanotuista määrärahasidonnaisista etuuksista ja palveluista, joiden myöntäminen riippuu siitä, kuinka paljon kunnassa on rahaa käytettävissä tähän toimintaan. Yksittäisillä sosiaalitoimen asiakkailta on siten varsin heikko oikeus tällaisiin etuuksiin ja palveluihin. Määrärahasidonnaisten etuuksien ja palveluiden lisäksi laissa on määritelty erikseen joitakin

niin sanottuja subjektiivisia oikeuksia, jotka takaavat etuuden tai palvelun hakijalle siinäkin tilanteessa, että kunnan rahat olisivat loppu. Subjektiivisia oikeuksia etuuksiin ja palveluihin on kuitenkin huomattavasti vähemmän kuin määrärahasidonnaisia. Tästä seuraa se, että etuuksia ja palveluita kohdistetaan niitä eniten tarvitseville, jolloin joku jää ilman tarvitsemaansa apua. (Sosiaali- ja terveydenhuollon lakisääteiset palvelut 2005, 5.)

Tutkielmani tavoitteena oli saada köyhyiden kokemusta ja siihen liittyvää avun saamista enemmän esiin köyhyystutkimuksen kvantitatiivisella kentällä. Samalla tutkielmani käsitteli sosiaaliturvan nykytilaa pienillä tuloilla elävien näkökulmasta. Aineistossani selkeästi esiin nouseva viimesijaisiin sosiaaliturvaetuuksiin liittyvä kritiikki liittyy lopulta siihen, miten ihmiset kokevat hyvinvointivaltion ja sen oikeudenmukaisuuden toteutumisen. Tästä näkökulmasta voidaan pitää erittäin huolestuttavana sitä, että sosiaaliturvaan ja erityisesti tarveharkintaisiin etuuksiin ei liitetä positiivisia kokemuksia, joiden avulla ihmisten taloudellinen tilanne olisi kohentunut.

Lähteet

Ahonen, Tuula-Maria (2007) Koulutetut köyhät kertovat arjestaan. *Yhteiskuntapolitiikka* 72 (5), 576–577.

Airio, Ilpo & Niemelä, Mikko (2002) Periytykö köyhyys? Köyhyyden ja toimeentulotuen sukupolvinen liikkuvuus. *Sosiologia* 39 (3), 215–226.

Alasuutari, Pertti (1986) Työmiehen elämäntarina ja alkoholismi: tutkimus alkoholismin suhteesta emokulttuuriin. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen sarja A, tutkimuksia 9. Tampere: Tampereen yliopisto.

Alasuutari, Pertti (1999) *Laadullinen tutkimus*, 3. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Angerpuro, Kirsi (1996) Mikä selittää tyytyväisyyskokemukset? Tulojen, toimeentulon muutosten ja viiteryhmän valinnan vaikutus tyytyväisyyden kokemiseen. Teoksessa Olli Kangas & Veli-Matti Ritakallio (toim.) *Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa*. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus, 137–156.

Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma (2000) *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa*. Tampere: Vastapaino.

Aro, Jari (1999) *Sosiologia ja kielenkäyttö. Retoriikka, narratiivi, metafora*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Askelo, Sini (2009) Viimeisenä tulee toimeentulotuki. Teoksessa Vesa Keskinen & Markus Laine & Martti Tuominen & Tyyne Hakkarainen (toim.) *Kaupunkiköyhyyden monet kasvot. Näkökulmia helsinkiläiseen huono-osaisuuteen*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 176–181.

Blomgren, Jenni & Martikainen, Pekka & Martelin, Tuija, Koskinen, Seppo (2006) Ikääntyneiden saama epävirallinen ja virallinen apu Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (2), 167–178.

- Bruner, Jerome (1987) Life as narrative. *Social Research* 54 (1), 11–32.
- Carlson, Matilda (2009) Tarinoita yksinasuvien naisten köyhyydestä. Koettu köyhyys marginalisaation kautta tulkittuna. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Tampere: Sosiaalitutkimuksen laitos, Tampereen yliopisto.
- Erkkilä, Raija (2005) Narratiivisen kokemuksen tutkimus: koettu paikka, tarina ja kuvaus. Teoksessa Juha Perttula & Timo Latomaa (toim.) *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Helsinki: Dialogia, 195–226.
- Esping-Andersen, Gøsta (2002) *Why we need a new welfare state*. Oxford: Oxford University Press.
- Forma, Pauli & Saarinen, Arttu (2008) Väestön mielipiteet sosiaaliturvasta vuonna 2006. Teoksessa Pasi Moisio & Sakari Karvonen & Jussi Simpura & Matti Heikkilä (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2008*. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus, 162–177.
- Hakkarainen, Tyyne (2009) Köyhyys ja syrjäytyminen Tampereella. *Tilastokatsaus Tampereelta* 43 (2), 4–11.
- Hatch, J. Amos & Wisniewski, Richard (1995) Life history and narrative: questions, issues and exemplary works. Teoksessa J. Amos Hatch & Richard Wisniewski (toim.) *Life history and narrative*. London: Falmer, 113–135.
- Heikkinen, Hannu L. T. (2000) Tarinan mahti – Narratiivisuuden teemoja ja muunnelmia. *Tiedepolitiikka* 25 (4), 47–58.
- Heikkinen, Hannu L. T. (2001) Narratiivinen kertomus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-kustannus, 116–132.

Huttunen, Laura (2002) *Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 861. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hyvärinen, Matti (1994) *Viimeiset taistot*. Tampere: Vastapaino.

Hyvärinen, Matti (2004) Johdatus narratiiviseen tutkimukseen. *Sosiologia* 41 (3), 242–246.

Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lehtelä, Kirsi-Marja & Silvasti, Tiina (2008) *Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa*. Helsinki: Stakes.

Hänninen, Vilma (1999) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Isola, Anna-Maria & Larivaara, Meri & Mikkonen, Juha (toim.) (2007) *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä*. Helsinki: Avain.

Josselson, Ruthellen (1996) *On Writing Other People's Lives: Self-Analytic Reflections of an Narrative Researcher*. Teoksessa Ruthellen Josselson (toim.), *Ethics and Process in The Narrative Study of Lives, Volume 4*. Thousand Oaks: Sage 60–71.

Julkunen, Raija (2001) *Suunnanmuutos. 1990-luvun poliittinen reformi Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Julkunen, Raija (2007) *Universalismista köyhyyspolitiikkaan?* Teoksessa Tuula Helne & Markku Laatu (toim.) *Vääryyskirja*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 42–59.

Kainulainen, Sakari (2007) *Hyvinvointivaltio ei turvaa hyvinvointia kaikille*. Teoksessa Tuula Helne & Markku Laatu (toim.) *Vääryyskirja*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 76–85.

Kallio, Merja (2003) *Subjektiiivinen köyhyys – ongelmallinen aihealue*. *Hyvinvointikatsaus* 14 (1), 39–41.

Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (1996) Eri menetelmät – eri tulokset? Köyhyyden monimuotoisuus. Teoksessa Olli Kangas & Veli-Matti Ritakallio (toim.) Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, 11–67.

Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (2003) Eri menetelmät, eri trendit – köyhyys Suomessa 2000-luvulla. Turun yliopiston Sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja, sarja A:13/2003.

Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (2008) Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturvan riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 61/2008. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

Kauhanen, Merja (2005) Työssäkäynnin ja taloudellisen syrjäytymisen dynamiikka. Työpoliittinen tutkimus. Helsinki: Työministeriö

Kautto, Mikko & Moisio, Pasi (2002) Suomalainen köyhyys vertailevasta näkökulmasta. Teoksessa Matti Heikkilä & Mikko Kautto (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2002. Helsinki: Sosiaali- ja terveysala tutkimus- ja kehittämiskeskus, 312–335.

Kautto, Mikko & Parpo, Antti & Uusitalo, Hannu (2002) Hyvinvointipolitiikka, tulonjako ja kannustimet. Teoksessa Matti Heikkilä & Mikko Kautto (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2002. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, 164–191.

Kearney, Richard (2002) On Stories. Thinking in Action. London: Routledge.

Keskinen, Vesa & Laine, Markus & Tuominen, Martti & Hakkarainen, Tyyne (toim.) (2009) Kaupunkiköyhyyden monet kasvot. Näkökulmia helsinkiläiseen huono-osaisuuteen. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Kortteinen, Matti (1992) Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Helsinki: Hanki ja Jää.

Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu (1998) Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Krok, Suvi (2009) Hyviä äitejä ja arjen pärjääjiä. Yksinhuoltajia marginaalissa. Tampere: Tampere University Press.

Kuivalainen, Susan & Airio, Ilpo & Hiilamo, Heikki & Niemelä, Mikko (2005) Suomalainen köyhyyspolitiikka. Teoksessa Juho Saari (toim.) Köyhyyspolitiikka – johdatus sosiaalipolitiikan ytimeen. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 63–120.

Kuivalainen, Susan (2007) Toimeentulotuen alikäytön laajuus ja merkitys. Yhteiskuntapolitiikka 72 (1), 49–56.

Labov, William (1972) Language in the Inner City. Studies in the Black English Vernacular. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Laki toimeentulotuesta 30.12.1997/1412.

Leinikki, Sikke (2009) Pelon ja toivon välissä. Pätkätyöläisen urakerronta. Helsinki: TJS Opintokeskus.

Lindroos, Inka (2008) Yksinasuvien köyhien selviytyminen: merkityksellisyyttä ja tulevaisuusodotuksia. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Helsinki: Yhteiskuntapolitiikan laitos, Helsingin yliopisto.

Lister, Ruth (2004) Poverty. Cambridge: Polity Press.

Luostarinen, Heikki & Väliaverronen, Esa (1991) Tekstinsyöjät. Yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden lukutaidosta. Tampere: Vastapaino.

Metteri, Anna (2004) Hyvinvointivaltion lupaukset ja kohtuuttomat tapaukset. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Mikkonen, Juha & Typpö, Aija (toim.) (2009) Rikas runo – sanoja köyhyydestä. Helsinki: Avain.

Miller, Peter & Rose, Nikolas (1997) Köyhiä ohjelmoimassa: köyhyyslaskelma ja asiantuntijatieto. Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen (toim.) Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta. Helsinki: Gaudeamus, 111–149.

Miller, Robert L. (2000) *Researching Life Stories and Family Histories*. London: Sage.

Moisio, Pasi (2006) Kasvanut polarisaatio lapsiperheiden parissa. Teoksessa Mikko Kautto (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2006*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, 36–77.

Moisio, Pasi (2008) Köyhyyden ja toimeentulo-ongelmien kehitys. Teoksessa Pasi Moisio & Sakari Karvonen & Jussi Simpura & Matti Heikkilä (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2008*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysala tutkimus- ja kehittämiskeskus, 256–275.

Murray, Kevin (1989) *The Construction of Identity in the Narratives of Romance and Comedy*. Teoksessa John Shotter & Kenneth J. Gergen (toim.) *Texts of Identity*. London: Sage, 176–205.

Murto, Lasse (2007) Ilkeät ongelmat haaste hyvinvointipalveluille. Teoksessa Tuula Helne & Markku Laatu (toim.) *Vääryyskirja*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 134–143.

Mäntysaari, Mikko (2007) Syrjiikö sosiaalityö? Teoksessa Tuula Helne & Markku Laatu (toim.) *Vääryyskirja*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 114–132.

Niemelä, Mikko (2005) Sukulaisten ja ystävien taloudellinen apu – tärkeä osa huono-osaisten toimeentuloa? *Yhteiskuntapolitiikka* 70 (4), 417–420.

Niemi, Riikka (2007) Pitääkö hyvinvointivaltio lupauksensa? Universalismi ja ihmisten yksilölliset elämänkohtalot. Teoksessa Tuula Helne & Markku Laatu (toim.) *Vääryyskirja*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 60–75.

Nihti, Hanna-Kaisa (2008) *Aina on jaksettava. Köyhyys yksinhuoltajaäitien arjessa. Sosiaalityön sivuaineen laudaturtutkielma.* Helsinki: Yhteiskuntapolitiikan laitos, Helsingin yliopisto.

Nätkin, Ritva (1997) *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä.* Helsinki: Gaudeamus.

Oinonen, Eriikka (2004) *Finnish and Spanish Families in Converging Europe.* Tampere: Tampere University Press.

Pajunen, Airi (2005) *Tuloerot Suomessa vuosina 1996–2003. Hyvinvointikatsaus 16 (1). Tulonjaosta monella tavalla.* Tilastokeskus, 4–10.

Polkinghorne, Donald (1995) *Narrative configuration in qualitative analysis.* Teoksessa J. Amos Hatch ja Richard Wisniewski (toim.) *Life history and narrative.* London: Falmer, 5–23.

Repo, Katja (2003) *Perheen sisäisen rahatalouden jännitteitä.* Teoksessa Ritva Nätkin & Hannele Forsberg (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä.* Helsinki: Gaudeamus, 64–85.

Runciman, W. G. (1966) *Relative Deprivation and Social Justice. A study of attitudes to social inequality in twentieth-century England.* London: Routledge & Kegan Paul.

Ruokonen, Reetta (2007) *Perheiden kokemuksia köyhyydestä. Nälkää, häpeää ja selviytymistä. Sosiaalipsykologian pro gradu -tutkielma.* Helsinki: Sosiaalipsykologian laitos, Helsingin yliopisto.

Saari, Juho (2005) *Köyhyyspolitiikka.* Teoksessa Juho Saari (toim.) *Köyhyyspolitiikka – johdatus sosiaalipolitiikan ytimeen.* Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 7–27.

Sauli, Hannele (2007) *Lasten ja lapsiperheiden toimeentulo.* Teoksessa *Suomalainen lapsi 2007.* Helsinki, Tilastokeskus, 269–286.

Smith, Adam (1981) [1776] *Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations.* Indianapolis, IN: Liberty Classics.

Sosiaali- ja terveydenhuollon lakisääteiset palvelut. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2001:7. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Sosiaaliturvan uudistamiskomitean (SATA) ehdotukset sosiaaliturvan uudistamiseksi (2009). Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, selvityksiä 2009: 62.

Stark, Eija (2002) Agraariköyhyyden muistot nykyhetkessä. *Yhteiskuntapolitiikka* 67 (6), 513–522.

Sulkunen, Pekka (1998) *Johdatus sosiologiaan. Käsitteitä ja näkökulmia*. Porvoo: WSOY.

Syrjälä, Leena & Estola, Eila & Uitto, Minna & Kaunisto, Saara-Leena (2006) Kertomuksen tutkijan eettisiä haasteita. Teoksessa Jaana Hallamaa, Veikko Launis, Salla Lötjönen ja Irma Sorvali (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 181–202.

Taipale, Pekka (2008) *Kuvia miehen köyhyydestä – miesten tarinoita pula-ajan ja nykypäivän köyhyydestä*. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Helsinki: Yhteiskuntapolitiikan laitos, Helsingin yliopisto.

Toimeentulotuki 2008. Tilastoraportti 3/2010. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Toivo, Miia-Marika (2009) *Kerrottu epäoikeudenmukaisuus sosiaali- ja terveystaloudessa ja sosiaalietuuksissa*. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

Townsend, Peter (1979) *Poverty in the United Kingdom. A Survey of Household Resources and Standards of Living*. Penguin Books, Harmondsworth, London.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Törmälehto, Veli-Matti (2005) *Rikkaat rikastuvat – entä köyhät? Hyvinvointikatsaus* 16 (1). Tulonjaosta monella tavalla. Tilastokeskus, 11–19.

Uusitalo, Hannu (2005) Tulonjaon paradoksi. Hyvinvointikatsaus 16 (1). Tulonjaosta monella tavalla. Tilastokeskus, 30–31.

Vilkko, Anni (1997) Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vogler, Carolyn (1994) Money in the Household. Teoksessa Michael Anderson, Frank Bechhofer & Jonathan Gershuny (toim.) The Social and Political Economy of the Household. Oxford: Oxford University Press, 225–266.

Elektroniset lähteet:

Hyvärinen, Matti (2006) Kerronnallinen tutkimus. Saatavana sähköisesti osoitteessa:

http://www.hyvarinen.info/material/Hyvarinen-Kerronnallinen_tutkimus.pdf

Viitattu 1.4.2010.

Hyvärinen, Matti (2009) Narrative analysis (NA). Saatavana sähköisesti osoitteessa:

http://www.hyvarinen.info/material/Hyvarinen-Narrative_Analysis.pdf

Viitattu 4.3.2010.

Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma. 19.4.2007. Saatavana sähköisesti osoitteessa:

<http://www.vn.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf/hallitusohjelma-painoversio-040507.pdf>

Viitattu 14.4.2010.

Tilastojen kuvaukset, tulonjakotilasto. Tilastokeskuksen verkkosivut osoitteessa:

<http://www.stat.fi/meta/til/tjt.html>

Viitattu 21.4.2010.

Tulonjakotilasto 2007. Tilastokeskuksen verkkosivut osoitteessa:

http://www.stat.fi/til/tjt/2007/tjt_2007_2009-05-20_tau_022_fi.html

Viitattu 14.4.2010.

Tulonjakotilasto 2008. Tilastokeskuksen verkkosivut osoitteessa:

<http://www.stat.fi/til/tjt/index.html>

Viitattu 2.4.2010.

Työttömälle (2010) Työmarkkinatuki, peruspäiväraha, työttömyyseläke ja muu työttömän turva – 2010. Helsinki: Kelan viestintä. Saatavissa sähköisesti osoitteessa:

[http://www.kela.fi/in/internet/liite.nsf/alias/tyoton_verkko/\\$File/Tyottomalle_verkko.pdf?OpenElement](http://www.kela.fi/in/internet/liite.nsf/alias/tyoton_verkko/$File/Tyottomalle_verkko.pdf?OpenElement)

Viitattu 7.4.2010.

Liitteet

Liite 1. *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä* -kirjoituskilpailun ilmoitus

Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailu

"Pienituloinen, työtön, eläkeläinen, velallinen, yksinhuoltaja, opiskelija... ja köyhä?"

Kilpailuilmotus (kevät 2006)

Tiede, taide ja köyhä kansa ry järjestää kirjoituskilpailun, jonka aiheena on köyhyys arjessa. Keräämme tavallisten ihmisten omia kokemuksia siitä, minkälaista on olla köyhä nyky-Suomessa. Kirjoituskilpailun tavoite on kiinnittää huomiota Suomen köyhiin ja lisätä ymmärrystä suomalaisesta köyhyydestä. Osa kirjoituksista julkaistaan verkkokirjana ja mahdollisesti painetussa muodossa.

Palkitsemme parhaat kirjoitukset:

1. palkinto 500 €
2. palkinto 300 €
3. palkinto 100 €

Toivomme, että kirjoitat vapaamuotoisesti siitä, miten köyhyys tuli elämääsi ja mitä keinoja käytät pärjätäksesi arjessa. Voit kirjoittaa niin kuin kertoisit elämästäsi läheiselle ystävälle.

Tärkeää on, että kirjoitat omista kokemuksistasi ja että kerrot, mihin ajankohtaan kokemuksesi suunnilleen sijoittuvat. Kirjoituksesi voi olla tyyliltään omaelämäkerrallinen tarina, essee, runo tai novelli. Emme halua rajoittaa luovuuttasi. Pienet ja lyhyetkin kirjoitukset ovat arvokkaita.

Kirjoitusohjeet

- Kirjoita koneella tai siististi ja selkeästi käsin.
- Kirjoita tavallisille A4 arkeille ja vain toiselle puolelle paperia.
- Jätä vasempaan reunaan nelisen senttiä tyhjää tilaa.
- Kirjoituksen enimmäislaajuus on noin 20 sivua.
- Kirjoita alkuun erilliselle sivulle nimesi, ikäsi, osoitteesi ja puhelinnumerosi. Näitä tietoja käytetään vain mahdollista palkinnon luovutusta koskevaa yhteydenottoa varten. Takaamme täyden tietosuojan eikä henkilötietoja luovuteta ulkopuolisille.
- Kirjoituksessa voit esiintyä nimimerkillä tai halutessasi omalla nimelläsi. Jos kirjoitat nimimerkillä lähetä kuitenkin nimesi ja osoitteesi meille vaikkapa erillisessä kirjekuoressa ja viittaa siinä nimimerkkiisi. Näin voimme luovuttaa sinulle mahdollisen palkinnon.
- Voit kirjoittaa myös sähköpostiviestinä. Kirjoita silloin viestin alkuun omat tietosi edellä olevan ohjeen mukaan ja liitä pitkät tekstit liitetiedostoina.
- Kirjoituskilpailuun osallistuminen tarkoittaa myös suostumusta kirjoituksen julkaisemiseen.
- Kilpailutekstejä saatetaan käyttää myös tutkimustarkoituksiin.
- Kirjoituksia ei palauteta, joten ota itse itsellesi kopio.